

56¹⁹ 1821

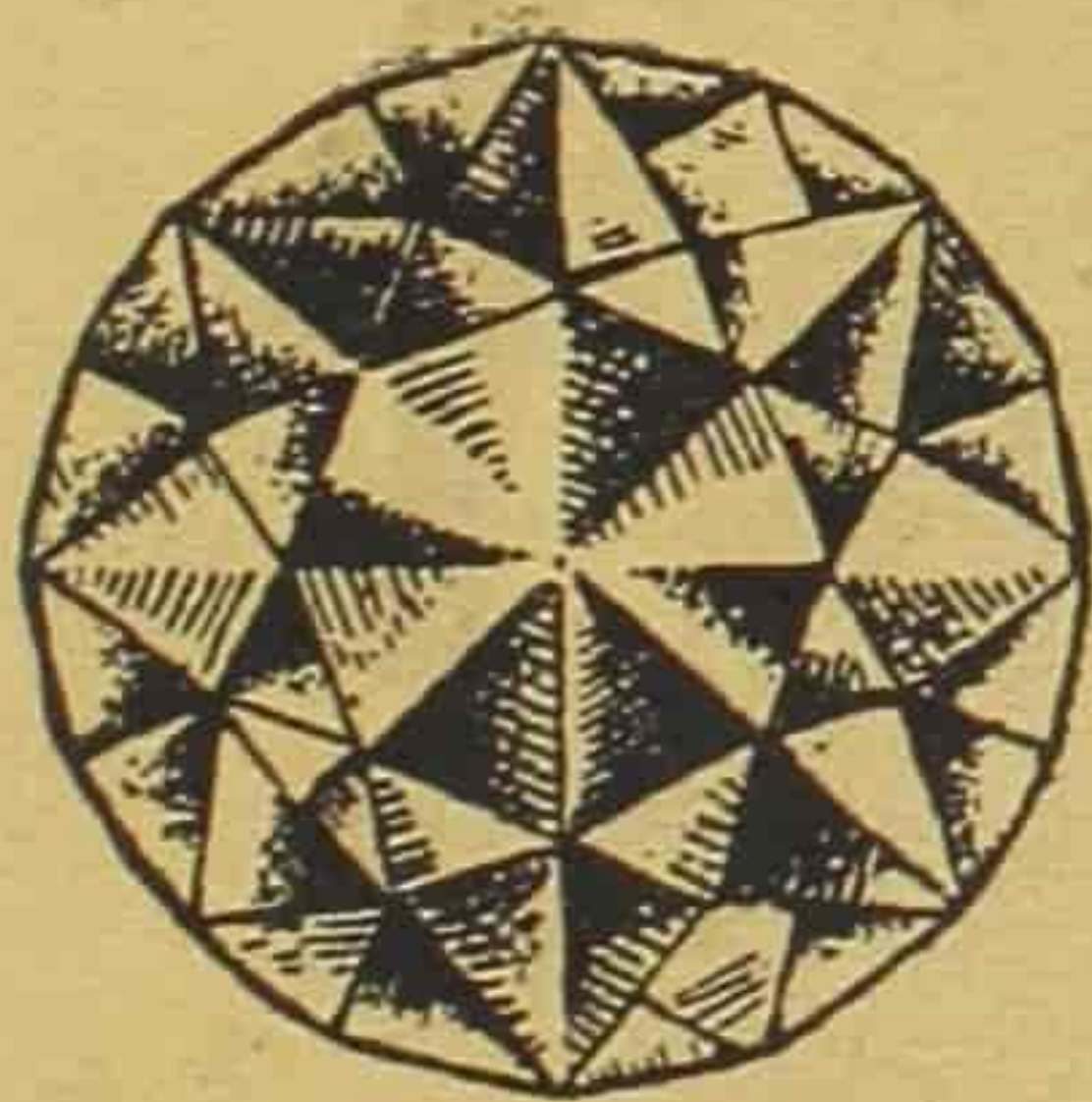
ID=35205903

1821
16
19

ЕРНА БИБЛИОТЕКА 31.

Момчило Настасијевић

ИЗ ТАМНОГ
ВИЛАЈЕТА

ИЗДАЊЕ

С.Б. ЦВИЈАНОВИЋА, БЕОГРАД.

Dimitrije Mitrinović

Ex Libris

516 19
ММЧИЛО НАСТАСИЈЕВИЋ

ИЗ ТАМНОГ ВИЛАЈЕТА

Димитриј Митровићу
у знак оданости
Момчилу Настасијевићу

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ С. Б. ЦВИЈАНОВИЋА
1927

И. Бр. 46929

Штампа „Кајмакчалан“, Краљев Трг 25. -- Београд

ЗАПИС О ДАРОВИМА МОЈЕ РОЂАКЕ МАРИЈЕ

После оног што ми се непојмљиво догоди, хоћу по истини и докле се речју ухватити може, да запишем све како је било. Чиним ово не ради истицања себе (овде ми доле још мало боравка остаје), ни да спомен о себи оставим, него за олакшање души да не крене оптерећена тајном, коју немајући коме, хоћу овако немо записујући да поверим хартији. Стрепња ме да ли сам кадар обавити, те је у мени молитва да ми се подари моћ.

Клица мог страдања заметну се пре него ја у матери. Поуздано не знам, али као да је овако текло: Од како памтим, увек ми на уму беше тугаљиво знање да негде постоји Марија, та моја рођака. Матере нам из исте утробе настале, завадише се за навек, кад дође време удаји: У истог момка загледаше се, а он изабра млађу и наочитију. Моја будућа мајка, само да не гледа сестрину срећу, пође за првог с јабане што је запреси. Те током живота овамо до нас допре свега двапут глас о тој тетки: Кад роди женско дете, (којом приликом моја мајка исказа ружне жеље о новорођенчету, што ће и доцније често понављати) и кад злим случајем паде на поледици и преломи се у кичми, од чега издахну. Моја мати дознав убледе и само промрмља: »Јесам ли казала!« Шта је то имало с њене стране значити, покајање или злурадост, недокучно ми

остаде, јер више покојницу никад не помену. Али би у очи празника и на задушнице палила на нашем гробљу по свећу више. Једном се ослободих запитати је: »За кога то?« — »За туђе мртве, синко!« каза ми расејано и не гледајући ме у очи, моја мати.

Кад ме ово снађе и њој одавна паљена је свећа за душу.

Како на глас о смрти Марије одјурим тамо и шта затекнем.

Бејах у то време замиловао и припремах се запросити милооку и несташлуком насмејану црнку. Знате вишњу кад дозрева, ето такву. Ни ње сад нема, па ме туга казивати више него ли морам. Нека се о њој ово само зна: Ножица у ње малена беше да видећ је радост би ми увек у немир скренула. И баш у очи дана у који заказасмо веренички прстен и завет, дође ми порука из места ни пет сати пешице одавде: »Умрла ти је, вели, рођака Марија, усџдела и осим једне бабе самотна девојка у кући, те ковчези дарова иза ње осташе. А ти, вели, пази и не полакоми се на пустолине, јер их она ником не завешта, и јер не поживе нити умре као друге. И опет, вели, у памет се, момче!«

Зашто се тога тренутка одлучих учинити на супрот и у пркос поруци ни данас дању не умем себи разјаснити. Нити се узев у памет ни вереници јавив, потајно у журби спремим се и одем тамо. Тиме се поче везивати загонетни чвор мога страдања.

Стигнем: Кућа на самом крају, од набоја и опала да се на убијеним местима показало блато. Ту и две три лишаживе шљиве спекле од нерађања, и бисерак поред плота на кострешен, а гола лоза усукала се око врата. Пролазник туда окрене главу и убрза, а ја уђем: Капија зашкрипи као да залаје; онамо на шамлици баба плете рокаву чарану; уз њу главоња мачор; и

он запослен, преде. Баба, као да дуне у покварену свирку, пита ме шта тражим, и заустави прсте да не плету; а мачор, и он врчи. Видим, неради су ми, али ништа зато, и кажем се. Баба се измакне и мери ме, не би ли пронашла каквог било неслагања између мене и мојих речи. Па уверив се (не знам по чему) да сам збиља тај, ушуња се с мачорем у кућу, а ја седнем на њену шамлицу.

Отворена су врата, те отуд бије воњ устајалости. Шта ми је те се без нужде мајем по овој тузи? Да ли збиља дођох да по праву наследника метнем руку на ово сиротиње? Ако не, чему ми ово? Питам се и питам, али одговора нема, нити ми се тражи. У том ето и бабе, носи шољицу кафе да ме угости. Добро. Шта је ту је. Ја срчем, а она ми гунђа више главе: »Тако мени треба кад ја слудовах оставити пустилине у кући, да туђе руке сад брљају по њеном, да ми се покојница отуд наљути! Еј матора главо, вели, разлупати би те ваљало и на ђубре бацити!«

»Не говориш право, дадо! Ја нисам девојка да ми њени дарови требају, ни арамија да их отимам, него дођох онако само. И знај, да сам у нужди а они златом везени и бисером кићени, туга би ме било дирнути!«

»Питом си у души, синко, познајем, али ти не ваља посао што се у ово мешаш. Боље, иди кући с миром!«

Не померим се, а она само да ме не гледа очима, и чим било да се забави, цело по подне вија комшијског петла и брани свог, неку пиргаву кукавицу. Али се петли смирајем сами разиђу легалима, а баба тамо амо, па опет на мене: »Ево, вели, већ време да се вечера и леже, а ти се ни померио ниси! Какав си то болан?« Ја слегнем раменима. Она немајући куд, уђе у кућу, подлаже ватру и готови ми цицвару.

Осим одблесака с огњишта другог видеља

нема у кући: буде ми примамљиво и ушуњам се. Да ли се то игра пламења преноси, или је само од себе светлуцање и неко померање онамо у соби, или у косо прсло огледало одаје неко своје зрачење? Себе добро знам: Ван домашаја опипљивости не осетих да ми ишта би саопштено, а сад ево збуњиво ми је чулу од доселе непримљеног бивања. Некад за опкладу преседех ноћ на кафанском тавану, да ми се јави некакав Турчин у оковима, па ништа. Али овде је друкше: овде се заиста дешава нешто недокучно. На изглед мирују ствари, али је у самим њима неко бивање, везало се за њих да траје докле и оне.

Мори ме глад, али од првог залобаја не гадно да ми је (по баби и мачору ценећи јело је укусно) већ нелепљиво за срце, као да је цицвара мелемом или тако нечим запржена. Отурим јело. Баби не буде право и гунђа.

»Не могу, од неке туге не лепи ми се. Али ја и онако не дођох за твоју вечеру, но да ми о Марији казујеш како поживе и како умре; и ковчеге да ми поотвараш редом, и дарове развијеш њене; из тога хоћу да је сазнам умрлу. И ма да ми се с људске стране за право даје, ево, кунем ти се младошћу, ни конца око прста нећу од њеног узети!«

»Јаој, наopak ли си! Ни конца нећеш, а овамо би да јој по ковчезима брљаш! А не питаш, сме ли се то, кад она осетив близу смрт, рођеном руком закључа их!«

Ја побесним. Себе за блага знаћах. Сад наједном, кадар учинити насиље, одгурнув бабу, рнем онамо у собу. Тамо загустило од ковчега, па је тамно и тескобно, да у ћошку једва остаде места за белим застрвен кревет. Ту и кандило прислужено. А преко пута виси огледало, с коса у косо прсло да у себе хвата целу собу и ломи је некако. На изглед непомично је све, а ја као на ветру стабљика повијан будем тамо амо; у

огледалу погледав не познам себе. Модро ми колута пред очима, тонем у неосећено пијанство. И дотетурав, свалим се на кревет.

Бабина рука спусти ми се рапаво на чело.

»Ето, разболећеш се с тврде главе!«

«Не мари, дадице! Гле, узглавље мирише ми на њену косу! Реци ми, дугокоса ли беше Марија?»

»Толико да јој рука не досезаше чешљем до краја превући!«

»А стаса и погледа каква ли?»

»Каква се речју не помиње, а довека сања једном ли је виђена!«

»А што јој се момка не нађе, но код лепоте и дарова усède се девојка?»

Мучно јој беше одговорити. И узбори се сирота, и трипут излажаше и враћаше се готова заустити. Напоследку преломи се.

»Не могу више, вели, чини ми се из очију би ми прокапало, с прстију ми се отирало, из мене било задахом. Ево, слушај по реду:

Бабино казивање како је живела и умрла Марија.

Из матере прихватих је, на мојим рукама одрасте и омиле ми боље но своје. Рођене кћери у измећарке ми се растурише, јер она дража ми беше но под појасем да је ношах и у муци донех. А за мајчину, благо јој било на оном свету, немам шта лепо рећи! Чим се отараси мужа (од прејела прште као стакло) даде се у скитњу жена, па или буде или не буде код куће на конаку. Једном огледа довести драгана, неко змијоглаво момче, али се ја испречи на вратима: »Не дам, велим, да ваше прљање довати дете! Одлазите, лолајте се где и досад!« Те оду посрамљени. После и њу снађе: Скрши се на поледици. Једни кажу, сама; једни, није, но с њим ишла, па он потурив јој у свађи ногу, побеже. Ни на суду се не размрси. Зваше и мене, а ја се подбочим па им овако изговорим:

»Часни суде, једном за свагда нека ти је знано: у кући и пред чистотом оног детета никако прљање не почини се! А ван оног крова и плота шта ко закува, не знам и није ме брига!«

Би то и прође. Дете остаде мени, и боље но рођена мајка прегох да га на незид одржим. Туђа корита знају колико се намучих, али ми се мука исплати. (Ово да утубиш с моје стране: Имаднеш ли само за кога, поднеси сваку муку, у миље ће ти се преобратити.) Тако и ја. Одрасте девојче и раскрупња се на замерамак, дознаде све за њу и окрете нашим сокаком пролазити. То ти је као оно с цветом: док пупи слабо га ко види и зна, а кад се преконоћ у лепоти развије, онда појури све и свачија би рука да га узабере.

Беше нам башта у јеку: сила се божура распламтело и карамфила размирисало, а она по ваздан маје се око њих, да помислиш у дружби су некој, па најлепша међу њима да је она. А сокаком врзе се нежењено, каквих све очева синови, у стајаћем руху и мирисно, оклева не би ли разговор везало с њом. Она, у стиду ли, у поносу ли неком, ни главе да окрене, камо ли Бога им прихвати, као да је она господског рода, а они последњи међу последњима. Којипут дође јој те се витка исправи, па погледа онамо, да сирото мушко силете се, побрљави, не западне ни нога где му стаје.

Биваше поведем је да се прође: Идемо сокаком. Ја шака јада, она онака поред мене. Куда наиђемо буде као празник. Све живо поврви на капију, или ако се напољу затекло склони нам се с пута, сачека да прођемо. Знанци смо, а нити ја ни они сетимо се једно другом Бога назвати. И, ако можеш веровати, стари људи, унуци им се замомчили, збуне се кад је виде. А што је зеленог, утетреби, па куд се затекло ту остане. Ја нити сам пристала радovati се, ни стрепњу са срца одагнати, и без

прекида молим се у себи: Боже, подари да ово на добро изиђе!

Огледала у кући немађасмо. Док она једног дана: »Огледало, вели, да ми набавиш!« Ја узми окретати на шалу: »Бежи, велим, невољо, још ти само то треба, па да се проврцаш к'о онамо неке! Да знаш, преварно је оно, на зло се девојка у себе загледа, па се чудо излеже!« Кад ли женско удари у плач и наопаке речи, да јој напослетку добавих, ено оно на зиду. С њиме и невољу унех у кућу: Видев се у огледалу каква је, окапа пред својим ликом. И диже главу девојка да се и сама либљах прићи јој.

А по вароши покор: Забрљави мушко, па не зна шта чини. Син оцу обија чекмеце, калфа поткрада газду, ортак ортака, па је пијанка, и лудовање, и разбијање, и лом овуда сокаком. Па једни одовуд, једни отуд сретну се и закавже, и друг другу крв пролива. Ко се млад а жењен затекао тек надође му бес па до морица жену испребија. У ћилиму је пренесу роду да се ту лечи сирота. Тако неки бесни потоварили се, воловима по леб на рогове набили, рузмарином се окитили, свираче воде, па цело чудо пред нашом капијом заустави се, па загалми: »Бабо, изводи девојку да свадбујемо да лудујемо!« Па удри у поцикивање и пуцњаву. Ја од срамоте у шал главу завила, а она несрећница заценула се од смеја.

По који превари се, ето га уфитиљен, дигао се камен да проси девојку. Ова моја остави га најпре да се начека и настрепи пред вратима. Онда га пусти да уђе и као оно учитељ ђаче, преслишава га и збуњује неким опакостима, да једва нађе врата и побегне поливен. То се после прокљиви и надовеже, и зли језици разнесу и бруји брука. И отпадише се невољни, и пре би закорачили у коју било срамоту него ли код нас у просидбу.

Али на крају заплати несрећница: Беше ту комшијско момче, милокрвно и стидљиво, па му се отац, главни човек, опреми. »Тако и тако, вели, а дрхти му глас. Једино ми је и драже од очију, а кућу ми знаш и поштење и обиље, па ни девојци неће бити постидно вођење. А ја морам, отац сам, па би да ова засад невоља окрене на весеље свима. И да знаш, велика је мука те ово чиним!« Ја нити знам како да ћутим, ни шта да одговорим човеку. Кад, јаој, ето ти ње, као да је сам наопаки наговори. Гледа га озго некако и с коса, уснама као смешка се, али погледом строга, да се човек препаде и једва састави запитати је: »Марија, би ли снаха да ми будеш?« Она тек изви врат и засмеја се несрећница, Боже, слатко ли. Он постоја мало, као рођеним ушима да не верује, па се тек окрете и оде, и посрће од јада, онакав човек.

Сутрадан чујемо: нестало момка. Узалуд га чуваху и врата забравише родитељи, и слугу код капије поставише, искраде им се некако, и траже га. Пред вече нађу га рибари: обесио се о криву врбу доле низ реку.

Три дана грожљиво ми беше видети девојку и проговорити с њом. А она, као тица кад оболи, прибила се ту и кути без леба и сна. Нити јој знам помоћи, ни гледати је такву, и мучим се у памети: Има ли начина да се после онога на коју било чистину избије? Док она у неко доба треће ноћи, дигла се и капље сузама по мени: »Хоћу, вели, да те питам нешто, али ми по души реци како је право, а не како је мени драго!« Шоботав јој глас, и препадем се, и којечим станем је залагивати. А она: »Ништа то, вели, не помаже, него ми по души реци за ону несрећу ко је крив, ја или он или обоје заједно?« Као да ме неко научи казах јој: »Мани се ти тога, девојко! Ти његову смрт не хтеде, ни он јадан мишљаше да ће пошав теби

на њу набасати. А знање ко је крив старије је од нас, девојко, и бадава нам тражити га. Наше је да у трпљењу надамо се неком бољитку да отуд проклија! Друго ти не остаје до да се како било смириш!»

И бајаги смири се, па је као оно јабука кад је уберу, зрела и мирише, али убрана, те ганутљива лепотом, јер из ње лапи мирисна душа. Нема више лудовања, нити је смем извести, јер све је уцвељено, а на њу кивно.

Али је о хлебу главна брига, те и ја за послом сам и туђим коритом стално. Радим, а у глави ми свеједнако она, и знам, како је јутрос оставих, довече ћу је тако затећи, па ме јад велики и по памети замећу ми се све неке наопаке речи: »И та лепота, велим, не било је кад у тако страдање одведе! Шта је ругоба, да пљунеш на њих, па им лакше живети! А ето ова, видећи је свак би јој позавидео, а кроз њено срце за ово недеља више чемера протече него томе за десет живота!« Трабуњам тако у памети, па ме наједном страх да не богохулим, и молитвом заташкавам: Прости ми, Боже, и помилуј слабу девојку да се снађе!

А да видиш на коју чистину изби: Враћам се у очи Ивањдана и стрепим, јер кад поћох окрупњалим очима погледа ме. Кад тамо, оно зрака с коса ударила у прозор па засветлело на далеко. Боже, шта ли је унутра? Далеко ми улазити већ повирим и имам шта видети: Као од себе озарена седи ту и, смем ли веровати, везе. И на сваки бод уснама миче у шапат и осмех, и главом њиха у некој радости, да побојав се, сан је и одлетеће, притајим се не би ли дуже трајао.

Уђем: Драго ми и тужно као на јутарњој кад онамо светли Богомајка, а ја јој на поклоњење ступам. И милозвучно ми каже: »Не бој се, у мени заплави небесно и светло ми је жи-

вети. Гле, три листића извезох зелено и плави цвет да се испуни долазак!»

Ја претрнула, мислим, посвети се или помери девојка, и целу ноћ предрхти крај ње. Она једнако везе и душевне речи говори, да свиснем од туге и радости, али ни појма није у мени шта оне казују.

(Баба се дигне. Тражи нешто по мраку. Ето је, носи у руци папучице. Видев, тај час зарекнем се украсти их). Ево, вели, толика јој ножица беше. Од првог веза још један препоче и папучице скроји »да их, вели, назујем кад се долазак испуни«.

(Загледана у вез баба се изгуби. Опрезно спустим руку на папучице. Она се тргне, побегне, крије их негде по кујни. Напрегнем сву силу слуха, до у тачност пратим је и сазнам где их сакри. Баба се врати).

Гледала сам луде: буду мутне, мрак и мемла из погледа им бије; а ова моја као другој страни да скрену. Седнем тако према њој (и да знаш, како се везу и оном смешењу предаде, више се не поврати) и заборавим се, и све јаче жедним гледати је. И, чини ми се, било видеља или не, на њу однекуд стално пада зрака, или сама од себе светли, да, прости ме Боже, крај ње такве од цркве и светиње отпадих се.

Који пут немирна буде као вода: Тичица долети на грану, она се тргне, ослушкује. Кажем јој: То тичица долете само! Она, у неком своме знању, заврти главом и као опоменута, журно прилегне раду.

А Боже, шта јој све под иглом не излази: Разаспу се цветићи, и окца су им трепетљива као да препочетак са звездица узме, кад су веселе у ведрини; или тица дуговрата где кљује злаћени грозд; или сам цвет, као божур, али моћнији, а листићи да су му пламенови неке ватре.

Биваше, љубичице мирисно цветају, кад их започне вести, а зајесени и дрвеће оголева на пољу, кад исто заврши. И чудо, јесењи воњ бије у собу, а њој све једнако миришу оне. Па ми још поручује: »Водицом, вели, да их залијеш, позпајем, жедне су!« Ја, шта могу, изиђем, мајем се по авлији, бајаги заливам.

Прођу тако године, и по ковчезима што јој за везове добављах, некако срачунам, осам их је протекло и у девету да залазимо, саме да нам ни туђа мачка у авлију не закорачује.

Да ми она у потребама не омали, ја на сваки посао пристајем: Данас будем код мртваца да га окупам и за укоп опремам; сутра око породиље. Или се свадбује или даћа готови па сам и ја ту да помогнем. Или ко тешко заболује, па га ваља ноћу чувати, онда опет мене зову. Пазе ме и помажу, али Марију нико ни да помене. А кад што заустим о њој, праве се глуви и окрећу говор на друго.

Кад, о великом посту, како подуну југ, оно ватруштина нека зареди, па не бира је ли старо или младо, но кога обузме покоси га. По цели дан звона оглашују, лелече уцвељено, и жалост велика. Ја, да помогнем, зађи по тим домовима, али свуда зазру од мене п као по договору одбију ме и веле: »Иди с милим Богом!« Док не набасах на једну пијану и зграновну, и цикну жена: »Како ти, вели, смеш да се слуњаш по домовима и сокацима! Вештицу нашим лебом раниш, па нам се сад овако одужује! Пу! (пљуне ме). Да је поштења и реда, вели, катраном би је кују ваљало намазати и на очиглед свету запалити! Онаку младеж да помори! Онаку дечицу да подави! Пу, куја ли погана!«

Ја се препадни и саму себе запитај: »Боже, истина ли је у речи ове зграновне?« Али ми ништа не каже да јесте, па узмем бранити девојку: »Помери се, велим, жено, у пијанству

ти се језик на зло одреши да на њу онаку запалаца! И да знаш, оно ми је свето у кући, а чиме је ти бедиш то тамо теби с језика капље из огрезле душе!« Кад ли се и друге, ту затекле, умешај и повичи: »Торњај се, погана бабо, ни ти ниси боља кад онаку браниш!« И да не побегох, у јарости би ме на комадиће искидале.

Бежим, а оне, аспиде, пред очима ми једнако, и на глас им говорим: »Прње ли једне, осим то здраве одеће све је на вама труло и поцепано, па сте болештини угодне! Од вашег палацања Марију ни глава заболети неће, и да вам змијињи јед с језика на њу кане, миром би постао! А вашом ненавишћу, јер су вам кћери печурке од печурака, саме ћете се истребити! И ако ја одселе комад леба из ваше руке примила, тај час у камен да ми се преобрати! Амин, и амин, и амин!«

Код куће оштро се у девојку загледам, не бих ли ма и трунке на њој уочила, па видев је чисту као икону, горко на неправду проплачем.

»Што плачеш, дадо? Ако ли од злотвора, не бој се: вазда гледам змије довијугав сплећу нам се око капије, мисле брана су. А ја их у милости пустим, нека их, кад им је у томе сва драгост живљења. Али у тајности знај, објавиће зрака долазак, расплести се оне и у таму одвијугати!«

»Девојко, по вароши зграновне и пијане вештицом те крсте, а мени лековита си као света вода. Ако ти је у моћи, реци да те умеднем бранити, шта је то у теби? Која моћ? Кога то у журби везући с далека изгледаш? И на благослов ли је или неко даље страдање, милосна?«

Слудовах, јер вољној заустити не даде се, и узбори се сирота, да грашке зноја избише по њој, и задихана прибеже везу: Бели цвет изви се сам самцит на стабљници, а око њега уко-

турена риђа змија. Онда, протнув задњи бод, урађене из ковчега повади, разастре их и сву драгу ноћ над њима пробди, уведрила као биљка на суши незаливена. Зора се указа, ја да јој помогнем скупити, она обема рукама одбија ме: боји се зар неке нечистоте с моје стране. Нити се сну даде приволети, но с виделом разапе ново платно.

Иза тога зацрне: по вароши се и пси на мене наканише; у кући ни шака брашна; Марија ми узнемирена, потреба за везиво нестаде јој. Ја се дигнем па у прво село. Мисле у прошњи сам, па брже боље хоће да ме дарују. »Немојте, велим, сестре, убога нисам да ме дарујете, но вичну сваком послу, метните ме где вам недостаје посленица, да ми ваш комад сладак буде!« Оне приме за Бога и запосле ме. Хитра им се свидех у гребенању и пређи, јер за троје отаљавах, и домови се отимаху о мене. Тако по ваздан, а чим смирај, ја се дигнем па кући, нити се дам на конак задржати, Кад једно вече дојаха у трку из вароши домаћин код кога на раду бејох, громовит и одсечан човек, па ме онако с коња пита: »Рециде ми, бабо, ко ти је то на дому, те чим вече, а ти се трудиш до у варош стара? Која ти је невоља те ниједном не заноћи на селу, кад ни наши конаци нису за марву но за људе?« Оштро ме пита, па ни ћутати ни лагати. »Девојче ми, велим, у кући слабуњаво, па му као биљци неге треба«. Докле се он осече: »Ти ли си та вештичара! Хајде купи се док си читава, јер ако ми смркне, зло по тебе!«

На дому Марија ми у тамно везе, разазнати се не да, гује ли су, акрепи, печурке ли, сказе ли неке погане; где где само као млаз бистрине пробије, или зрака видеља, или бокорић травки. Везе, а на опрезу јој ухо: »Ено, шуште, до врата нам довијугаше, по крову

нам никоше!« — »А што их у вез мећеш, Марија?« — »Да ме није гроза но љубав, дадо!«

Јаој, кад ли је боље погледах: Издужена у снази, у лицу, а очи, Боже, те очи, док она цела чуви, оне све крупнијим бивају. Ту се у кут прибила. Оно смешење све јаче бије од ње да и мени самој буде, као први пут видим је, и препаднем се и побегнем.

У треће село с ону страну брда побегнем. У зло доба тек запитам се: »Од чега и чему бежим? Они бар не видеше девојку, а злом бијени нужда им на коме било искалити се; али ја, као водом и хлебом крепљена њоме, зар и ја да прстом укажем на њу, да повичем: »Јесте, вештица је!« Јаој, којим ли покајањем да скрушим себе!

Па нагрдив се у лицу и прашином посув главу у стидно богорађење од прага до прага пођем. »Уделите, велим, сестре, Бога ради, јер има ко у светости није кадар себи леба набавити! А мене проклету батином дарујте, и псе пустите да ме поцепају!« Крсте се и чуде, даровану ме до капије отпрате. И намерим се на милооку младицу и каже ми: »Чега си, вели, најжељнија, то бих да ти дарујем!« Па се заплаче, и ја за њом. »Ето, велим, милости сам најжељнија, а ти ми је сузицом дарова, душице!« Она одскакута, мила веверица, па ето је, неки савијутак носи ми: »Мало платна да скројиш себи стара!« За благод њену одузе ми се реч, да очи у плаветнило упирем и молитвено мислим: »Боже, где ли си у висини, где у низини, којом речју да ти казујем хвалу! Ево, срамотом нагрђеној благод ми се указа! Душица ова, тобом научена, платно ми за Марију дарова! Благо мени, јер ми се каза, која вода занесе девојку!«

На дому с прага јавим: »Марија, платно ти донех даровано!«

Обе руке пружи, дочепа га као хлеба ко

је гладан, у некој грозници усцвотала при-
оне вести. Боже, коју ли то грозу везе? Гљиве ли
су, из које погани никоше? Очи ли, шта то
из њих гледа! Црвено ужагреле очи с платна!
Кријем се, али не помаже. Под земљу да се
завучем и тамо, чини ми се, грозом би ме про-
бадале. Она ми маше руком, њој да прибегнем.
И гле, уз милосну се смирим! И шапље ми:
»У собу нам умилеше, ковчеге за сигурност
закључах, успављујем их, заклопи очи ако те
гроза!«

Прибијам се уз њу, и заклопљених очију
чујем у борењу је задихана, и брзо, брзо у стра-
вичној тишини да се протиње игла. Неки се
дремеж обара на мене и да заспим, кад најед-
ном: фрас! Прште огледало, као да неко с коса
у косо прутем ошину по њему. Обневиделу и
глуву узме ме тумарење по кући. У свануће
скине ми се тама и видим: Марија, ту где се
затекла, сва оседела смирује се, нити јој вез
из руку испаде, но га чврсто држи. И, Боже,
заборавити не могу, чему онако бледа и раз-
рогачена, чему се смешила истоветно као први
пут кад се насмеши?

После бабиног казивања и моје крађе папучица.

Баба се наједном натмури и заћути: по-
кајала се, али доцкан, хитрија но тица реч је
кад излети. Мрзак сам јој, да може удавила би
ме. А ја сигуран лукаво се пренемажем:

»Дадице, дај да ти пољубим руку! (она не
дадне) Блага ми је души твоја реч, одужити
се не могу! Ред је да идем, доста те намучих,
али, веруј, не могу, сан ме обара, сама ми душа
заспала. Сама, дадице!«

Она поверује да заспах, али боји се, и укип-
љена остане ту стражарећи. У неко доба додија
јој, на прстима се извуче, распрема себи по-
стељу онамо у кухињи, леже. Оштрим ухом до
у ситницу пратим: тежак је сан обузима, и,

кад брже, запитивена плућа удесе старачку свирку. Заспала је, сад опрезно!

Знам тачно где их сакри, мрак ми не смета, пружена рука у помицању осећа их. Ту су! Дрхтави додир, па нежно узимање: по шаци положене од врха прстију до зглоба допиру! Ни за шта, ни под које морање, макар ме живота коштало, не раставити се од њих!

Гле, мало ми то, силовито пожуда надлази у мени. Јасно знам шта ми ваља чинити: У мачијем скоку над бабом сам. Тајно се у недрима држи, и промигољена испод покривача рука опет примичући се осећа. Па не од страха да се не пробуди, него грозећи се додирнути јој смежурано тело, оштрим ножићем, као на вашару, прореже бабину реклу и кошуљу, да сами у шаку падну кључићи, и готово!

Сазнаћу што ми се неисказано слуги, макар ме од живота откинуло. У жишку још је уља, па се ковчези страховно црне. Тако рудар пред стеном устрепти осетив жицу. У горњи с лева увучем кључић, још окренути, па отварање. Али рука ми се помела или рђа доврши забрављење. Упорно запињем све јаче, да ми од крви лепљиво буде за кључић. Бабин петао пресече ноћ, жижак већ догори, угине видело, загусти мрак. Задњи је тренутак: из последње жилице прибрав се, збиља ли или варљиво, кврцне и окрене се кључић. Ја да дигнем капак али ни померити га, као недижим терет да је одозго наваљен. Боже, малаксавају ми руке! Силом је тајне забрављено! Живом се отворити не да! Стравични зној облије ме, теменом проломим прозор.

Бежим, оно се дани.

Гле, у руци ми папучице. Загледам се у вез: Заиста три су листића и цвет! Од њих је те свитање тако плавим и зеленим објављује се и мирише! Смем ли пољубац ставити ту?

Кристално је јутро, благогласно се отва-

рају цветови: То у одјек на висинама изушће-
ног имена. Смем ли га поменути? И магновено
у отпоздрав, вине се моја мисао: Ближи се час,
мимоишли да се дозову и раздреши страдања
чвор, и тајне!

И не скидајући очију с веза, ближим га
уснама и одмичем. Смем ли пољубац ставити ту?

На дому сетив се непрстеноване, буде ми
магловита у памети, као пре годинама да је
видех, и слегнем раменима. Неко чукне на врата.
Отворим. Боже, она је! Без прекора, кротко
ме гледа. Тако јагње у оног што ће га заклати.
Окрећем главу, туга ме такву је гледати. Прети
ми прстом ђаволасто, с ужасом погађам њену
мисао: Знам, зле трагове да затуриш, донео
си ми дар, везени дар за невесту. Хоћу из свег
срца, драги! Де, не оклевај, покажи! Или не,
за већу радост сама ћу га наћи! И несташно
се да у тражење. Немоћноме задржати је,
смркава ми се и мути. И само, као оно муња
кад тамнину просече, јасно знам: Безазлено се
умешала, пропашће несрећница! И мада с ви-
дока вешто склоњене нађе их, и поцикује, и
љуби по њима, и назув их игра у ковитлац.

Што даље настаде, једва се речју да ухва-
тити. Неки празан полусан, кад се ретко шта
и то нејасно деси. Нешто ме глупо запитки-
ваху, а ја им отпљувавах у лице. А што лежим,
значи болестан сам и ако ме ништа не боли.
Главно је да се нетремице гледа у мрљу на та-
ваници. За сигурност питах их: »Је ли правилно
овако?« — »Сасвим, као под конац!«

Али као отвори неко прозор да мирис уђе
с поља. Дакле што је напољу, заборави се.
Ипак овако није правилно, јер три листића и
цвет у својој су соби, а ја у туђој! То не може,
то није правилно! Нешто се мора довести у
ред. Мало по мало, надовезујући покидане
конце, заплачем се. Сви се обрадују: »Врло
добро, веле, што плачеш!« — »Како је да је,

то ваша брига није! Него склон'те ми се с очију, јер блентави сте као неславно јело!« — »Одлично!« заграје они, па се окупе у веће и реше да више нисам болестан, п збогом.

Сад записујући знам: Оно где сам лежао луда је кућа. Јер сви зазиру од мене, па и најближи знанци нерадо су са мном, и на моје питање за Бога неће да одговаре, бајаги не знају. То ми је довољно. И кога год упитам: »Где се то дела моја вереница?« одговори ми: »Отпутовала.« Знам ја где је она отпутовала. И поћем тражити: После тумарања збиља наћем на гробу крст с њеним именом. Дакле ту је, а ту су сигурно и папучице, јер јој дивно пристајаху за ногу. Врло добро, све је у реду, још нешто, па мир. Отпешачим тамо, и збиља место куће згариште. Кажу ми: »Све због непажње, ево овако: На огњишту је морало бити ватре, а ту близу кудеља за пређу и баба задремала; и онда скочи варница у кудељу и готова несрећа! Дакле, све због непажње!« Ја се насмејем. Они виде нису чиста посла, па се извуку један по један, и сам останем на згаришту.

Ово завршујући више немам шта чинити овде доле, и дуго ми је, и једина ми забава тражити реч, моћну да призове смрт, јер жури ми се, а она не долази.

РЕЧ О ЖИВОТУ ОЦА ТОДОРА ОВОГ И ОНОГ СВЕТА

За казивање о овоземаљском животу оца Тодора стојим добар ја, прогоњени због истинољубља; док за оно друго, почев од очева издахнућа па надаље, не јамчим, јер записах по чувењу. А саопшти ми човек Марко, звани Смрт, коме је двапут воштаница паљена више главе, па ју, повратив се, рођеним устима тулио. (За трећи пут уверавају, неће је утулити, али се ја у то не мешам). Исти Марко први пут умре кад и отац Тодор, и тврди да га је пратио до самог улаза у Рај, да види шта ће да буде, (знајући за себе да му није тамо место, нити се утрпавајући), па њега, Марка, нешто повукло натраг, а отац остао. Коме није до веровања, нека не верује, а ја ћу и то записати.

Покојника, мимо заповести нашег Спаса, никад не вољах, и ако за живота би, а по смрти остаде омиљен у целој парохији. Па и сад записујући, мрзим га, кад од њега овде доле ничега нема осим спомена и нешто трулежи у земљи. Ово признадох ради истине и поштења.

Бејасмо сабраћа у Господу и у служби коју му чињасмо. Он изданак лозе од вајкада уврежене у Рају, хаџија, мученика, главосека; ја грешни плод мајстора ковача на друму. Пред људима и тако не могадосмо бити једнаки. Али што и сад све крштено утврдо зна да бивши

ми сабрат горе седи блажен у крилу своје лозе, а ја с плавим појасем и таман у образу да ћу се у веке векова прљити над вигњем нечастивог? Нека ми се урачуна у грех, али опростити не могу; — човек сам!

Хоћу сад себи за олакшање да испишем како мој сабрат поживе на овом и како му се то уреза на оном свету, из чега ће се опет видети да се тамо горе у маху раздеси што се овамо доле годинама удешавало.

Беше овај мој сабрат виђен у телу и лику, заводљив погледом и милозвучан речју. Да човек застане и у чуду се запита: Како то? Зар толики образи да су увели, толика леђа гурава, и уста шорава, и ноге бангаве, да само један буде такав? И хоће ли невољни животом, видећи га, омекшати у јаду свог тела? И зашто да се баш милота пути, међу толиким одабрана, непојамном завојицом потекав у лево, посуврати у разроки порок и кривудави грех? Мозгајући, назрех у себи ово тамно мишљење: Ваљда му и претци такви у крви беху, али силу наувратише некако светости, те један без јаука могаде да лежи на безбожничком жару, један да кроз осмех приклони главу агарјанској ђорди, један да босоног отпешачи Спасовој Страни.

А он, изданак њин? Чујте, каква му младост, па старост, и на концу вишњи пријем какав му беше.

Ко је висинама чезнутљив, тај зна свету милину службе: Је л' да, отворе се душе, па воском и тамјаном и песмом Господу миришу? А он, овакав, да се ту смео наћи! И сад сетив се, хладно ми је и језиво: Глас му се не пење с миром на више да се изгуби, већ извије се у чикању, протитра се горе и заголица шаром, па слатко малаксао падне наниже да се кришом увуче у слаба женска срца. Па одежда на њему (а свако зна на што је она) ломи се и

пресијава немирно, да жедне очи силно умо-тре под њом увијање пути. А влажним погледом обујмљује коварне кћери Еве, и благословном руком их милује кроз освећени ваздух. Кома је таква служба, Господу или Нечастивом?

Ето зато женска кост одношаше из храма немир у души и крви, да ни за шта се засмеје или заплаче. И зато мој сабрат долажаше јој на сан, те и оне чедне и оне с нечистом крвљу, нехотице га поређиваху са мужевима знојавим и каљавим. И зато у парохији проради мотка и ослободише се беси. Нека се потање исприча.

Пакошћу онога одоздо или вишњим нау-мом, прекиде се простоумни живот венчане му жене. Да ли да се отклони брана греху, или да се чистота даље не скрнави, остаје недо-кучно. Тек она заноћи здрава, а у свануће су-пруг је крај себе осети укочену. Рекоше и утвр-дише: пала јој мука на срце. Да не бих заба-сао у нагађање, казујем само толико, и још ово: Пратећи свог мртваца на укоп, мој сабрат учини ми се већма уцвељен но што се човеку може. Зна се то, жалости истече колико је се на срцу накупи; а све преко тога измотавање је и лаж. Мој сабрат некако преко мере лелекаше, те људи у недоумици гледаху преда се, док жене слатко плакаху, а најслађе Јованова Ми-љана.

Иста Миљана с благодозволом Јована мужа (човека млакоње) пресели се под кров ожалош-ћену Тодору, да му се нађе. Али жалост овога велика се појави, а Миљана мала и да је за-вара, а немоли је искорени. Мој сабрат онда досели још једну, некакву Макрену, али на муку себи: првог дана нађоше око чега да се покикају и лице изгребу друга други. Он их сирома растави и каза им овако: »Нека ве, се-стре, не гребите красних лица на очиглед мени жалосном. Што не може, не може! Али с ово подарене ми памети знам како ћу: ти, Миљана,

доста си, а ти, Макрена, остани да је смениш!« — Тако се поравнаше.

Али се још многе и многе јавише да му се нађу. А он свакој напосе каза овако: »Нека те, сестро, где си, а ја те ни овако заборавити нећу!«

И ваистину, ни једну не заборави, већ а стегне мрак, он косу на кику, цубе за појас, па га нема. Да се све мушко из парохије сакупило у ланац и да је на сваком фењер место главе био, па да крене, не би га нашло. Како се крио, то је његово знање, а моје није да о томе лупам главу. Међутим ово ипак случајно докучих. О уштапу, једном, домами се до плота Поњавића. Он да се ухвати за врљике, а други већ прескочио, па се погледаше на месечини: Овамо он, Тодор, онамо Крезо Јаловичар (то ће рећи, неком он диже јаловицу из тора, а тај неко њему изби зубе, све на лепо, без суда). Деси се, те имађаху сваки своја посла код исте куће. Јадни Крезо друге му не беше, постиди се пред парохом: »Прости ме, оче, тако се задесило!« — »Да си прост, заблудели сине, па пођи с Богом и за послом!« — »И теби, оче!« Те се мимоиђоше с Богом два ноћника. (Ово ми се Крезо исповеди, мислећи да ће умрети после неког премлаћења).

Чињаше се блуд парохијом и као сам од себе, без чиниоца. Где се год задеси нешто младе жене, окрви се и удари у косо! Једна заковрчила зулуфе, и све бојећи се нису јој како ваља, искриви врат у огледању где стигне, — сва јој памет оде на зулуфе. Једна се продобрила (за злу је знађаху), и неке јаде пропевала, као кокош кад закукурече неком пред главу, па муж нити је пристао да се радује, ни да стрепи. Једна забрљавила (спретна младица иначе), мужевљеве опанке метлом помела у сметлиште, па се чуди колико је ђубре. Једна сасвим дигла барјак, развитлала се и проски-

тала, па се не зна кад трепће кад намигује. Да набрајам даље нећу, а чега све ту не беше што оста у забораву. По домовима замути се, и наседе крв у очима mužeва и очева, те им силно батина проради у руци; па снови немирни им беху, јер их дављаше мрак у незнању шта даље да чине, и јер се зло злим још више рашириваше.

Али што се тамно наслути чулом или мишљу или сном, то се већ невидимо заметнуло и расте у остварењу, да се на концу опишљиво покаже.

У ивањску зору нађе се на плоту кнеза Алемпија комад црне чохе, а одмах преко потока, у доселе неокаљаном дому Затежића, роди се од девојке дете, ни мушко ни женско, чутурасто главом и маљаво и четвороноско, прости ме, Боже, један гад и поган, да човек пљуне и побегне. Али не могаде опстати, и чим га дохвати небесно видело, липса чудо. А млада породиља (дивна смерношћу иначе) удави се бичем рођене косе.

Страва укочи душе и нико никога не смеде у очи погледати за дан и ноћ. А друго јутро сами се окупише осрамоћени и ћутећи чекаху да се у коме ослободи реч. И онда Алемпије (што му се нашао комад чохе) каза ово: »Браћо, овако се више не може! Ево трећи дочекасмо Ивањдан, све у трпљењу да нам смирење однекуд дође, а оно срамота све већа каља нам образ, да грдни останемо до краја памћења. Ако је од Бога, много је, и велики неки дуг отплаћујемо; ако је од онога с лева (а по знамењу што нам се јуче обелодани сигуран сам с те стране је потекло) зажмуримо и удримо слошки — а сви знамо по коме — па макар у огњу сагорели! Бар ћемо пред људима чисти остати! Је ли тако браћо?« — »Јесте и хоћемо!« рече скуп.

Тога дана ја, службеник суседне парохије, ту се затекох у гостима, и за дивно чудо, јер

погледам куда треба и видим: Неволња чета дигла се некуда, сподбила свакојаке алатљике и оруђе, и не шеврдајући тамо амо, зна куда ће, па хвата пречице. — До Бога, то они хоће њега, мирсаног, да их гњев одозго ошине! Па за њима у трк, да спречим. Они на вратнице, а ја без душе стани им на пут, па их саветуј и моли: »Не'те људи, кумим вас и братимим, свештену крв да пролијете, душе до деветог колена да погубите!« А један црнобрк и оштроок цикне на мене: »Одби де, црна фајто, док и тебе није докачило!« Ја се прекрстим и склоним на миру. Они један за другим у двориште, па се сврстај у полукруг око врата. Али, чуда, ниједан да се усуди започети, већ чекаху јад их знао шта. Сад чујте шта ће да буде (ја сам, који видех, не смем даље казивати од овога): Мој сабрат, светао и насмејан радошћу, указа се на вратима (нити се зачу шум, да се отворише), и прозбори им, чини ми се не отворив уста, и каквим гласом! Тако листала гора мирисно шумори путнику кад га у предвечерје хвата сан: »Опремили се мени, добри посленици, да стотину руку одмени две, данас о светлом дану! А ја вам велим, јер душевнијег дара за вас немам, спустите алатљике и разиђите се за радошћу своје душе, данас о светлом дану!« И гле, они послушно прислонише алатљике и оруђе, па му, као на причешћу благи, прилажаху руци, и нигде двојица но свако за се, разиђоше се тихо. Тако је било. А ја, у страху и миљу прострех се по земљи, и плаках, и мољах се.

После парохијом оде шапат: Не даде се свештена крв пролити, јер кад је требало дићи руку, сама оруђа поиспадаше, озго се проли светлост, а у средини он, Тодор, милогласну отпоја службу. Помогоше му те се посвети! И сви вероваху, па и ја сам, презиратељ Тодора,

узвикнух за невољу »Амин!« јер ме чудан страх обузимаше при помисли да кажем није.

Како било, тек парохија удари на другу страну, те паметне главе овако упредаху: добро је којипут као језгра у ораху: увије се тврдом љуском зла, па се хоће невоље и поломљених зуба да се обелодани.

А кога би баш сасвим оштетило, задовољаваше се да процеди оно о ујчевини Бога, и на томе да остане.

Због истог умало да настрадам од рођеног кума. Наћох му се у кући на части међу одабраним људима из места, па разговор се заустави на репатој звезди, да ће због ње ударити помор у стоку или кулук у народ, и онда Бог зна каквим завојицама наићосмо на њиховог пароха, и је ли се посветио. Мене засврбе језик, те им ово казах: »О томе боље да сте ћутали, бар ћете пола срамоте сакрити! Најпре с моткама дигосте се на свештеника да га премлатите, као да је побеснела животиња, а сад на једном правите га светитељем! Не ваља ни у лево ни у десно прегонити преко границе памети!« — »Ти ако си поп, ено ти твоје парохије, па попуј, а у нашу незван се не мешај!« — »Ја вам као човек говорим, има закон, па се срочи молбеница, па се каже: у нас је такав и такав парох, да се посветио то јесте, али смо и тога сити, па молим понизно«... — »Понизио се тамо ти, па никад на ноге не стао!« нека баба зававољи из буцака; а сам домаћин, душеван али поган на језику: »Ако ти је, вели, у мојој кући тесно, пожали се, да ти места учинимо; ако ти је вино опорно, а месо мршава, да се за боље постарамо; кум си и гост па ти се може да закераваш; али за оно твоје говорење ни рођеноме нема проштења!« Видим, сева очима и подрхтава гласом, па окрећем на шалу, а све мислим: Ђаво да носи и вас и вашег светитеља! Ако ја још који пут узбаратам око њега,

не био човек при свести, но будала к'о и сами што сте! На томе се сврши, али кумство олабави, а кроз њихово село већином пролажах ноћу, и радије у друштву него сам.

То сам имао казати о младости мога сабрата. Више немам, јер не знам из прве руке и јасно, а то с тога што изгубих додир са својим суседима. И тек пошто се многе године откидоше од живота, по нашој завади попаде заборав, те им опет одлажах, и знам коју рећи о старости њиховог пароха. Она се код њега појави тек у очи шесете и би врло кратка, као кад би се сунце са врха поднева нагло скотрљало западу. То ме опет наведе на размишљање које ћу овде узгред поменути, и које не мора важити за мог сабрата:

Како то да је међа старости и младости неком ближа рођењу, а неком смрти? И зашто у неком дуго бесни крв? Зар није, ко дубоко продре кореном, томе тамни сокови одоздо силније навиру буном у тело, и не приметну ли се у плод, тешка зла из њих потеку. Тај задуго не сасуши се. У томе страховне воде битке они одоздо с онима одозго, и ретко с победом, јер храст колико је гранама у светлом ваздуху толико је кореном у тамној земљи. Али је мало таквих. Иначе непрегледно многим плитко је продро корен, слаба им искушења, кржљав им плод, млак им грех, млтава добродетељ. Ти убрзо пресахну и старост их борама обележи.

Да видимо сад чиме се у краткој старости показа мој сабрат Тодор.

Ничим, верујте браћо, осим дебљином тела, те да не беше кљусади, хоћаху га при нужди на рукама преносити. И две још невољице ремећаху га: једна, липсаваху кљусад под њим (лепо им се савије ртењача, па што живинчету незгодније, то оном на њему згодније; и напо-слетку, стровали се где било заједно с парохом, те овом доведу друго, а оно оставе, осим

коже); друга, жене му се не држаху: буду најпре млечно насмејане и широке у боковима, па их одједном пресече нешто преко средине; у стомаку осете као ђуле; оно им се полако пење, и вену; а кад им до у подгрлац стигне, оне угасе. Само то.

Иначе Тодор мирно докрајаваше свети живот у кућици на четири воде, без друге удобности до лети тоpline, а зими хладовине. Са сваке воде по прозор; са сваког прозора кроз уврстане шљиве модраxу се виногради. Мој сабрат гајио је под старост само шљиву и лозу.

О шљиви мудро ђуташе, али о лози вазда блага реч тецијаше му са усана: — »Глете, браћо, биљку свету и сотворену на увесељење чистих срдаца. Свака твар вам је за корист или штету; лоза рађа да весели срце човека, паћеника на земљи. То је крв божја, болан браћо!« И крупна суза скотрљала би му се из левог ока. (Десног немаћаше: ископа му га вештица, кад се у неко доба враћао с газдинске свадбе на Путку).

О Путку морам коју више казати, јер о години под парохом, и јер му друкше би писано но осталој кљусади. Купљено на вашару из циганске руке са сумњивим написменом и црно пред влашћу, показа се после кише бело од Бога. Иначе милокрвно, и без ђуди да уједе или ритне. Памет му досезаше до знања кога носи, те што теже, оно слађе трпљаше. А на поздрав парохијана отклимаваше и оно главом у отпоздрав. — »Као на рукама носи ме Путко мој, браћо моја! Истину рећи, ја с њиме оваким не идем пешице до у цркву и у кућу, што кажу, браћо моја!«

Правде ради, нека се и ово зна о кљусету: По свештеном послу, ако би се у пароху угасило видело, било чтењем, било разгаљењем, те би се узда испустила, оно само знаћаше ко-

јим пречицама да га пронесе, ради бржег приспења и скоријег стоварења.

— Да нас не заборавиш, оче, о вишњој невољи, говораху му бајаги као у шали пресахли вршњаци и бабе крезубаче. Ти си, што кажу, свети кореновић, па ти је дано! А ми ојађени, без корени к'о и стока, шта би без тебе таког! — »И 'оћу, браћо моја, кад ми је можно! И благо вама кад ме оваког имате!« Они би се на то као деца зарадовали, и не могући лудовати, плакаху и сузама муњаху ракију.

Живот је чудно заснован: пред смрћу се и плаче, и шали, и стрепи, али нико до у корен не појми да ће и њему заиста доћи. Свако се тамно нада, мимоићиће њега, јер му без тога не би било живљења.

Напоследку и моме сабрату дође. У очи њеног доласка баба Разуменка усни сан: Света Петка и Недеља одведоше га уз Козји Крш. Као њих две напред и светле му воштаницама, а он за њима, прекрстио руке и жмури.

Сан се испуни: умре на два сата иза ручаног доба. Нешто га уштину за срце, и он се опружи модар, те ни драма од њега не поједе болест, већ онакав каквог га парохија однегова, оде на истину. С њиме се из грешне земље искорени лоза главосека, мученика и хаџија. Опојасмо га, ја, казивач овога, и друга три сабрата, и укопасмо га.

Ово сад казује Марко Смрт:

Није истина да га Света Петка и Недеља одведоше, него као сваки што је и што ће, сам самцит себи тражаше пута песковитом узбрдицом, да се ноге суљаху назад и кроз ваздух запаран. И не могаде му се љуцки, већ четвороношке допуза врху.

И рећићу ти, оче, да знаш и разумеш. Ако си под ведрим небом гледао у вир бистре воде, како риба шета и травка расте, и пребива

доле тма божјег створа, тако ја њега прозрех, — и у њему што се затече и што се тек заметну, видно ми на мах би. И он мене тако сазнаде. Али се не смедосмо удружити од неке тугаљивости.

И онда пуче равница зелена травом, нити нога по њој утаба путање, да те милота обузимаше погледати, а туга загазити. И поветарци тецијаху туда мирисно. Па, мили оче, наблизу и надалеко голубли крила размахиваху зраком, дивотна лепотом, моћна величином, небројена множином, да ти душа зажубори радошћу и срце силно запева. А ми ничице попадали, невино плакасмо до олакшања.

Онда слабачки поћи ми насумице, ношени и повијани замасима крила. У Тодору заталаса се помисао и у реч отелотворити се хтеде, али јој се не даде (закраћена је земаљским тамо). Рад беше запитати за пут у рајске долине. А један крилати на то, блиставо заокружив ружична уста шакама, затруби силно: »Куда те занесе, створе, тамо ти је пут!« -- Кад врага, Тодора занесе у лево. (Тако ми оба живота, мене не занесе). Јеси ли гледао, оче, кад мастица домами човека, па га понесе немоћног ни да се отме, ни да запомаже. Ето тако, парох наш јадни, би повучен без помоћи у лево. И добро сад чуј што ћу рећи: Онда ја, да ли научен киме, да ли сам, срочих у ћутању овако: »Немојте, силовити, нашег пароха! Ако зла од њега и би, оно се избриса његовом милотом, и нико не памти осим вас строгих, те молитве њих ојаћених, узвучете ли га тако, сручиће им се на главу ни кривим ни дужним!« И гле, на то моје, оно с лева попусти и смирише се ветри.

Жалост ме обузе, а њега изможденост и горчина, као после тролетнице. Ето, мислим, доле сад молепствија се чине њему покојнику, а он ето шта тежи на овдашњем кантару! — »Еј, вишња сило, ако је у мени ма и драма не-

бесног, дајем нека се намери њему, само да се не нађе постидан пред тобом!« И то, и само то понављах, а у пароху разведраваше се.

Да ти поменем, оче, да се тамо не иде корачајући, него, ако си снио, пловећи по копља над земљом, да ли брзо или споро, не умем ти објаснити, јер све иста травица се отискиваше испод нас. Тако пловећи сагледасмо, сунце се неко рађа моћно, и зраке му се преливаху бојом љубичице. Благо томе, кликнух, ко под њим векује! А надамном зазвечаше као сребрни прапорци и разабрах ово: »Није сунце но врата, блажени, да се кроз њих прође!« — О, милосна сило, зар је за мене онака лепост! Зар ја смем и умем овакав! А јадни мој парох руком заклањаше очи, (неугодно му би гледати) и да му је просто, јер у мрзовољи заче ово: »И то су ми нека врата! Сунце к'о и свако сунце! Не може се честито ни погледати!« — А мене милотом залива и крепошћу прожима! — »А шта ти знаш, гејаче!« Па бојећи се захватиће га опет оно с лева, узрујано понављах: »Прости га, милосна сило, јер у мрзовољи заче!«

И ово да утубиш, оче: мало се земаљских ту виде. Тек овде онде по неки, пловећи сунцу, одудараше тамнином и сићушпошћу у оном делу и простору.

Примицасмо се, и зрака све моћније деловаше, да ни кутић изнутра не оста у нама таман. Сигурно си гледао муљевиту воду кад се разбистрава у суду. Ето тако све прозирнији бивасмо. Што би мутнога паде на дно и отелови се непојамно у шта, тек разговетно се из тога читаше како се живело; а горе у чистоти разли се оно тренутака, кад без жеље и мисли у теби нешто светло се дешаваше. Ето тако, мили оче, да се пред самим собом и згрозиш и задивиш.

И онда, допловив, спустисмо се као перца кад ваздух мирује. Истина је оче, има небесни

кључар, и морам се изразити није на око човек. Знаш убогог при улазу у цркву, — ето такав је. Увођаше двоје луде деце и суклату неку два лакта вишљу од њега. И за чудо, драго ми беше гледати га таква. А мој парох: »То није у смислу да он такав буде!«

Па се врати смерни, и очи, до селе оборене, подиже; а нас обузе стид за какав се не зна доле.

— Шта ћеш ти, створе, у овој долини? — »Ја по слободи, то јест по праву... моји преци главосеци... гледните у књигу, апостоле!« — »Писмени нисмо да књигу имамо, па опет све знамо!« (И овде мисли без речи прелетаху с обе стране као стрелице). На то се и ја умешај: »Немој га, честити, то је наш парох, вољасмо га и мољасмо га ми доле!« Кључар ме благо погледа, заклимав главом, и видех жао му нечега безмерно. Приспеше тада баба и мачка, те обе помиловав, уведе благи, а ми остани у чекању.

Да видиш, оче, шта ће сад бити, и ако могаднеш веровати, благо теби, то ти велим ја, небесни путник: Нешто се нагло примицаше, не иксан, већ неко четвороножно и репато, али од силне брзине не могаде се оценити које. Док трипут откуца срце, оно се нађе код нас и радосно зафркта у нос моме пароху: Путко! Ево како је текло: Тодор умре у суботу, Путко липса у недељу, од жалости за парохом и бриге да ли ће моћи отпешачити на небо, липса и пожури. Беше сама кожа и кост, а грбина као гудало.

— Ти овде раго да ме срамотиш! и стеже песницу да га бубне, али се спута у злој намери. А кљусе покуњено се одстрани и невољно чупкаше кадифли травицу што расте око рајског зида. И оче, за ово ни у сну се не зна: смерни се врати, те именов позва кљусе. Оно му приђе умиљато, а он болећивом руком га миловаше по кривој грбини. Али гле, кад тре-

баше ући, сети се оно пароха да остаде, те климајући главом жалосно га позиваше, Но виде га да стоји немоћан коракнути, оте се испод руке светог водитеља и врати пароху.

Боже, шта видех тада: милосни, потресен тиме што се зби, потамне у образу и проплака светлим сузама! А мене нешто повуче натраг силно, да ли по заслуги или казни, или да не бих до краја видео небесну невољу, и да остане тајна?

Тако се опет оденух земаљском кором. Ето оче, то ти имадох саопштити. И напоследку молим те, јер неписмен сам, забележи ово, да се боље запамти међу људима.

РЕЧ О ЗЛОМ УДЕСУ МАРТЕ ДЕВОЈКЕ И МОМКА ЂЕНАДИЈА

Она је сад затворена у једној собици суднице, а на прозорчету су решетке. Смеје се као да је неко једнако голица. Њу не вреди читати. А он у кући свога родитеља опружен као проштац, са модром огрлицом око врата, чека да га закопају. Ако сињи камен прозбори то ће и он.

Народу међутим хоће се приче, па нагађа и кити свак по својој; али нико не зна до у корен зашто и како уништише они једно друго, те се којешта коти и роји од уста до уста. И мудрост једну провејаше из тога паметници, и у речи скалунише је овако: Обесан момак кад укаља образ сиротној девојци, да му се освети, ако може; ако ли не, да трпи и сачека освету с божје стране. А Марта случајно је могла, и учинила је. Просто као боб. Ван памети је свака она глава која би, сачувај Боже, друкше судила о томе.

Ја ћутим само и чудно ми колико човек застрани у мисли, кад до у корен не зна ствар. Да неког изводим из блудње нећу, не што би се посумњало у сигурност мога казивања (мене зову истинословцем), већ у исправност моје главе. Стога казивати нећу ником ништа, али, колико ми глава засеца, исписати хоћу све што знам, јер ја поуздано знам, шта и којим путе-

вима доведе Марту девојку да удави момка Бенадија.

Пре чина зваху је Марта, а по чину Марта девојка, ради обележја што више не беше то. А образ укаља јој Бенадије, обесан и гласит момак у нашем крају (то ће рећи у шумовитим извориштима воде Чемернице). О самом чину не мислим говорити, јер ко је год био мужеван починио је то безакоње, ако не у ствари, оно у памети сигурно, и по стотину пута, па му је знано како то иде. Мени је овде важније да испишем шта се збивало пре и после чина, и како се завршило. Несрећним младенцима род не бејаш, ни ближи знанац, па опет више видех и разумедох злог им удеса, но њихови најрођенији. То с тога што умем читати и онде, где многи паметко не зна саставити ни о Богу две, поред свих буквара и школа.

О ранијој Марти немам ништа нарочито рећи, ма да је израније праћах оком и проницах (зашто, рећи ћу мало после). Обична бејаше на изглед, обично мешаше се међу свет, без неке промене ни себе ни другоа; лепоте управо онолике, колико је свака младост има. Ништа особито, осим неке притајене доброте која избијаше из целе ње, и очију стално оборених.

Ипак је не губљах из вида, знајући од којих је, и да се крв преноси с колена на колена, и макако се успут помешала, да тече она једноставно као река, мимо свих гробова и умирања. А ево од којих Марта дође на свет: Њен отац, у своје време божји човек, сад покојник, обичавао је купити око туђих капија побацане мачиће и у недрима носити их кући ради одгајења. Жена му их међутим редовно отресала о главу. Иста жена бивша каћиперка од соја, сад смргцана баба, за трајања своје женскости испила је својим одвуглим очима многе темељите мужеве, па се сушили и тобож лечили код својих жена, а њој, онако испијени, кри-

шом односили саћа меда, и ђинђуве, и шљиве наденуте ораховом језгром. Она их међутим отпраљала једног по једног на Црвено Брдо, а друге замамљивала; али се не давала ни њима, ни свом рођеном мужу, већ ко зна коме — ваљда самом црном ђаволу. О томе се шапутало у своје време. (Ово казујем по свом рођеном знању, јер и мене исто снађе зло, али захваљујући крајини и рани гнојници, ја се некако повратих у мужански колосек).

Кад јој први пут видех јединицу кћер Марту, рекох себи: Гле, сушти отац! Доброта претеже у девојци. Али што она све гледа у земљу? Чува ли то она девојаштво, или се стиди материне крви у себи. Бог да јој је у помоћи на путу живота. Стара злотравница можда се једном само снуби с мужем јој, и гле зачеди доброту, а оно друго безакоње оста без плода.

Рекох затим и ово: Марту, јединицу кћер анђела и грешнице да не испуштам из ока. Она мора бити да у себи носи знамење неко. По њој ће се зацело саопштити нешто за даље живљење људи.

И ево шта видех наскоро. У цркви на причешћу навали ко ће пре примити тајну (кад је служба и тако неки посао око Бога, најмилије ми је помагати певцима за певницом). Крштене душе тискаху се до издахнућа. Гледам, Марта уза сами иконостас пригњечена, трпи да не јаукне пред светињом. Али не одржа слаба жена, већ јој се оте јаук. Момак на то у близини ње, крепак и витак, одупре леђима о народ, те сачува девојку од угушења. Она га погледа. Бог нека јој је сведок, и оно свето место и моја старачка душа, она то учини да захвали њему спасиоцу. И јаој! очи јој беху суште материне, провидне и замамне као вир на месечини.

Тако се заче зло.

Тога дана не видех више Марту, а њему

прикучих се, јер знађах затрављен је момак. Боже, како свеж и напредан као красан врт цвећа! Боже, шта семена и жетви будућих хоће да се искорени с њиме! Ја сам обарао своје вршњаке борове за грађу и луч, и јалове шљиве за ћумур, па ми свеједно било; али кад на младци видим убој исто ми је као да је мени неко секиром зарезао у месо. Гледам, издвојио се момак из кола и с бекријама суче ракију. А тамо звецкају дукати на вратовима удавача. Свака је млечна младошћу. А Златија још свилокоса је и миришљава душом. Свака би мушког додира, али његовог најрадије, јер дозрела јесен цеди се с брегова и обрежака, а у грлима је слатко. Залуду вам, вимене удаваче, залуду ти, свилокоса Златијо, момку Бенадију искапаше очи путањом што се узбрдо пење између два јасена помешаних грана, куда замаче Марта.

У предвечерје, кад се народ растури кућама, приђем пијану Бенадију и спустим му руку на раме: — Момче, не капљи пут два близанца јасена. Свилокоса Златија снуждена оде низ реку. Покуњена јој мила главица, замућене јој голубли очи, и сама обалом враћа се лепотица; а вода таји се да је боље прими, све због коварства твог!

Тако ја, а он под мојим казивањем отресе мемлу пијанства и трчи низ реку, дивни огар.

Знађах буде ли зла, десиће се испод два јасена. Ево по чему: Нешто спазим, па рекнем, гле, то и то, а не прођем, већ окренем се и гледам, послушкујем. Кад бих да могу чути косом на глави, нешто би ми се казало. Овако ствар мирује и ћути, а ја усколебан одем даље и слути ми се. Али да причам:

Неко време мотрим и уходим обоје, готово без нужде, јер сами они уклањају се с пута једно другом, а два јасена далеко заобилазе, нити их погледају. Ја се почнем смиривати и

своја посла гледати, кад једно поподне проне се глас: Врсни наш момак спрема се као за вечерас са дукатима Златији у походе. Ја кликнем радошћу и благосиљам и благо ми као млеко да ме уморна заливају, али потпуно умирен нисам, док својим очима не видим, па пођем. На путу наша ми се крчма, ја свратим жедан. Кад он тамо, бекрија и лудује; тобож растаје се с момаштвом; четири већ разбио главе, а пева, Боже, како силовито и јадовно, и троши се момак, као кад са скупоцена пића скинеш славину, па тече улудо. Ја опет њему руку на раме: — Момче, извади лудињу из главе, два јасена не укрстише гране за твоје добро. — Он замане оканицом да и моју пету разбије главу, али је задржи у ваздуху, јер ме разазна кроз пијанство, па њоме о земљу; а мени ништа, него изиђе.

Куда ли ће? Гледам, он опет низ реку. †

Хвала ти, Боже, те се злу уђе у траг, и отклони се. Говорим тако и благодарим, идући своме дому и одмору, А ноћ згуснула се и збрисала путање и пролазе. Нога ми у мраку загне о букову жилу, и треснем колико сам дуг; кајиш на опанку прекине ми се, и петљам око њега јад ме знао колико; ноћница у лету ошине ме крилом — ја се расвестим: гле, знамења указују ми се, а ја глух за све ван себе, мудрујем и заводим се. И понављам по муклој ноћи: Мудрост је игра у доконој памети само, поради неке боље забаве, а ми с њоме неука смо деца вођена и завођена. Говорим тако и жури где ми се слуги да није у реду. Нешто звездица светлуца одозго, те од неке муке заклањам очи и трчим, ти, Боже, знај којим беспућима.

У зло доба назрем: два крошњава дрвета гуре се у мраку. И на прстима прилазим, јер ништа, ама ништа не чује се. Да ли ме опет заведе, те стар без нужде ломим се? Али што

ми душа дрхти од ове тишине и мировања овог? Нешто невидимо увуче се у њу, нешто се догађа. Отрнуо примичем се и казује ми се јасно као да ми дошаптава: Закасни твоје, јер друго доведе их у исти час ту, и споји њих што се клоњаху једно другог. Спучани леже на ледини младенци. Ако си рад видети, потруди се још десетак корачаји, па ће ти бити.

Ја заклапам очи, бежим и проклињем: Да си проклета глуха и тамна ноћи, коварства и лукавштине у камен да ти се стане! У теби да није живе стопе ни будна ока! Да пресахну ти црни кладенци и да си пуста, од сад па до века!

Изрекох то у безумљу слабога.

Јутром се проне глас као да је опет дошануло: Чујте, обесан момак, исте ноћи кад богатој имађаше однети дукате, укаља образ сиротој девојци на месту где су два јасена укрстила гране; и осрамоћена побеже Равничанима Марта, нама на срамоту! — А ја, који знађах да је ту већа невоља по среди, уста не отвори на то, но ћутах и чувах.

Нешто времена доцније казиваху ми намерници на питање (ја се радо састајем с њима) — Јесте, дође таква и таква однекуд и стаде у службу човека домаћина. Срете је на путу и опираше се жена, а он је силом одведе кући, за несрећу себи, јер сутрадан отера венчану жену и јединца с њоме, па да придошлицу привенча, даде се у расипање злата по поповима и другим службеницима; и таман да оделотвори неваљали свој наум, кад му она у очи дана одбеже, а он пресвисну. Више се не скраси жена, већ сачекиваше по раскршћима и крчмама друмске људе, трговце и скитнице, па одвуглим погледом одвлачаше их за собом у блуд. Они се после не могли одвојити од ње, него је привољевали, ко даровима и новцем, ко лепим обећањима, да пође с њима. Она се

на то заводила од смеха и бацала им погрде у лице. Силовитији остајали ту где се и она бавила, па очајни пропијали све при себи што се на пиће могло дати, и једва се после доко-туравали до домова и поштења својих. — То имамо јавити о Марти девојци (јер тако је зову), а још и ово додати: Обичава она после најгорих иступа рећи: — Људи, не замерите мени грешници, ја можда нисам ни своја ни сама, а можда све ово из неке невоље чиним. (Тада би зачудо обарала очи земљи).

Тако ми приповедаху намерници, и веровах им у свему, мислећи: нечист претеже у девојци, па нек носи што је њено; на рабошу нека се зареже још једно страдање, а ја овде да одбраним што је још за одбрану.

Златија је добила дукате. Она се расцветала и размирисала (дивна биљка), и пева лепојка да јој брже прођу дани девојаштва. На момку не видим ништа за бојазан и бригу. Ђутљив је истина, и често са секиром замакне у гору, да тамо, рекао бих, без потребе обара чворновате храстове; и у образу је нешто издужен. Али, Боже мој, да је срце човечије камен, па би се у њега упечатило, шта се све не преживи. И чудим се кад зло готово отклоњено видим: Боже, шта све не протутњи човеком изнутра, он трпи сам и довека, и неказано иструне с њиме да буде земља, јер су многима речи непослушне, многима недовољне, а многи рођени су да се пређуте. Тако ја на старачкој доколици мудрујем, а овамо снује се без мога знања.

Браћо, седамдесет и једну годину у кожи сам човека; знам свако село и заселак докле хвата руб небесни с камените Островице, и знам шта се тамо починило од памћења људи до данас; слушао сам свакојаких чуда из бела света, али ово што ми се готово на очиглед

случи, нигде се ваљда не заметну докле је сунцу приступачно.

Слушајте: Првог дана бабјег лета седим на прагу и плетем котарицу, не толико посла колико сунца ради. (А оно вазда топи одозго као мелем) и мислим: Ето, данас је земљом празник, а у цркви се не отпоја, нити зазвони звоно. Земља је крепка породиља, заметне, роди и веселећи се плоду празнује. А зар ја нисам чедо земље, драге матере, зар и у мени не певају се данас песме молитвене, саме од себе, ни смишљане ни речју казиване? И у благости растапљем се тако до смираја. А кад смагну, ја да уђем у кућу, па не да ми се. Тромошћу неком узет, ни малим прстом невољан кренути. У колико сумрак, оловним неким сном трнем и видим јасно: Марта промиче поред моје врзине ногу пред ногу, поштеним послом, у земљу гледа девојка да девојаштво јој се не оскрнави, и шапућем: — Нека ње, а ја да спавам, о, добро ли је, добро ли је спавати. — И потонем у незнан. (Не волим се клети, али тако ми старости, све казах како ми се учини да је било).

Пренем се у зло доба, ведрина засипа, и зора објављује се са стране Островице. Боже мој, да ли сан, да ли примеждење, да ли јава би? И дрхтим до у корен душе, и рука не уме прекрстити се на јутарњу. Боже мој! Боже мој! Оклевам злослуту, и не жури ми се, а знам стићи се мора *тамо*. И чини ми се, у колико дан надолази, све на мене указује: — На твоју душу, јер виде, а не спречи, јер телом иверка си, а умом досежеш колико трнући жижак, и завараше те сном, и учинише своје.

Ближим се злу месту и јадован говорим надолазећем дану: — Ако је на мени кривица, нека ме сунце човеком не затече, но да сам трн, и гује у мени да се сплећу и коте, и по њима да је помен о мени од сад па до века!

Рекох, и где крепост уђе у мене да одем и видим...

Смем ли казивати даље, кад смрћу запечаћена уста ништа не одају, и кад смех лудила збуњује и мути?

Дођем. У хладу два јасена рано изјутра отегнут мртвац, над њим у смеху бди луда, и коврча му увојке по челу. Народ окупља се, чудом се крсти и не може да се нагледа. Сви виде слабачка жена удавила дива од човека, а нико да се запита зашто? и како? већ на све слежу раменима и ћуте. А у главама паметника како тако зачала се реч и зборе: — Осветила му се за образ девојачки, али зло дело кажњено би. За даље да се не мешамо, но да учинимо своје, мртваца да погребемо, а луду да свежемо.

А ја, коме старост не да лагати, и сâм силно ошинут удесом несрећних младенаца, бележим ово за доцније знање, и понављам: Блудница љубављу *преметну* се у девојку и чедна испреко планина оборених очију дође на место, и жељом призва љубљеног. И обљубљена осети се блудницом, и помогоше јој, те га удави снажног, она слабачка, не будући при том ни своја ни сама.

И бележим на крају, јер и сам искусих, ово: Преко њих у коштац ухватише се и рваху исполинске неке силе. Толико само знам.

И тако исказах што ми је на души.

ПРИЧА О НЕДОЗВАНОЈ ГОСПОЋИ И ГЛАДНОМ ПУТНИКУ

Казивања о њој не слагаху се, но ипак имађаху сва исту потку нечега на загробни задах. Зломисленици радо шапутаху о тицоглавом мужу, коме је нешто шуштало у гласу. Тај муж, тврђаху, зачеди јој тицоглаву децу, у којој она не виде ни трунке себе. И будући виловита, јутром им даваше напитака од лиандрова листа, тобож да се попуне, те тако јачи за слабијим сви помреше. А црнином коју једнако носи, не жали њих, но злослуту другима; јер зашто би иначе туђа деца од њена погледа добијала тролетницу, а тице обилазиле њен врт?

А оно мало душевна света у парохији друкше сноваше причу: тицоглави намот помро је сам од себе, као но ти све противно промисли, која рад неке сврхе навлаш погреша. А она, будући женска страна, усредоточи сву неутрошену љубав на безазлене плодове свога врта; јер зашто би се иначе заборављала и сатима смешила на још неразвијене пупољке, и миловала заруделе јабуке, и бледела на пегу трулежи.

Живљаше сама у пространом врту: бејаше около зид сав у маховини и лишају; унутра дрвета израсла где се коме хтело: граната јабука, и крошњави орах, и кривогрба крушка и цигласта шљива руменка. То горе. А доле злобаба мушмула, и чесна госпа дуња, и тан-

ковијаста лоза, и црнооки трн прибијен у ћошку пркосан. У средини беше кућа зелена и невидљива; да ли вољом господарице или времена ко да зна? Јер и ова бејаше зелена, па и сами пролазници улицом поред зида ретки и узнемирени, бејаху зелени.

Клонио се свет. Понеко лакомо дете само прижељкиваше поиздаље госпођино воће дању, а ноћу јеђаше га у сну. Па и оно, како увераваху угљеваре, будући прострељено виловитим погледом, пробљубаваше јед и сушаше се у тролетници. Али ми о томе нећемо да знамо. Сигирно је само ово: Госпођа је више волела свој врт но сву децу окоћену у границама општинског атара.

Ко би је хтео сагледати, тај морађаше добро отворити очи да је разазна међу стаблима непомичну, у црној одећи с крупним наборима до земље. То док би силина струјала стаблима и грањем, па избијала на зелен лист, и заобљавала плод, и ликовала у шарама. А јесен кад би је додирнула мртвим листом, она би у знак предосећања и сама пожутела у лицу. Плодови кобно би тупкали о земљу сви до последњег, а по улицама тецијаше нешто на загробни задах. То је умирало госпођино воће. Варошки носеви подрхтаваху похотом на то. Она сама камењаше се пред жутом смрћу плодова, и једном истом црним жаљаше и оне што нестајаху и оне што ће их ново пролеће заметнути.

Тако је текло, али не до конца, јер ко се узвиси или сниси или ко застрани, томе не тече непрекидно до конца, већ га нешто снађе, па то паметњаци премере и обележе, и назову наградом или казном. А ми рекли би, ту нема двојења, јер коме *доживљај* дошане поруку, ма ко да је тај, она му и слатко и језиво пада на срце.

А чујте шта се збило:

Небо тога дана капаше неким немиром, врхови дрвета њијаху се а ветра не бејаше, и срце госпођино зебљаше. Иначе све бејаше у реду. Само што капија годинама замандаљена и забрављена, би тога дана одшкринута. Мало. Колико да се измршавели човек провуче, и ништа више.

Да завара зебњу, госпођа бискаше уковрчени јабуков лист од зелених вашица. Бискаше цело поподне. А кроз одшкринуту капију увуче се измршавели човек: глава труп и удови; споља дроњци; изнутра глад и неколико њоме скиданих и ускомешалих мисли. Све у свему обичан прегладнели човек.

Видев га, она опусти дуге руке низ тело и заљуља се као кад ветар истављује подривено стабло.

Ниједна реч најпре не би казана. Њена уста годинама беху забрављена, а сада још више вилица уз вилицу осташе приљубљене. А њему грч глади и страх везиваху језик.

Па шта?

Они беху предалеко једно од другог, да се ћутањем могаху споразумети.

Човек се напоследку напреже и каза:

— Госпо, не бој ме се, обичан сам гладан човек. Ако ти се видим крадљивцем или злочинцем, глад ме чини таквим. Згрчени желудац ремети ме. Зајазим ли га, опет ћу бити безопасан створ и питомо корачати друмовима од града до града. Мени у муци казано је, скрени с друма и наићићеш где се гаји врт племенита воћа. Забрављена врата отвориће ти се. Ја дођох, госпо, а торбе ми ево на леђима.

Она, држећи се за стабло да не падне, очајно махаше другом руком и одбијаше га.

— Незван ти дођох, а гониш ме. Али нека те. Нећу ни гостопримство ни милостињу од тебе, а што заслужим узећу сам.

Па се маши метле и зашушта њоме по

сувом лишћу, мислећи овако: »За цигло једну јабуку побрисаћу јој цео врт а награду ћу узети сто пут мању од заслуге. То нека ми је освета.«

Беше то време дозревања и опадања и жуте туге. Мртво лишће мироваше међу травкама. И најслабији крет ветра шале би га ди-гао и њиме заигравао небом, а под метлом прегладнелог имађаше оно тежину златних пахуља прионулих за земљу. Али глад и освета гоњаху, и немоћна метла чешљаше травом, и би благогласан шум као кад се зарадован ваздух шали пропланком. Па трајаше и трајаше шум, а госпођа успавана њиме почину уза стабло, те од једног чињаху се два прирасла близанца.

А кад се прену, бејаше све мирно, и лишће међу травкама недирнуто. Она потражи очима Њега и не нађе га.

— Што да оде *тако*?

И да завара зебњу пође даље бискати зелене вашице са јабукова листа, али је нога занесе другој страни, где у влажном полумраку дотруљаваху опале ране крушке медњаци. Што тамо? Она увек одстрањаваше поглед од тог места труљења, а сад је нешто мамљаше тамо, голицаво и ужасно. Заклонив очи лактом, она се примицаше месту, опирајући се мишљу: Ништа нећу да видим, ништа да дознам! Али кад јој стопало нагази на гњилеж и трулеж, сама јој рука спаде с очију, те виде и дозна:

Са гнусно жутог лица цеђаше се смрт, а руке жилаво стезаху метлу.

Што се затим дана истог зби мање је важно: После годинама времена уђоше у врт госпође људи учењаци и паметњаци да развиде и обележе. А ево шта им би саопштено од мртвих твари и немих дрвета, јер госпођа ћуташе: Човек је преминуо сам од себе, т. ј. својом кривицом, будући прегладнео изнад трајашности свога живог организма (и ако је година за причу добро понела!) А што га сулуда госпођа не на-

храни но му најпре даде метлу, то није кривица већ грех. За грех се међутим одговара пред највишим судом, пред божјим судом. Дакле ми овде немамо никаква посла, и збогом! (За оно сулуда ми ништа не тврдимо јер нисмо сигурни).

Преминулу гладницу затрпаше где и друге мртваце, с главом на запад, а ногама на исток.

А шта је после тога било?

Ништа, само ово:

Госпођа као да живљаше по старом; али кад поподневно небо смагне, ослоњена о рапаво стабло ране крушке медњака, дуго и необично махала би обема рукама, као да призивље неког с ону страну гора и вода. А капија упорно остајаше одшкринута.

Само то.

О ЧИКА ЈАНКУ

У шетњи крај господских ограда наједном повуче ме жеља где су наерене куће и влажни зидови. Ту пролазницима грозничаво завирујем у очи: тад ил' никад нада ме чика Јанка ћу наћи. Мора бити, постоји чика Јанко. Можда о њему чух некад, или записано негде прочитах, или ми на сан дође, или враг би знао шта. Тек укоренио се, јасно га видим и чујем у памети, у срцу чежња ме за њим. И што ме све неодољивије вуче онамо, то, верујем лудо, и његови кораци нагињу где ћемо се неминовно срести.

Где су наерене куће проминуо је небројено, јер осетим као мирис на душу упише зидови. Има тако па се од оца и матере накупи душевности, колико да се зачеди патник. Годинама пре, неко му је нешто са срца узео, можда Бог жену и децу (то онај озго има обичај), па безазленому, јер сваки дамар живота бољаше га, уминув, заруди бол осмехом: »Ако! вели, нисам ни ја свој, а то ли да они беху моји! А што боли и то му ваљда дође као неки дар озго! Али чекни де, стари, нећеш ти мене више претећи!« Тако се искриви чика Јанко, а ево на коју страну:

Као мрав лудо по вазда пословаше; али од испослованог наједном буде му стрепња нека и немир, па да се смири, брже боље, кога сретне и стигне, немилице раздаваше. И за

чудо, као сам обдарен, захвално би погледао тога, и у срцу га чувао, и као рођеног волео га. И давање му пређе у крв и сласт.

А сад је погрбљен, и кућа му се уцрвоточила, и не послује, јер се то не може у старости.

И где опазим, зјапи без крила прозор, учини ми се, ту малочас последњу стварчицу од себе сама украде (тек ту је сласт.) Бајаги случајно нашла му-се у недрима, лоповски се искрада, као замерили би му празни зидови да осете крађу. Па где су наерене куће, слађе му но зими сркати врућу ракију, сатима на те-нане бира коме би дао.

»А као би ли, чапкуне, тако један дарак од мене?« (Онај пружи руку, као што не би)
»Знаш, то ја за радост, а ти, прости ме, ето такав сам ја!«

А, дабоме, силу старих знанаца има чика Јанко. Ти да се пијани забатргају, опет би погодили које му је кућа. С мољцима и жишцима точе је приљежно. Шта има, дођу лепо и узму што им се свиди. »Иначе би нам и сам дао чика Јанко«. Тачно. Али већ буде па им се ништа не мили однети: боље се пробрало, а што остаде не вреди ни узимати. То је оно, то душу једе чика Јанку.

»Еј, до Бога, вели, још се може наћи напасник да мене, чика Јанка, дарује! Е нећеш, бато! бре, песница ће радити, ако те надари ђаво! Ето такав сам ја!«

И онда, морало му се десити овако, сигуран сам до у длаку овако: У празну кућу, као да му се однекуд дошану порука, ушуња се. Кад гле, на полици миришу поређане три јабуке, три сестрице румене.

»Ту ли сте, вели, чапкуннице! (На сан и жељу често му долажаху, па их познаје). Ако, ако, благо мени! Знам ја, има три девојчице, за руке се ухвате, цвркут буде кад ми и у сре-

тање пођу: Чика Јанко, дај нам, болан, по јабуку! — Стрпите се, велим, децо нису још зреле!»

И брже боље да их стрпа у недра, кад ли се досети лисац: »А би ли се, овај, могло знати, откуд ви ту мирисне?« Оне, дабоме, не одговоре му, јер то не могу, али се чика Јанку учини као подмигују се ђаволице.

»А, то ли је, мислите не видим ја шегу, и ко ми вас, тамо он, потури! Е, нећеш, бато!«

Прозор иначе на згону зјапи без крила, а доле поплочана је улица: бре, у парам парче прснуће, да се зна како чика Јанко потурено прима! Кад јест, рука, да их зграби пружена, од неке блакости малаксава и милује по њима, и као нараста душа чика Јанку.

»Ето не могу, не да ми се, миље је неко у вама! Па да је и напасник, где благе сте ми души! Но молим смерно, знака ми од себе дајте, у коме врту, чијом ли руком на дар мени! Де, дајте мирисни знак!«

Кад оно, у соби доселе мемљивој, несањаних вртова завеје мирис, и буде на души чика Јанку као но кад зрака падне у извор воду, и да усхићен прозбори, росом би му капала реч.

»А сме ли се, мирисне, у недрима да сте ми за довека? Потребитих знам, тма их промине где су влажни зидови. Да реку: Где чика Јанка, празнорук а смеши се пут нас; ништа не пружа, а благо нам се подари!«

За пакост већ и улицом пронео се мирис: то за пожудне ноздре, да и оне нањуше. И збиља зачује се, трупћу одонуд кораци, све тамнији надлази бат. Оне смагну од стрепње: Страх нас, чика Јанко!

Журно их с видока гура у недра себи, па за сигурност појасем их обавија, па и то мало му: између долапа и пећи, где је тамно, завлачи се чика Јанко.

Већ и капија треснула је, ногом је обори

онај, и врата на кући. Усред собе поднимљен је, беле му се зуби, цокћу дебеле усне, сад ће бити што ће бити.

»Гле угурсуза, на мирис намами, па ни њега, ни јабука! Прошеретио се матори као но-кокош кад себи пред главу пропева! Али чекни де, голубе, од њушкала сам, бре, нањушићу те, да си се у црва склупчао!« А види гад вири чика Јанку цокула иза долапа.

»Де, јави се, чика Јанко, де љубим ти руку! Оће зазубице да ми никну, па куд сам пристао! Што ће теби јабуке, ти немаш зуба, а гле ја! Бога ми, дошло ми да осечем ово носа, пат-кама да га бацим, кад не ваља. Па где стигнем и станем бунућу: Чујте, људи, чика Јанко, скот матори, одгризе ми нос! На јабуке ме домами, чујте и казујте, на јабуке да боље одгризе! Ето такав је он човек!«

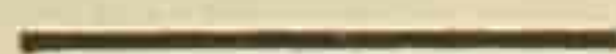
Чика Јанко иначе једва одољева иза долапа (навире му, и никад слађе, оно његово кад вреба где су наерени зидови, као свраб је, а он да се не почеше) »Збиља, вели, мојом ли кривицом осече нос, исто је као ја сам да му одгризох! Е нећеш, бато!« и:

»Вир, вир! А би ли чапкуне, тако један дарак од мене?«

И онда не може лепше бити: онај се слади јабукама, а њиме целим чика Јанко, просто не знаш коме је слађе.

»То ја за радост себи, а ти, прости ме, брале! Ето такав сам ја!«

Ове вечери кад записах, предосећање ме, сретну га. И пре но се изусту реч, погледима познав се, знам, брат брату пашћемо у загрљај.

ПРИЧА О НЕЗНАНЦУ

(писана само за лаковерне)

У каменито Загорје залута однекуд гушобоља и, од куће до куће, зареди давити децу. Нико се не усуди стати јој на пут, а камо ли доћи главе опакој. Престрављени видели би јој само skut црне одоре кад у сутон учини зло и кроз вотњак умакне. А кад јој ни записи, ни катраном исписани крстови на вратима не додијаше, онда све што је села у Загорју предаде се у руке Богу и трпљаше. Јер је Загорје забачено и непроходно, а Равничани тешко се накане да им и на весење дођу, а камо ли на жалост и муку.

Кад се зло обреди по свим кућама, а на неке и по други пут наврати, дође им однекуд човек Незнанац. Ко је, одакле је и од којих не смедоше га питати; беше им некако зазорно од његова лица. Своје суседе Равничане знали су, а нешто и далеке Преководце. Али овај и збором и ношњом и понашањем друкши беше. При том би благогласно као певајући изговарао оно мало што им имаде рећи, и отворено гледао и милосно као дете, па опет озбиљан остајао да се пред њим сама рука машала капе.

»Загорци, чуо сам, вели, за ваше зло, па дођох да вам помогнем колико ми је дано.« Чув му реч лагодно се осете; а он, без даљег збора, с места се даде на посао.

Још с далека осетив га, болест би на друга врата или који било отвор стрмоглавце изле-

тала. Он јој похвата све стазе и трагове по загорским брдима и не даде јој скрасити се, опакој жени.

Но док се тако с њом носио Незнанац, на другој страни плело се против њега: травари, врачари и гатаре буњаху народ и кнеза.

»Ако је, веле, болест дошла, од Бога је за неко паше сагрешење. Али нам вишњи одреди биље и молитве да се у невољи спомогнемо. А што нам опет болест све младо и зелено подави, има ту неке промисли. Упамет се, браћо! Јер ко је тај Незнанац? И којом то силом ван биљке и молитве, може му се те додијава опакој? Кнеже и браћо, чујте и упамтите, нису чиста посла, и није с десна но с лева нослан у Загорје Незнанац!«

На то се грдно смути народ, а кнез и забрине, те не разазнаваше шта је бело, а шта црно. Напослетку, да преломи муку, кнез претегнув другој страни, призва Незнанца и слатким речима наговараше га да иде.

»Не слади, кнеже, провидим те као кладенац бистре воде. Али нека, свак зна своје, и све ће се само на крају казати. А ја ћу отићи кад ми буде време!«

Рече и одјури трагом за болешћу. А кнез посрамљен и поцепан невољно се спусти на обронак и до мрклог мрака бацаше камичке у попор.

Те ноћи болест, видећ да се не може с Незнанцем изборити, ману се Загорја и пође Равничанима у походе. Али се њих двоје случајем сретну на узаној стази. Она се направи невидљивом, потури му ногу и стрмоглави га и закikota страхобно, да два брата код стада у трли заноћила, помреше чувши јој смех, Али се њему не прекиде живот. Од пада само десна му се рука и нога сломи, те се у муци довуче до прве куће и ту заболова ћутећи о свему.

Тако се болест очисти из Загорја. А За-

горци у олакшању, са кнезом, гледаху своја посла, сама оставише Незнанца да болује. Само по која баба, више за провод себи, долазила би му да га обиђе и понуди.

Али гушобоља заситив се беле пуначке деце Равничана, зајеле се њине, и опет крену Загорју. Полако, полако па једног свечаника у сутон ушуња се у кућу кнеза. Домаћи беху негде на части, мала Јагода сама спаваше. Нигде је не вођаху умиљату јер мирисаше на мартовско цвеће, а урокљиво око вреба одкуд му се не надаш.

Осети је Незнанац коварну где се пришуњала. Па се дигне, штап и торбу потражи и крене кући мале Јагоде. На небу се измењаше зорњача, па дан, па вечерњача, а он још једнако иђаше. Боже, како је споро ишао! А до куће мале Јагоде долетела би трипут хитнута стрела. Тек у друго глуво доба стиже и закуца на врата.

»Где је мала Јагода?«

»Јаој нама, мала Јагода спрема се на пут у земљу анђела!«

А на другој страни куће попрскаше окна, да се жижак узнемири и сенке задрхташе по зидовима. Онда се све утиша и би благо у кући мале Јагоде.

Незнанац се укипи крај детињег узглавља, дете се у сну насмехну. И целу ноћ домаћи по закутцима сћућорени гледаху у њему циновског неког стражара. А кад се објави зора искрадаше се Незнанац да га не приметете. Али га приметише.

»Остани, Незнанче, сад видимо од којих си!«
Беше већ на вратима.

»Остани, Незнанче, добро се мора добрим платити. Хоћеш на далек пут, а уморан си. Остани код нас. Пуни нам торови оваца, млекари смока, двориште живине. У бурадима

стари нам вино, а ново у кљуку превире. Ми ћемо те болна неговати, а здрава гостити!»

Већ на вратнице излажаше.

»Незнанче, ако нам одеш тако без ичега, целог века мориће нас нешто ноћу, мала ће Јагода плакати за тобом у сну!»

Окрете се Незнанац и благим неким погледом силовито их прожме, да ничице попадају. А кад се прибрасе, одмицао је већ Незнанац уз крш. Боже, како је споро одмицао!

После су до речи дошли загорски мудраци. Најпре измудроваше да спасилац њихове деце није ни Равничанин ни Преководац, већ неки трећи с неке треће стране; па онда, после дугог распредања и упредања, да он није од оних што нису с десне стране, а да су травари и врачаре баш од тог соја; и напоследку да се више немају бојати болештине, јер ако се опет дошуња, и Незнанац ће долетети за њом, ако је жив; а ако није, онда ће његова душа. Али кад год би се реч о томе повела, радије говораху шапатом.

ЛАГАРИЈЕ ПО НОЋИ

I.

„Маријано, Маријано, цвете убави!“

Има у сокачету кафаница, наерена кро-
вом западу. У неко доба из ње испадају људи,
наерени и они. Пре добрих тридесет година
протоколисано је мишљење (које се, међутим,
заједно с протоколом спарушило) да ће она па-
сти, те је уведена у списак склоних паду. Али
она не да не пада, већ се све тешње сљубљује
са земљом, умаховињује и траје. Багрем пред
њом осушио се при врху; гости, просечно по
један у три године, буду спаковани и отпра-
ћени на Црвено Брдо; ни газде не мимоиђе то,
— а она траје. И траје још неко. То је Кача,
вршњак храстове столице, сакате и сад пони-
жене да на њој стоји шафољ с водом за прање
срче.

Од особених знакова Кача има две грбе
и сасвим плаве очи, величине најкрупније ђин-
ђуве.

Врата су ниска, те високи у неопрези раз-
бију главу; праг ван прописа уздигнут, те се
кратконоги спотичу о њега, опет у неопрези.
Кача, међутим, у телу кратак је, а у ногама
дугачак, па му се то никад не деси. Врата су,
види се, за њега скројена.

Обично месец препливава небеса (и кад је
облачно он то чини, само се не види), господ-

ски као да га се ништа не тиче ово доле. Али ко би то тврдио, а не био неправедан? Добар је он ноћницима, драги фењер, да се главом не лупи о зид.

Обично светлуца Кача иза чаше вина. Вино је ту да му одреши реч за уши жељне чути је; којих ако нема, да ли све оде у ветар? Рекао бих не, јер, чини ми се, и сам тај ветар с вечери дошаптава нам улудо казане речи.

И онда намигне Кача. (То као неко отварање славине, да потече). Само треба имати на уму ово: Он грозно лаже; ништа од оног што казује није се десило у ствари. Али то опет не мора значити да се није десило у њему. Зато увек их има који му лудо верују. А ви, који сте роб истине, боље, капу на главу, па проспавајте своју драгу ноћ, да сутра не грешите на рачунаљци!

О жени једној казује Кача, али не онако у опште, већ опиљиво, да се од прве речи њено невидљиво присуство осети ту. Само та, пајстрожије гледано, није именом уведена у протоколе на капијама живота. Она, нити се родила, нити је умрла. Њено име почиње свим словима азбуке. Она се ни у сну не јавља одједном, него кроз све ноћи делимично, ако би се до века било младим.

— Засвира ми, браћо, лево уво, а на Женском Друштву пребројим осам прозора с лица. Затворим се и на опрези сам. Калдрмом замке су ми запете, капије разјапљена уста да ме прогутају; гране, пружене руке да ме удаве. На крају збрчкана кућица затвара ми пролаз. Таква изгледа јефтичава баба. Из ње су, с једно на друго, износили по мртваца годишње, опруженог, као сарага, у комотном сандуку. Одмах у лево води низбрдо узан пролаз. Осетим, вешто се запела замка: ни напред ни назад не смејући, туда морам. И знам, сва чула да ми је у моћи обуставити, опет би допрло до мене.

Доле се отвара видан трг. Ето ту, кад закорачим, десиће се. Стигнем. По прљав зид с обе стране, у ваздуху 27. новембар пред вече, негде прже рибу, смрдљиво у главном. Лане становах ту с тетком и знам, на стотину метара унаоколо нигде дрвета, ни биљке у саксији на прозору. И ето ту, браћо, сигурније но да ми се руком под нос поднело, замирише ми *јаргован*, тек да је цветао, и први му миришљави талас да је намењен мени.

(Ту Качи овлаже очи. Ко помисли да он то плаче, вара се. Последњи пут плакао је он, у обичном смислу, кад, у једанаестој години живота, разби тетке најмилији лонац, не због шамара, већ што и њему беше жао лонца).

Има негде варош, где се извршило моје приметнуће у материној утроби. Која, то вам по мери свакодневне памети не умем рећи, а ван тога, као што тек имате чути, друкше стоји ствар. Што се тиче мог рођења, ту имам опипљивијег знања: по моме рачуну, мати ми се узмучи негде на путу између те и ове вароши. Да ли од жалости што се мом родитељу прохтело померити чергу овамо далеко, или што је мени дошло време да изиђем на свет, недокучно је. А, међутим, сигуран сам, то се десило у пољу с јесени, кад се ливаде подмлађују новом травом, јер и данас дању новорођенчад миришу ми на отаву. А што вам неки дан за оца рекох, не мора да је тачно. Није истина да га је Бркић испекао, него сутрадан по укопу упокојене драге ми матере, он поткреса бркове, наби шубару, обу чизме, па оде у трговину. (Од куда ће се вратити и шта донети, још се не зна). Моја тупоглава тетка отпрати сестру у земљу без икакве промене на себи; а при отпраћају зета у бели свет разведри јој се у мозгу и доби наступ памтљивости: све до ситница утуби тада она, којој иначе не иде у главу ни како се чарапа плете. Али,

као за пакост, не шта је мој отац полазећи поручио, него на коју је страну био накривио шубару, из које шољице попио последњу кафу, којом ногом закорачио преко прага (а да је левом, то се зна) и све тако нешто. А »тугаљивих и за плакање речи« што их том згодом каза о мени, за Бога не може да се сети.

Ко зна колико година иза тога, уздахну моја тетка: »Убледело си ми, дете, једе те нека изнутрица, морам у недељу да ти зготовим сарму и гурабије умесим, да ми се развеселиш!« Али недеља прође, сарму и гурабије поједосмо, а ја не да се развеселих, него ме све више хваташе. Ево овако: Будем, рецимо, овде, па ме не држи место, све ми бедно и ништавно, а као тамо и тамо, негде, припрема се нешто драгосно, и све чека да се појавим ја, јер без мене не може да се збуде; све ми као упире прстом на ту страну, показује ми. Ја без душе одјурим тамо, кад оно нема ништа, и као померило се. И зачудо, у круг се помера, да ме напослетку мртва уморна домами у моју момачку собу, где се баш ништа не дешава, осим што на зиду, везена сопственом руком тетке, за мене, главата девојка вечито изговара речи (исписане иглом и вуницом): »Лаку ноћ, Бог ти био у помоћ«. Држи ме то а ја венем. Наиђем тако на кућу, значајна ми се учини, и као неко ко би да ми саопшти нешто, па не може. На црној таблици пише златним словима ко је унутра: »Тај и тај, лечи све«. Врло добро, ако је ово у мени болест, онда баш њега и тражим! Па уђем. Тамо човек, дивно увијен у своју рођену сланину. — »Знам ти бољку, Качо, и знам јој лек!« — Е, а зар то може? — »Дабоме, само се плати!« — Лепо, казуј ти само! А он казује: »Ти си, Качо, небатли руком пресађена биљка. Ако ти се не вене, да идеш где си проклијао, тамо је твоје цветање! Сад плати, и готово!«

Тачно. Али где сам ја то проклијао? Можда

на утрини између два села, или у заветрини на безименом потоку, или у трли при брду, или ђаво га знао где. Јесте, али зар у памћењу моје тетке није се неким чудом задржало, да ми мати бремена пође из неке вароши? Дакле та варош мора постојати. Па онда не заголица ли ме који пут на пупку њено постојање као далеко присуство у свету драгог а непознатог? И прикучим ли јој се с које било стране, сигурно даће ми знака од себе. Тако је.

Моја тетка у другом наступу памтљивости прода тепелук и половину дуката скине с низа. — »Али не мећи шубару, нити чизме обувај, јер по томе знаћу да се ни ти нећеш вратити!«

Зором треба да пођем, и у чекању кочијаша прилегнув, и с тетком више главе, чујем ноге у опанцима тапћу улицом и (да ли кроз овлашни сан или будан?) песма да се пева. Да знате каква и којим гласом извијена песма, браћо! Не смем вам је отпевати, а речи ове су: »Маријано, цвете убави!« Је л' да сасвим просто? А ето, од тога у мени би као да ме залуталог зове на чистину драги глас, па га не чујем више и не знам с које ми стране допре, али свој бистри траг остави у мени мутноме. С које ли обале, којим путевима донета би да освежи моју смрадну ноћ? И није ли у њој позив, можда, мени путнику у беспуће?

— Кочијашу, бато, по шубари те знам који си! Не управљај лево ни десно; пусти коњима на вољу, да нас возе где знају, тако ћемо ваљда наћи тражено! Он десни засуче брк а левим кресне оком на мене. — Кочијашу, за ту шалу морам те волети. И пољубим га у топли потиљак. Он већма накриви шубару, зачкиљи у међу планине и неба и, кришом, да се једва чује, запева: »Маријано!...«

— Од куда теби та песма у срцу, кочијашу? Да ли је понесе отиснув се од родине, па ти је мами пут? Или је причу негде на ко-

наку? Он смагне и прошапће: »Ко зна шта је, али ето има негде Маријана, па је слатко запевати!« — Бато мој, пусти коњима на вољу!

И онда туга друмова и раскрсница. Познаше нас рабације и скитнице армуникаши, и трговци, и лоповн. На коначима дочекиваху нас као знанце, али нераде. Увек исти наиђемо с ове или оне стране; не жури нам се, јер ходом довеземо се и одвеземо, а никад зора не затекне нас на конаку. Виде нас такве, па се не усуђују запитати, чему то лутање? А из очију сазнајем им, иза наших леђа чудне ствари испредају о нама.

Па и кочијаш већ, кад му по обичају, ставим руку на раме и насред пута рекнем: — Окрени, бато, да се вратимо! заврти у сумњи главом. Почиње и он стрепети за мене. Ја стално на опрези, послушкујем само, еда ли ћу причути глас. Нигде. Рекао бих, онеми све, док се ми не провеземо.

Кад једне ноћи беле од месеца, кола страшно клопараху и кочијашева леђа дизаху се предамном као брдо. Друго све нестајаше у пролажењу. Ето благогласна је и блага ноћ! Али тај клопот и та леђа! Да њих није, било би све млечно и безгласно пловило би се у доброту! И гле, заиста бива тако и разговетно чујем, млечно се извија глас, добро ми знан, можда и мој да је, и у сусрет ми пева.

— Кочијашу, тако ти младости, причу ли да пева? — »Не пева се овде. На пушкомот унаоколо ни живе душе, нечисто је. Чилаш је само стригао ушима и фрктао, грожљив је на нечист, па осети!« — Што ти нечишћу зовеш уточиште је моје да ми добро буде. Па зарад даље љубави међу нама, реци ми, бато, молим те, причу ли да пева? — »Не дао ми бог! и зло по мене, јер знао бих, домамише ме на своју страну!« — Заустави, кочијашу, хоћу овде да сиђем! Он крвнички ошине коње.

Молим га, митим, љубим у потиљак; он све помамније тера, док сами коњи не сустану. Онда ми с врха брега покаже у долину: »Ено светлуца доле. Тамо је нешто кућа и људи. Зову се варош, а ни за добро село нису. Нека је мука с њима, па су као ударени, Бива да посла ради оду, ни на дан хода, у журби посвршавају, па се не часећи врате. Жално им, веле, у туђини за домом. А ко се за невољу задржи, уведри од неког јада, закути и липше као јесење пиле. Казивао ми покојни ујак, опет овако кочијаш: Земља и стока на замерац им роде. Пшенично зрно, вели, окрупња им па буде као дрењак, водењаја и авајлика досегну им до две литре, а грозд, осим лажи, пребаци им који пут и три оке. Ако им се овца не облизни, забрину се и хучу. Али чудо једно, жене су им нероткиње; а која понесе, она ретко дотера до трећег, па и то буде мртво рођено. Оно женскиња што гаје наочито је и слаткокрвно, да ти се у глави заврти, па опет ниједна да пође за јабанца, јер нити се њиној девојци одлази у туђину, нити им просци долазе са стране. Тугаљиво је некако мешати се с њима, јер ђавоља су посла. Ко их из раније зна, далеко их обиђе; па ни путник им не сврати на конач, но се провезе и заноћи на трећем брду с оне стране. А набаса ли на њих у незнању и окуси ли им воду, залеже се ту, па буде као и они што су, бунован и ударен. И да знаш, ни моји коњи, док ми је ове памети, не стадоше им пред механу. Казујем ти ово, да после не жалиш на мене!»

Ја с места сиђем: — Збогом, бато, и прошћавај! У немоћи да ме одврати, ражали му се и заплаче као мало дете.

— Син да ми будеш, Качо! Ево године су, како сведох у ложницу невесту! Земља и стока ми за причу рађала, а само у њој не заметну се да ми у кући заплаче! Залуду ми молитва

и плач у срцу, ја не дочеках, те ми је пусто живети. А ево ноћас ти, каквом ли милошћу доведен? дође и чукну на моја врата!

Ја, у одговор, пропевам више него ли прошапћем: — Маријано! Он убледи, па ми устрептало говори: »Видим шта носиш и од којих си! Али Богом те заклињем, сине, чувај се, јер грдна од тога до у смрт сналази жеђ, и нема јој угашења! Запечати је у себи да те жижи само и да ти је тугаљиво живети! То те молим, и тебе и себе ради!«

Новог оца пољубим у руку, он мене у чело. Тако почиње.

Од недеље до недеље точило се вино и јагањци вртели на ражњевима, да све сито, пијано и весело буде ради мога усињења. Ја као риба кад се праћне из руку па опет заплочи кроз воду. Блиско ми све и угодно: На лицима заборављене сроднике распознајем, на кућама трагове мојих родитеља и несуђени дом, па ми је мило проћи улицом између њих у реду. А цветалом вођу, јер ми зуји у дочек, довикујем: Невестински сте ми лепе, миле сестре, од голицања мушког семена!

А није радост какву ви знате да је, већ неко прозирно догађање у топлоти. Нити опијеност чула, да се после заврши вртоглавицом; јер да је баш и суролико, и влага да пишти, опет би дочеци били кадиџасти и пуцале коре да се до у језгро продре стрелицом. Све ми се руке шире, и недра откопчавају у сусрет: Добродошли, у твоме срцу кључје од наших брава!

А ја свуд кришом наднесем се на ува: Браћо и сестре, е да ли знате пут Маријани? Не одговоре ми, осим туге што се из њих пролије. — Знам, доброхотност би ваша да ме сачува где се не бојим погибли; али нека не буде то, јер за моју жеђ нема отровна пића! Они се на то преплаше и у слабости одмичу од мене. Тада сазнадох: ко хоће да нађе, нека се не

узда у другога, па ни рођеном чулу не верујући, и нека је сам самцит.

(Овде опет Качи заводене очи, па каже: хоћу да мало погледам у месец ради окрепљења; дотле, да је ћутање међу вама! А кад се врати:)

Високо изнад тог места, на заравни и ограђена зидом, беше кућа, без видне путање, ни улаза да води к њој. Свуд унаоколо неутабана трава и мирисна самоћа. Ја, где било да пошао, тој ме страни одведе. Тај високи зид без улаза, слутим, нерад ми је, те не прилазим, нити себе, ни друге смем запитати шта је онамо.

Кад једном, још издалека, дознам иза њега цветали јоргован. Је ли вам се догодило да у коме саопштењу чулу, мирисом или гласом, или обојеношћу, назрете иза тога друго, ван домашаја, као кад, на пример, у лелеку покајница чујете песму, а слуги вам се да није песма? Тако удахнух мирис тога јоргована. Мислите што хоћете, али вам морам рећи да то у мени би истоветно примљено (тада ме страх беше то себи признати) као да онај тајанствени глас пева отуда, и све већом силином привлачи ме. Ја дојурим зиду и којом хитрином? прескочим га, браћо?

Тамо мир и девичанство. Што ли дрхтим, и страх се низ мене цеди, кад ни пас не залаја, ни ружна реч да би казана, ни крвна створа да опазих ту? Да ово није скрнављење неке чистоте? Боже, каквим си ме ово путем повео?

Стојим тако у месту и не усуђујем се коракнути, а дан измиче. Кришом погледам око себе: Густо процветао шиб, но без реда, нити у прокрченој путањи да видим присуство живог створа; а у средини дом. Је ли кога да ту станује? Питам се, а мирис згушњује и кашље по мени. С поља ли то допире или се у мени пева? Гле, смркава, а сунце још је на кошље више

Голог Брда. По чему ћу знати јесам ли при свести? Све разговетнији глас је у мени, или ми се ближи. Боже, јасно чујем и не варам се. Можда је ово почетак откровења и крај живота. Маријано!

Сад, браћо, морате сулудо веровати, иначе моје казивање остаће без смисла.

Ни да се пренух, ни да с неба би опет видно, а ту, руком да је додирнем, ни корак од мене. Она, у неком своме зрачењу, дуголика и бела у чедности. Мирисно и чисто би ми као у освит великог празника. Али по чему ћу знати, јесам ли при свести, ван ње или у сну?

Проговорих, и рођени глас звучаше ми као свирка у пролеће: — Ниси ли ти Маријана? Она заврте главом у неко непојамно одрицање. — Благо мајци твојој на таком рођењу, благо млеку и биљци, и скоту и води с извора на таком одхрањењу! Благо мени, да ме многи путеви не заведоше, те дођох! Она затамни и залелуја. — Моја реч, зар зло да те погоди, зачета у тајности и дуго гајена, да ти се благо подари? Она отвори уста, и чух пева јој глас: »Из далека ли дође, незнанче?« — Из преко три у снегу планине, осим брегова и прибрежака, и седамнаест вода без газа, осим речица и потока! Она заруде радошћу и да ми пружи обе руке беле, али се уздржа па ме само запита: »Да ли те, незнанче, можда роди мати ту докле досеже ово наше небо?« То рекав, молећиво гледаше у мене. Боже, помози ми да последњи одрешим чвор, да искажем што ван знања познајем за истину, и одговорим: — У божјем је знању, чедна, где се родих, јер од моје матере кости су само под земљом, отац ми у трговину за до века оде, а тетка ми је заборавно чељаде. Али твој глас, чедна, дозвољава ме и доведе овој страни по ноћи и без показана! А отуриш ли ме, повратка ми више нема! Знате како се за-

њиха цвет на ветру, тако и она у неком ломљењу себе. Загонетне очи молећиво продиру у мене. Шта би то да докуче, да измаме? Сати у томе пролазе. Одједном, тргнув се на неки шум што допре од куће, у магновењу откиде гранчицу, пружи ми је гипко, па ишчезавајући дошану: »У лево врата су железна, пази да ли ће ти се отворити!«

Њеним нестанком осетим око себе мрак и звезде над главом. Боже по чему ћу знати, бејаш ли при свести?

Ноћ ме притискује одозго; ја опрезно пипајући по камену не налазим железна врата. Који ли већ пут обилазим тако? Које ли доба показују сатови? У том замотавању осећам коб, да ме страх леди и сузе потекле да ми смрзавају низ образе. Одкуда наједном сетим се кочијашеве речи: »Нечисто је?« Може бити заведен сам у коло варке да одиграм и пропаднем. Али ко ће ме извести одатле, ако сам у томе проклијао? Па шта је с тим! Нека је и варка, само нека остане и не растури се! Погледам, звезде окрупњале и заокружиле далеко у лево. Боже, да не запева певац! И журно, заборавив на све друго, бацим се с ону страну зида.

У кући почима још видело: гори свећа у чекању. Таман је у образу почим; зацело, болест га напала милога. Ја да га пољубим у руку, он се одмакне и гледа ме као с ким се растаје за навек. Па ми проговори шоботавао, гласом који не знам за његов: — »Ту гранчицу што ти је у руци, на огањ да бациш!« Видећи да не чиним то, но да јој још и мирис удахњујем, оте ми је згрануто и сажеже. (Целу ноћ потхрањивао је огањ ради тога). Гранчица зацвиле и тмоли задах даде од себе, као да живо би бачено у сагорење. — »Сад моли да ти се подари сан очишћења!« Ја учиним по његовој, али нити се од тога деси промена у мени, нити ми сан долази. А лежим заклопљених очију као у најмирнијем

спавању. Он баци измирне на огањ, клекне ми више главе и моли без умора. Залуду ти, од молитве твоје све коренитијим бива што би ти да њоме искорениш!

Сунце избије с источне стране.

— Сине, устани, свануло! Струк босиока ево ти, да чуван њиме приспеш Светињи и да се молитва из тебе измами! Ја узмем биљку и, браћо, чим је додирнем, замирише ми на јучерањи дан, па је удишем. — »Не чини то са светом биљком, но у смерности отиди с њом!« Па ме прекрсти и мотри, хоћу ли путем што ми га определи. Ја заиста туда, те ступим под сводове Светиње. А ево која ми се молитва измами:

»Свевиди, осветли ме да сазнам где ми је извор, и чему течем. Ако ли теби, да је на смирење ономе ко ме воли; а није ли тако и чедо ли сам варке, пусти знак да ти не прилазим више; али не изводи ме, да сам од себе пропаднем у овоме! То ти се молим!«

Ни речи, ни другог знака до биљка да ми све неоодољивије мирише у руци.

— Је ли благослов или проклетство у томе?

Опет ништа, осим са сводова што ми се рођене речи враћају и звуче певањем. Ето, у мени се ништа не промени! Сводови светиње мноме се испунише! Шта ћу ја овде?

Одлазим тамо. Железна врата опет не нађем, и опет прескочим зид, али зашто супротно јучерањем месту? Тихо. Не чујем ни повијена травка да се исправља, ни чела у зујању да купи мед. Али опајам, гранчице се гибљу под не приметним покретом ваздуха однекуд. Да ли отежале успављују се и буде, или је дисање неко у томе? Што ближе, све јасније то ми се заталасава у певање. Гле, спи Она, где јуче моје ноге утабаше траву! Маријано!

Хоћу виђењем да се уверим, ја ли од овога света и дуго не скидам ока с ње: Заиста, од мајке је рођена. Дише, мрежасто тече кроз њу

крв, златаста јој коса да свако влакно разазнајем, белином густоткано платно обавија је целу. Она је лепа, да се пред очима смркава од милине и страха додирнути је. Може ли се за добро до тих граница бити лепим! Боже, је ли награда или казна да је за мене она таква рођена? Маријано!

Бубица јој премили преко чела; ја се склоним, јер знам, пробудиће се.

Пробуди се: топли поглед просипа око себе и маше рукама; зове ме. Ја ступим: — Ево ме! И опет моје питање теби: Ниси ли ти Маријана? Она се смути и обори главу као под теретом. — Све ми те казује, а ти сама одричеш себе! — »Незнанче, не питај ме више то! јер не знам на које име да се одазовем, а то што ме њим зовеш језиво ми је чути!« И онда у неком озарењу од румени каза ми: »Од рана јутра бејак овде, у том дође сан да ми те објави. Заиста тебе сам чекала! Па ми пружи руку белу невиношћу. Маријано!

— Куда ме то водиш, да ли у дом твој? Она ме знаком ућутка и одведе (којом спретношћу? да ништа не ода наш ход) скровитом месту на крајњем удаљењу од куће, која се више не опажаше да је ту.

— Знај ово: на мени виђен је твој долазак, али ја се оправдах говорећи: »На сан ми дође и сазнадох га јасно, то је све! а они се преварише да ми поверују!« — Који? Она ме укочено погледа без одговора. — Животом се везах за тебе да си ми преча од леба и воде, и казах ти се до у корен, а не знам ко си ти, а ко ли они што им је дато да руководе тобом!

Она заклопи очи и говори ми удаљеним неким гласом:

»Материну руку и њено држање кад ме одвођаху, памтим, и плач и молбу њену: Не одводите ми је! јединородна моја није та коју тражите. Ако на њој видите знак, то јој га

крилати над колевком даде, па је свето и чисто! Али не поможе и одводе ме. Године прођу а ја питам њих: Зашто ме пазите и у белу хаљину облачите, кад вам нисам кћер? Они ми одговоре: Јер си рођењем одабрана! Године прођу а ја опет питам: Кога то чекам и будна и у сну, за ким то погледам с оне стране зида? Дали је близу, рупцем да му манем, из гласа да га дозовем? — Кога чекаш дететом оде преко брда и вода и заборави пут, па му повратка нема! — А дође ли којим чудом, по чему ће знати да сам овде? — По високом зиду, јер се не да прескочити и железним вратима, јер незванима неотворима су!

На те речи, у јези, помислим: железних врата не нађох, да ми се отворе, а она у срећи не пита ме!

— И ето, дочеках тебе, незнанче! Па заруделу главу спусти ми на раме, и проплаче под навалом радости.

Шта то бива? Она ми плаче на рамену, а ја, као да ми је широм отворено за даљи, ван овога, свет, па ми грожљиво закорачити. У мени је снага да, обгрлив је, бацим се с њоме преко зида и однесем је у недоглед, а ето, не усуђујем се ни малим прстом кренути. Смртно бледа, раширених зеница уноси се у мене. Не стајем заједно с њом и понети бивамо ваздухом. У магновењу сомотасти додир усана, оштри крик и пад, и хладна рука да ме за срце стеже.

Шта то бива? Да то не бродим оној страни? Мутно и расплинуто ми пред очима, а Она, Она сама, оштро оцртана одлази у посртању, па ми се на измаку окрене и пепељивим погледом загонетно ме прострели, да се изгубим у незнани.

(Овде се Кача загледа у нешто и ућути. Да ко тада шушне или проговори, или затрупће улицом, с места би се дигао и отишао, и пропала ствар. А настави овако:)

Повратим се: почимов глас допре ми промукао и на крају надања. Ја, у тетурању и обневидео, пођем куда ме зове, и ваљда ради смеха неком, ударим главом у железно и врата ми се сама отворе. А мени дође да од тога залечем, али немам моћи. Мили ме прими на руке и понесе. И опет изгубим се.

Колико потраја мрак у мени, не знам. Тек расвестим се у кревету као болесник смештен. На пољу црни се ноћ; унутра видело свеће, задах недирнутих понуда, зелена ћаса с угљевљем, и почим заспао на столици.

Сетих се: Обучем се, и на прстима изиђем. Не знам доба, али је глухо и као да влагом дише све и да се окрупњало нада мном надноси у претњи. И ако је непроходна тама, ја прво што додирнем железна су врата, и опет ми се отворе. Гране ме шипају и гребу, а друге утурају ми се међу ноге да паднем. Ја надирући кршим их за освету, и остављам кржаве трагове себе по цвећу.

Све тако док челом не лупнем о стену дома. Слепа је, чврсто се камен припучао за камен. Ту сам, ту *обитава* Она, и, сећам се добро, замаче ту. Ено, назирем, зјапи улаз. Али хоћу ли ући? Зашто се наједном колебам? Шта ли се то десило тамо, те ми је грожљиво и помислити да уђем? У мозгу сам одговор замеће ми се, хоће пошто пото да се зачури у реч ван моје воље и да се обелодани у мени, ја последњу моћ улажем да то бивање растури, или заварам некако упорним бројањем ретких и слабих удара срца у мени. Па траје то све док ми још само толико моћи остане да се овом молитвом обратим: Боже, учини да на какву било чистину изиђем!

Ја довршим, а оно захладни и заземли са стране улаза у дом. Шта то шушти у примицању мени? Ко ме то зелено гледа из мрака? Какво то грло од себе даје речи у шкрипању?

— Качо, да те водим вереници, чека те заспала! Канцасто пружа се рука да ме поведе. Ја зацвокоћем: — О! да не идем, пробудиће се! Оно се засмеје шкљоцаво: — Де, не бој се, Качо. тврдим сном заспала је, и руке уз тело положила! А лепа! Заклео би се од воска да је сва изливена! На уснама јој се задржао осмех: како ти се будна осмехнула, тако и остало, да теби милије буде! По њој се шећу сенке, јер да знаш кандило над узглављем јој узнемирено је што тебе нема. Да те водим, Качо! — О! немој ме сад, покорно молим! — Красан си ти вереник, да за онаком вереницом у ложницу не поћеш! — Покорно ти се молим, пусти ме почиму да се опростим; драги смо друг другу, па би му жао без тога било. После ћу сам да дођем! — Лажеш, Качо! — Кунем ти се у све, пусти ме, и сам ћу да дођем! Оно се засмеја, па зацерека да лишће опадне с дрвета: — Лажеш, Качо, лажеш, лажеш, лажеш!...

Погрдна реч буде све тиша и напоследку нестане је са чудом заједно, у неком нелагодном шуштању. Хоћу да побегнем одатле, али спутане ми ноге, а на души оловно ћуле, па милећи одмичем. И опет железна врата отворе ми се.

Збиља, хоћу ли почиму, да се опростим? Збиља, хоћу ли се вратити? Питам се, а све измичем напред, нити у себи налазим трунке помисли да одговорим. Измичем тако преко три планине у снегу и седамнаест вода без газа: не задржава ме ни ноћ, ни страх, ни непогода, нити би ме ико могао наговорити да се осврнем, а све се питам: Збиља, хоћу ли почиму да се опростим? Збиља хоћу ли се вратити?

А тетка ми још с прага вели: »Видим како те дочекаше, зло им било! Провиде ти се уши од неке ведрине! Морам да ти зготовим сарму и гурабије умесим!«

Онда неко (најразборитији у друштву) за-

пита: »Не рече нам, драги Качо, како се зове та варош?«

Он слегне раменима и каже: — Појма немам, бато!

А други неко (најтупљи у друштву): »Добро, молим те, а оно што је замирисао јаргован 27. новембра, зашто то?«

Кача га уништи погледом и, без збогом дигнув се, оде љут. И готово.

II.

„У попове Стојане, русе косе кажу.“

Те вечери ветровито је: клопара иатпис на кафаници окачен, бестрага пруге отегле се небом, па је месецу нелагодно. А Каче нема: ветар га зане да се не снађе можда. Но сме ли се помислити, јер није ли то нехотично постицање да буде тако? Боље притајити се у чекању, и нека је остављен себи, јер где је сам снађе се Кача. А све очи мотре у прозоре: промичу прилике женског рода, ветром повијене у напред, па тиме бестрага издужене. Све оне и такве. Упорно проносе неки смисао да га наметну. »Нека вас, нека, без Каче ништа не знамо! Промичи шашава сојто!«

У зло доба он: удадне као с краја града из праћке да је бачен. »Нећете ми веровати, браћо! Продре у чатрљу ветар и растера слепе мише. Тако са дна до на врх језика домигољи забрањено, па је болест не казати, а баш ме брига сме ли се. Добар је то напитака да растресо бесловесне и збијене изнутра, а то сте тамо ви, браћо: легне слој на слој и устоји се, па кад загуди, крикнути знате само, а ни појма шта криком из вас излете. Пустите ви бата Качу да вам каже!

Ветар је што и лупа срца, што узмућена крв. Зову то грозницом, а ја мислим повампирење је: оживи, уобличи се што је потајно за-

чето, па душа буде торба и напуни се, и бол је, браћо, и мука вазда рођени терет вући. Али ево нежни тренутак даривања дође: и тамни макар или ругобни били, од срца су па пријањају моји дарови. Приђите, мили, да вас изљубим. (Ту Кача сваког по реду пољуби).

Моја мајка, чини ми се, дуголика је била. Одкуд знам кад ме повијена за њеним ковчегом ношаху? И с вечера ми певала: »Вени ми вени невене«. Зашто невен, кад именом баш неће то? Молим да не питате, јер објаснити не умем ништа.

С тим имањем путујем ја улицама. У заведеном подруму, где су загустиле куће, игра жујка ракија у оканицама, па између себе и ње скраћујем пут да се сјединимо. Што журим, кад је пити нећу? Јер иза сваког ћошка вреба издаја. Мислите плакаћу, не, од тог се влакна испреда моја песма: не пијем ли, сласт жеђи цела остане у мени.

А за мајку што знам, све се можда односи на комшиницу, теткину кћер, од јефтике умрлу: дуголика и бела стала би на прозор да хвата последње окрајке дана. Кажу, пред умирање певала је. Дакле певајући из тела изишла. Има па објашњавају да је то од чедности душе. Ја опет са своје стране знам, чедност је жедан проћи поред извора.

Иде чељаде преда мном и осећа, трупће за њим жеља, и ломи се у телу. Тако мора. А да побегне у прву капију, Боже сачувај! Што заруди потиљак, побунио се стид, а то је у одзив, и дивнио заобљен буде врат, јер осмеси што их лице ускрати, избију ту. А да се окрене, то нипошто, јер кад се око сукоби с оком, онда се полажу рачуни.

Јаој, шта у њеном лику познам, окрене ли се! И на сан кад наиђе замрљано буде, да је мања мука! Ето, браћо, што ноћас бесни ветар.

Сећањем видно ми, обла унаоколо гола

брда сливају се, и вода, и камен опучен отко-
трља доле кућицама. Прибиле се и другују си-
роте. У једној ту и мој бркати отац, на друму,
кује сењацима раонике и мотике, и на точкове
удара оплате. А ракија кад му прокапље на
очи, бежи све, и затварају се врата, и вриште
жене. Он што ручендама довати, сломивши
баца иза себе. С тавана вирим: пет пандура
издаље оклева, и на ракију домаме га, па му
се везану ражали и влажне им казује речи:
»Немојте ме сиротана! Ја сам к'о и божја
семенка сам самцит у вашем! Еј, далеко је Мо-
рава, далеко ли ме ветар зане да међ вама про-
клијам! а ви тако срамотно! Ој Мораво, моје
село равно!« И запева ли, одахну сви, јер знају
смирио се и до заспања да ће жалостивно тако
из њега тећи песма.

Ја на брду три метиљаве овце чувам и са-
мотному замећу ми се свакојаке маштарије:
Ето, доле су кровови да им је сувота и топ-
лота, а онамо при брду гробље. Што ли гробље?
Ваљда опет за сувоту и топлоту, и земља ради
нечега да их чува. И моју мајку тамо зако-
паше. Мора бити насмешена лежала је као на-
дајући се бољем. А они, носе је узбрдо, у ша-
пату и опрезно, да се не прене и право зло не
дозна. И од мене крију, не казују ми зашто
ни како умре, ни каква беше ликом. Ја опет
знам, јер одкуд ме буде туга огледнути се кад
је у виру мирно? Као да бих све видео, па не
смам. А сигурно млада и на пречац умрла је:
то се из мрака помоле две црне руке и стежу
док се не прекине живот, па што је имала жи-
вети, остане у њој. Она дакле није сасвим
умрла. И баш то мами ме онамо, и дођем до
на близу: одједном као сигурно у сусрет ће
ми поћи, бела међу крстачама, а ја да побег-
нем испред ње, па да ми то никад не опрости.
И вратим се.

А тетка (то комшиница што ме по њеној

смрти прихвати) обичава ми, кад се од оца скло-
ним, казивати о њој, али незавршено некако
и са два смисла као кад се сања да нилад до
краја не разумеднем. Знам шта је: у њој се
два спомена помешаше, па би муклу жалост
за јединицом олакшавала спомињући моју мајку
само, јер суботом пошав на гробље вели: »Да
јој прислужим« а две свеће носи.

»Беше, вели, слабокрвна и ведра као оно
биљка кад ти дође жао узабрати је, и мила
гласом, и запева ли, стегне те у гуши да за-
плачеш од неке добротe. Тек прибије се рођена,
и све би да нешто каже, али не да јој се, и
пре речи навру сузе, па заједно плачемо. Ве-
лим, нека ћери, крвник и јесте саздан да до-
броту кињи, за то му је и дана. Али кад није
среће бар је трпљења, па опет буде добро! —
А је ли тетка, ко би то на прилику био крв-
ник? — 'Ајде, враже, какав крвник, то се само
по злу помене!

Мучаљив је мој отац и мрк: наднеле му
се веће, и тамно гледа, и као у мехове дува.
Шта ли се то вари у њему? Зове ме чварак и
близу ли сам њега, све ме страх узеће ме у
шаке и спрштена бацити иза себе, па где је
он ту нисам ја. И брже боље турив у торбицу
комад проје одмичем узбрдо с три метиљаве
овце.

Само нисам начисто, беше ли то она, моја
мајка, или теткина кћер, и да ли будан или у
сну видех њу? Као пред вече је и рујо вазду-
хом. Неко пева »Вени ми вени...«, можда баш
она, јер нигде живе душе, а она само бели се
на прозору. Ја као знам последње је то, и поме-
рим ли се ишчезнуће, па тужан и сам да оста-
нем: оно траје и траје да непомичан обамирем
и губим се у несвести.

У том гнезду растем ја. Хвата се и дебља
кора. Отац разазнаје то, па је бољи према мени:
тек ме повуче за уво и ошамути од неке ми-

лоште. Кад ли, јаој, мери ме једно јутро и вели: »Море, ти стасао за кожну кецељу!« Само то, а ја послушно за њим у ковачницу. Грозница ме од ње, и без јада не улажах, јер није ли она мој отац сто пут увећан и распомамљен? »Деде, голубе!« А мени наковањ љуља се као на води да је чун, па место по навареном гвожђу по трупини ударам. Он се усправи, подбочи, бира просто шта са мном да уради, или би све наједном, али нема доста руку и смео се, па му је као оно пандури пијана кад га вежу, па заборави на мене, па се уз брвно понаслони, па позажмури: »Ој, Мораво, моје село равно!«

У теткин ом сам заклону и мислим, добро те имам где; то сигурно Бог удешава; захвалити му треба, и с брда и с дола речи муцам Њему. Али тетка, што журно послује по кући? Није она та, и никад она тако. Чудно ми буде, па ради сигурности пристајем за њом. Познајем, траг хоће да ми затури и оде кришом. Не помаже ти лукава, не дам се преварити: на великом тигању пржи ми палачинке, и шећером посипа, да се дуже забавим око њих. Па их заруделе по тањиру поређа и нуди пријазно. Ја отурим. На делу ухваћена пребледи, заигра јој брада и звиз шамар по мом образу! Тетка да мене ошамари! Боже, куда је ово пошло? Бајаги од једа заболи је глава и оде да легне. Али зашто врата за собом остави одшкрииута? Шта сад? Добро, рецимо ја сам крив, и ево пристајем, место њу мене нека снађе, ја да одем, а она да се врати на свој пут. Ево, свом душом пристајем, само да ни трунке не зажали на мене! Будалим тако за бадава, а знам, посигурно знам да то не може, па ме љута жалост за срце гризе. Напољу само зуји тишина и страховно су сами удари чекићем по наковњу. Наједном као прекинуло се. Улетим: она ми маше руком, ужас јој хоћу ли разумети, и молба да урадим што треба. Маг-

новено појмим, и свећу што јој је у другој руци, упалим. И чим заигра прамичак, смири се моја тетка животом. То ли је дакле оно! За чудо скине ми се терет, нити ме гроза, тек мислим: Ето присветљено јој да лакше оде. Значи, мрак је куда ће проћи. А онамо у срећање ће јој изићи њих две; знам ја, зато се њој журило. Збиља, сад могу нежну поруку дошанути по њој да однесе. Јаој, кад ли се, приближих, и боље погледах и додирнух: То више није моја тетка! Драго ми беше прићи њој! Сад без зрачка ње лежи предамном нешто, где је била! Гадно ми додирнути! Пу!

Са дна дворишта из корова вребам: тмоло је ваздухом, па су намирисале комшинице, и ето их довлаче се. Што ли сад запомажу, кад све до подне бацаху се на моју тетку поганим речима? А ето ја, који вољах, згрожен побегох. Може бити привуче их, па им неко уживање, њима живим, мувати се туда и запомагати крај ње непомичне и замукле; или можда се тиме бране од нечега; или ђаво га знао. А мој отац напит кола пустим сокацима, и чујем пршти му нечија тараба под рукама.

Свршено: пратња узбрдо мили, а ја на супрот путем бежим у бели свет. (Овде нестане даха Качи, па се прибира и вреба на коју страну би да учини даљи скок.).

За бегство кривица је највећа до пута. На њему ли си, одмами те овамо или онамо. Још убог останеш ли, тим пре те нада, изгубљено ће се наћи онамо где је плаво иза брда. Иде убоги путем. Он је као вода текућица. Бога ради да промине пустите га. За собом оставиће вам сету промашених и мирис ново-рођених чежња. Зато се путем тугује и пева.

Идем ја, ситан и сам. Ко ме с трећег брда види тачка сам му што се неприметно миче, те је широко и тужно у мени. Куда ли ћу? Да ли се бежећи одлази чему? Или ће век мој овако

друмом протећи? А носим собом двогубу песму: његова, густо проливена смола; њена, извијен из кадионице дим, кад се у слабости пати и моли. Којом ли мржњом сукобе се, којом љубављу стапљу, па из две чудно буде једна двогуба? Идем и као попевам себи: Трпи и носи, јер то је твоје наслеђе, то је најбољи део тебе, то си ти, весели Качо!

Узбрдо низбрдо идем. Избије сунце: до подне сипа ми зраке у очи, од подне пече ми потиљак. Путује и оно, сваки дан сретнемо се и мимоиђемо. Боже, никад ми на ум не паде, оно кружи. Дакле, до века што има путовати, не да му се напред, већ у круг! Па то и ја бежећи ближим се с друге стране! Еј мој Качо!

Шта сад? Вратити се? Јок и нипошто! То може ко свој ток не осећа, а за мене једино је лећи па умрети, и шта ту вазда! И легнем, браћо. Лепо пружим се потрбушке и чекам. Али чекати само празно је. Ваља ту порадити, зна Кача: до деведесет девет одбројавам, па стотина кад омакне, онда готово. А дан ли је, ноћ ли, непогода или лепота нада мном, ништа ме се не тиче. Али тек осетим, притајило се и као ужас је померити се, јер су одјечи потмула нека претња из незнани: то је ноћ. А буде па одасвуд прапорци сребрно зазвече кроз тишину, онда свањава.

Шта наопако, па то истински звечи! Ето ти, Качо, сам си ђавола тражио, сад гледај шта ћеш, јер посигурно ниси праведан! На мртву тетку пљунуо си, грешниче! Јаој, шта ли ће она! Море подвалићу ја њој: »Нисам тетка, Бога ми, то си, у оној забуни пречула!« Падне ми рученда на раме. Ту смо. Па ме дрмуса. »Немој ме, праведна је моја душа; а од оца што побегох и с тетком учиних онако, мали сам, па не знаћих како треба!«

— Еј, шврћо, диг' се! Шта си се ту пружао к'о шаров! Ја скочим: — Шврћом не зову ме,

име ми Кача, а пружих се, јер ми дошло да умрем! — »Јок, нема од тог посла ништа!« Па ме као пуну торбу однесе колима и убаци. Лепо, сме ли се то да он мене овако нађе на путу и узме, кад нисам ствар? Него срећом не возимо се одкуд побегох, па свеједно. Која ли је ово напаст? Кад ли погледах, пакуштрила се коса за добру кудељу, а леђа као брдо, а бокови као два! Поп! Врло добро: кад припече, у његову широку сенку склонићу се. А зими дивота: на три корака око њега топло је! Вози!

— Нејачак си ми, Качо! Да се у колевци затекло дете, ето посла за тебе. Овако Стојана ми стасала, што кажу, — гуске ми чува, мој брајко, а знаш ли ти шта је печена гуска! Ту добри састави три прста, као прекрстиће се, али не учини, већ их слатко цмокне. — »Него ето ти ширине, па базај, Качо, базај кад ти је Бог поклонио!«

Па базам, браћо, по изобиљу: овамо грокће и опала крушка врушти у свињској чељусти; онамо пловке трапаве шећу до баре да заплове; а кресле црвене су, па је ракољење, да петао кривошија високо диже главу, и мало мало па зна се шта. Онда треснув крилима запева гласовито: »Тај сам!« А гуске, другарице Стојанине, одскитале заједно с њом, и гачу однекуд. А са лозе као вимена висе гроздови, и додирнути буду ли, сласт из њих потече лепљиво. А из подрума бије воњ ракије мученице у вучијама, и вина. То живи, то се приуготовљава да је поједено и попијено. Дивота!

С вечери тек дојаше добри; пуне му бисаге плећки, и поскурица, и марама шарених, и чарапа с цветићима, и дуња. Волим тај воњ, и помажући повадити удишем, јер на то увек воњи он, па као њега да примам у себе. »Овога ми крста, Качо, није по прошњи, него им тако лудиња давати, па, прости ме Боже, више им до мојих бисага до ли до мене!« Истину говори

добри, јер ево и ја, само да имам, све бих му у бисаге трпао. Јер питомо ми од њега, и није ли ту, долазак му послушкујем, и с далека доброту му осетим. А радост ме што је гломазан, и где се помери шта било мора оборити, и гласом што бубњи као из провалије, па и најокорелији да сам, опет бих у чуду помислио: Боже, како он добро гледа!

А буде па се уцвељен врати, као пола пароксије, све знанца и пријатеља, да покопа. Заугљеви очима, а пуста глава све вуче напред, и шта би, него је свали мени у крило. »Де, Качо, благо мени, де нађи ми се, опет ме жмари!« То да га биштем. Ја му чудо по глави направим, да ништа осим гвозденог чешља не могадне се снаћи ту. А што га жмари, греха се добри сетио, па истоветно ми као први пут казује: »Не зна црни човек, и намами се, и буде као оно у крчми кад оканице испија и разбија у весељу, а онамо бележи му се да плати, мој Качо. Тако ја, Бог ме у шуму окренуо! Крсмана крстисмо прворођеног, па је част у дому богатом, а вино варљиво се десило, а на врх софре ја за пример да сам, па омаче, мој Качо. Али гајде да не беху можда би се и смирило; овако, попуј ти, велим, чито, ту за софром, а попа да поигра мало: Па ситно каравлашки, мој Качо, поведи, заведи, трупни, да прска срча и леп с таванице опада. Оно на-долази у мени, па кључа: дође ми да онакав рнем у мрак. 'Оћу па 'оћу! — Немој, веле, оче, тмуша је и невреме, па је зло ходити! — Како зло! Потераћу ја њега по тескоби као црну јарад пред собом, јер ја сам главно, ја репато зло! Гурај! Крпе од мене и власи остају по трњацима. Па тек застанем, заигравам у месту, и мало ми, јаој мало, мој Качо. Да ми је скочити повисоко, крикнути пошироко, и праћнути се, и главом напред бап о ледину, да прсном и нема ме! Кад оно, мој Качо, сман-

дрљан у андрак цео се опипам доле, па гурај узбрдо. А горе зјапи ништа. Чек' чек', напунићу ја то собом, макар празан остао, па као повичи, као запевај: Јаој, пусто ли пусто!

Тек у неко доба ту близу жубори извор вода кроз травицу, па мирише. А пао жар и јењало у мени, и бије јара као оно из фуруне кад леб има да се баци на плочу. К'о велим није згорег да се то погаси, па бауљ, бауљ, мој Качо, и напиј се лађане, и остани онако четвороножно, Бог ме у шуму окренуо. Оно се мути на пупку, и завија, и у клупче као склупча се па иде навише. Кад ли отуд, опет четвороножно, тапће. То је: ово се у мени пење, оно надолази да се сретну. Привула се па застане и гледамо се у мраку: пас ли је, вук ли, поган ли нека ноћна? Ја да се прекрстим, кад ли провали моје весеље и риг на њега. А оно, мој Качо, јади га знали шта му би, тек да је већи грех мени, наду се, прште и црче!»

Ту замукне добри, па тек далеким гласом као у сну кад се говори: »Кажу, слаба на срцу била, а крвљу изобилна, па је морало. Много ми они знају, јер откуд с њом да буде овако, кад са мном онако? То само питам, откуда? Безјаци, не виде плаћање у томе! Још наопако плаћање, јер крај мене дужног, што на њу недужну да падне? А твоја ли је рука, Боже, умешана, недокучан си милошћу, али ту сам ја, и треба ли само, удри по мени, удри посветила ти се!« За даље немадне реч, и смирује се добри, и: »Де, Качо, благо мени, де још ме жмари.« А зором сутра завија у марамче свећу, па се изгуби знам где. Добри мој, ти си ми отац, а онај што ме семеном зачеди, далеко му лепа кућа!

(— »А не помињеш нешто попову Стојану? Мора бити ту си грдно засвињио, па те мрзи

казивати!« и намигне тај. — Избаците рђу напоље! Они учине, а Кача настави:)

Кад ништа. Бадам ја тако по изобиљу, оно промичу године, и овамо онамо стигнем на снагу, али да видите какав, браћо: Убајати се у мени очевина и само тупи бол остане на пупку. Али као зато, као из тога буцака у мени, тугаљиво ми буде песму чути, а камо ли сам гласно или сећањем запевати. За подавање омекшао бих, и као дигнути брану, и збогом ја. Као сунђер бих да је упијем, али, пусто, језа ме, шта ли ће дозвати, које ли замукле у мени гласе. И допре ли однекуд, све док не ишчили, пола ме нема, браћо. Да ли појмите? Јер која вајда капију забравити, кад издаја вреба изнутра? Њу заварати главно је. Јест, али тиме ја нисам цео ја, у себи гроб носим, тешко је приклопљена плоча од повампирења. Одмах иза брежуљка има црква, где поје добри. Не одлазим, а ни до места одакле се види. Кад на службу има да звони, зарана склоним се где удар о бронзу неће се наслутити не ухом већ ни душом. Признати не смем, тад и поглед у небо и молитвена реч, било би покорење. У који ли ово ћорсокак западе, жалосни Качо?

Хоћу за памћење да вам кажем: Зло је с човеком, јер нагнати се може да буде што није. Онда, што би да избије и грана се из њега, сузбијено непријатељски се врати, од хране отров буде, и крв тог укуса, и зној, и гледање разбијено и накриво смех, и живот извитоперен, и будеш црн, а мислиш бео си.

Док једно вече: »Боже, Качо, зазор ме упитати, а за живу главу не бих да није пароксијом чудо, што, благо мени, што ми се Бога туђиш? Јер ево благоумна и кротка знам те, и на јеванђељу јемац бих ти био да ниси од наопаког, па што, Качо, што, благо мени?«

Доброга реч растресе ме, браћо, као оно ветар дрво, кад ни листић у миру не остане.

Па се узборим и зањихам; да ли песма или плач да лине са срца? Крупно се гомила, дажд уставити да не провали, зар могу? Па одвугнем, браћо, и позажмурим: »Вени ми вени невене!«

— Таког те 'оћу! И окренемо лист: Сами нас два. Ја распеван да живот од мене отиче и чилим; а њему животворно: кола и поцупкује око мене и кључа: »Качо ли Качо!« Па ме сподбије и двориштем у ковитлац. Згода је жива да ме за гушу стегне и удављена у коров баци. Али зар мене он? Него би да самом себи у силовитости додија, па јури до малаксања.

Двориштем босе ноге протапћу. Он ми на уво прислони уста, да ни капи гласа не оде у растур: »Качо, мамлазу, Стојана ми зарудела као оно шљива ранка, купи се сласт изнутра, невољо моја, и гусне, па је све теже чекати. За кога гусне, питам ја тебе, присећаш ли се за кога, мамлазу? Него крај тебе така ја рођеној да сочим, до Бога, ја рођеној! Де, Качо, благо мени, де наћи ми се, опет ме жмари!«

Сад је на реду Стојана и морам вам казати, браћо, али ко се насмеје, наглавачке излетеће напоље. Дуго ми беше као невољена сестра, и осим буботака друго не дељасмо. Кад ли опазим, бубри у телу и обара очи, и ломи гласом као тица цвркутаво. Буботке престану. Она то у девојку буја, баш сад јој прићи ваља и додирнути је. А ја се клоним: немир ме неосећен доселе, али коренит и таман као давно зачет у мени. Драга ми и језива буде; тражим је није ли ту, узмичем кад је наћем; у исти мах бих очајати уз њу и сто конака побећи. Да ли појмите, браћо? А она опазив муку по среди опрезна буде, као скупоцени суд да је, па мојом кривицом разбиће се.

Али месец кад исплови, зетинли је вече као потекле топле реке, где се у ствар дању згуснуло. »Вени ми вени, туго!« Оно се отвара и топи све, и бол болује. Добри ту негде по

земљи прострт плаче. Да је тако топлоте, криво би се што слеђено на срце падне, па осим топла плача боље се не би желело. А ја, какав ли сам славуј? Мама ме где тама са грана капље, неодољиво да је прижељкивање, по гласу да се дође. Па тек притајим се: суварци само под стопама пуцкарају, то намамљена долази она невидљиво. Доле заталасана земља, озго звезде шире се као ројеви зеница, и да ли косе или дах њен или мој лепршају мраком као пламени барјаци? Растопићу се, туго!

Хладно ми је дању. Будем као кривац кад шара да га поглед не ода. Она у некој слутњи не изиђе из собе, него забрављена ваздан очаја ту непомично. »На кога ли се метну, јогуница погана?« То у незнању добри. Види накриво је нешто, па да се то исправи, сиђемо где је мрак међу вучијама. Свећа видеда доста нам, и по чашица за меру, па капимо бистру док не отополи: као раскомотимо се изнутра, заравни се што је неравног, и клизи ли клизи. »Качо, продужитељу мој, њиву ти дајем, болан, да сејеш у радости, па из два што кажу рода један да се испили, и једном крвљу да настане. Еј, што ти је човек! А дао Бог, и што кажу биће ране за јаране: Три ми поточаре низ исту воду мељу, сложне сестрице; класа ми жито долином, воћка ми при брду носи за сласт, и лоза души да је радост; па челице ми послују вазда медено; па лула, туго, капље мученицом, да мука с душе одвугне! Еј, пусто ли пусто! Де, Качо, де испотија, де, благо мени! — Вени ми вени, туго!

— Добри мој, не много, заустави, забрани у себи, можда ће се плаћати! — »Ако ће, шта ме брига! Терао сам ја црну јарад, забележено је, мој Качо, забележено и брисања нема, па опет нека и нека! Обори!«

А моја рука, кад нам их саставише, ледена је била, па опет разговетно казах, хоћу. Сад

кољу гуске Стојанине, и петла кривошију, и патке трапаве, да слано заудара на крв у очи свадбе. А она, затворила се у собу и плаче, бајаги због гусака. Поређане по дасци, висе им преклани вратови. А жене зајапурене од черупања тек звирну кроз прозор: »Ако, ако, ваља се, жално јој за девовање!« А чоха, мени скројена, чека, и срмајли вез, и астраган шубара, и венчанаца за њу танкоткана.

Од помисли само, унапред опијају се, и масне речи шапуће друга друзи. Грозничаве су јенђе и бédê, пуцају им усне од потајне ватре. Оне су да девојачко до краја бране песмом жалопојном, а саме би радо се отиснути. Неће се незлобивим рукама ставити венац невести на главу.

А мени хладно. Боже, зашто је мени хладно? С благословом је, нити трунка за сметњу да се испречи; вола за пециво оборише, и девет јагањаца врте над жеравицом, голему весељу да је храна голема. Златали косе су невести, млечно се слива врат, и тело; и свиснуо бих да ми се не дадне удесом. Па опет хладно ми: усред подне као да је пала сен из незнани. Или то тама из кута неког извире у мени? Ту је, одбране ми нема.

Пристаје добри за мном, нити се одваја. Бунован је радошћу, и речи неразговетне су му и смагле. Међу вучијама смо, и не треба свећа, јер заугљавиле му очи, а из мојих ваљда зелено сипа као стравична месечина кад влада. »Де, жениче, де песму њој, да ромиња као оно тоња, и прљи где кане, па риђо и русо буде као њене косе! Де испотија... русе косе кажу!« Ја узмакнем клецаво, и сув да се ни капи из мене исцедило не би. Њему то смешно буде и грохотом суне: »Де неће, де не бој се! Сађе ти душа у пете, па на обојке испада, срамото моја ли срамото!« Напуни подрум и кроз прозорчиће у авлију прелива, да као пацовске за-

чкиље с поља очи. Ја да га преклињем, јер страх се гомила у мени, да мутну бујицу зауставим, па и сам понет, ситно штекћући засмејем се за њиме. Па нас на видело извлаче горе као стрмоглављене из провалије.

Орошен је дан златном капљицом: Изводе њу. Бела је, и заклопљених очију насмеши се у некој нади. Што барјак лепрша напред, што гајде зује и пролама гоч, и хитро корачају кићени, не вреди. Мени је самотно и тужно. Ово се десило у другом виду некад, па заборављено. И јенђе што певају друго значи. Кључ је у мени; само, ван мога хотења разрешиће се. Наједном јасно ми: ја сад, није ли језгром истоветно што и ја јуче, и ја некад? И биће није ли у томе да иста рука завеже и одреши? »Весели се, младожења!« певају оне. А мене што је туга на тај глас, значи престало је и почиње.

Богомоља је неприступна дану, да су ликови светли пред кандилима, јер за нас горе она, јасно да видимо њих у тамном смирењу. Врши се обред: моја је у њеној руци и превес пребачен, а крунисани. Али шта вреди, мени је хладно, њима осветљеним вапијем: »Смирени, недокучном блиски, познајем вас, тамни траг на лицу мука вам остави! Путем ли, куда сад ја, проходисте, умудрите ме, знак тајни дајте и разумећу, којом ли речју, којим учином, у мир да ми се разреши душа?« Они сваки собом занет, или у бескрај загледан, или без повратка нечему задивљен, и не виде мене.

А гле дивни Богомајке лик! Лековити неки поглед упира у мене и благо ми је као на материном крилу. Заборављено назирем у томе. Дрхтајем ли жишка или заиста, дужи се и устрепти и неке познате очи гледају ме? Боже мој, куда ово, у светост или богохулу! Мене је страх и до у корен душе дрхтим. Окрећем главу и ни за Бога више погледати тамо. А они за-

редили, љубе се са мнош; и нико, ни добри, ни она, бела невеста, нико не слуги зашто су моје усне ледене. Нити вреди што самокреси праште и јенђе попевају: »Весели се младожења!«

А да месец исплови, морало је: Топлину пролије, крави ме, мили друг. Гле, сâм ја! Онамо црна леса повија за гајдашем као трава за ветром. Моја невеста где је? Њу хоћу! Топло ми кад исплови љубљени, страх са душе спере. Међу кићеним тражим је: Расклоне се док не уђем, па ме опколе, да сам усред њих, и што их већма придолази, све моћнији будем. Из њих побауљи добри, смождеп и санован радошћу, а голем на месечини. Где је моја невеста? Тамни сте сви, она бела, не видим је. »Качо ли Качо, де испотија, до ово снопља полеже, славину отвори, твојега вина да се напоје кићени!« Тиме ћу вама свима запети замку, и теби, добри, без поштеде, сам да останем, сам ја и она бела.

Сад можда и месец поможе, и вино по земљи проливено, али моја песма, јер задња из мене и да више не запевам, браћо, покропи по њима као нечастива водица, где све залутале душе бајаху! Ако сте видели кад у игри наједу се деца бунике, или овце кад се окрве, тако смуцани туцну се главама, загрле и у несањаном блаженству све два и два простиру се по земљи. Боже, откуд ми моћ? И продужив чини ми се набујало би до пресвиснућа да сва срца попрскају. Али неће Кача то. Они сад ко зна куда плове свак својим морем. Нека сиротана, просто им од мене било.

Где је моја невеста? Не жури, дуже да траје! Између простртих, да их не оштетим, натенане бирам ногом земљу. Ближи се, све већа моћ је моја и слобода. У слабости не бејах ли роб? Стрепње су рођене замке на путу њој да ме задрже; страх, црни паук да исплев мрежу исиса живот, па љуштура остане. Не да

се Кача: Препун идем њој, чека ме бела, плодно-носну кишу да излијем. Напољу ће мили друг озго место мене бунилом кропити кићене. Где је моја невеста?

Тихо је где она чека, и друго ван ње невидимо: то љубљени с поља по њој само разасипа зраку. Спи, рекао бих, или од стида оборила очи. Женик је ту, и у сну ли, кроза стид насмеши се. Да не потраје ово, јер усхит издржати не могу. Хоћу да шанем реч нежну, и додирнем је за разбуђење, али занемео и укипљен остајем као пред светињом. Ко је она? Месецем овенчана није ли недостижно далека? Не мени, не мени, већ коме ли женику гајена? Додиром да не оскрнави. За опомену пред кандилом данас затрепери лик стравично у одсев далеког! Сад и њено лице дужи се! Боже мој, не дај ми појмити! До века молитву за спасење без предаха да читам теби, живот мој за тебе као свећа да сагори? Не дај ми појмити.

(Ту зелено сипа из очију Качи, и ђаво да га зна чему, насмеје се. Онда као ко је завршио, хоће да иде. — Не, по Богу! Шта би ми без краја?)

Лепо, не браним, али није ли крај што најпре казах, и не видите ли, слепци, да крајем почиње Кача? А што ви крајем зовете, мислећи глава је, за мене то је реп. Сад свеједно и чујте:

Дакле побегнем. Иначе решила би се тајна, и шта после, и куда? Овако бежећи, мислим, чвор ће се наново везати, па опет лепо. К'о нико мој бежим, да ми свира ноћ око ушију.

Ко ме открићу наведе издајник ли је или мили друг? Убледео тоне с ону страну, где свадба остаде жалосно. И као јадован зове глас отуда. Тако чобан за миљеним јагњетом, мајка за чедом избезумљено. Тако се огласи љубав, љубљено кад смрт однесе.

То са брда добри, црн и јадом горостасан,
и пружив руке да му глас даље допре:

— Качо!

Еј мој добри, да ти је грло ангелска труба,
ни на тај глас не врати се Кача. Него спусти
се полако кући, и зажмари ли те, помисли благо
мени: не свој, можда, но туђи тиме плаћаш дуг,
па у радост да ти се преокрене наопаку, јер
овака или онака, опет је радост. А Кача ће
овако с дружином, кад је ветар и месечина да
лаже и полагајује.

— А, опрости ми радозналост, драги Качо,
твој отац, знаш, овај, 'оћу рећи...?

— Овај, 'оћеш рећи, мој отац, постојава
ли још онакав? То те копка, је ли? Строго ло-
гички расмотрив, сме се тврдити да постојава,
али нипошто онакав. А ево како би требало
да буде: Мени, рецимо, ваља да се очита го-
ропадна молитва. А чуло се у манастиру има
калуђер, хвале га, сила је за ту работу, и као
поручен за Качу. Одведу ме. Ја, видећ га, онај
час смирим се, и мањи од макова зрна будем.
Пази молим те, поможе! Он чита ли чита, ја
све мирнији, све мањи. Он заврши, ја отегнем
папке. Домишљате ли се, браћо, ко би то био?

— Домишљамо!

— Онда готово, и на здравље.

III.

„Еј!

„Зар да умрем кад ми време није!“

Кад жуто лишће опада онда се кљука грожђе: значи не треба тужити. А ноћ је соф-тали. Месец се помаља иза крова врућ, биће гозбе. Кукавица ко, да не худи здрављу, поред зида одмили кући. С далека је жагор пијаних сељака: то јесен отиче. Зато ноћас вино растопљеним златом пресијава. За добар почетак искапите, браћо, чаше!

(Они искапе, али Кача не. Друго је он; јер можда не од јесени но његовим присуством отворило им се па је тако. Забадава њему се не рашире зенице.)

Што је тама све гушћа око мене, тим боље. Онда моје златне капљице моћније за-светле. Па и преваром ухваћену на предсмртни зној избиће ми да светлим загробно. Јер што је подругљиво лице у покојника, значи смрти се, у место збогом, наруга живо, кад јој умаче. Пазите, лукава је: У сумрачну посету дошу-њала тамно влакно уткива, на шару изведе да омили. И сваку ноћ по тамна кап ње у живот кане. Али ни бриге вас, кад је Кача ту. Намигнути јој зна да се посрами матора. Широм отворите душе, жедне злаћеним залијте, ту не натруни лукава! Но чангрља негде бројаницама богомољца да му је побожнији сан. Весела браћа

да не застрепе! Кљукају грожђе! Луде караблице да удесимо за ову ноћ!

Кад полудим крвљу за љубав за игру, то има негде вашар. Бејах ћемане у рукама Циганина или ми се отац коњокрадицом роди. Да он то за добит упражњаваше, лопужа више и ко те пита. Али драги ми родитељ (на гроб ли му случајно наиђем, знајте, пољубићу земљу) душу би дао да се мајсторија како ваља изведе, макар он први кривих леђа изашао. Таквог сам семена плод.

А на вашару што се купи и прода, бајаги је: него пусто накупила се лудиња па голица; и намиришу ли само, као реке и речице потеку где је ђаво дунуо у рог. Дакле главно је да женско боком очеше. Хеј, што замиришу јаранице и снаше упаљене, да од вина јаче удари у главу на лудовање! Ту и говеда рика и звон и шарени колачи све златна прашина буде да позлати љубав. Ту и мој лудоглави отац, у кукурузишту, спари се с пијаном Циганком. То ја, кроз крв им кричући, саставих вреле да овакав настанем.

А кад се смири, згаришта и разбијени лонци останув, дигну Цигани чергу. Као рибе из пресахлог да крену где осетише воду. Смркне им. О срчаници бакраче само чангрња даља обећања. Ноћ је и кад сунце залива поља: затамни куда прођу.

Баба Икона тада осети навалу, зле погледе и речи зле некоме око себе баца. Јер кад из утробе главом се помаљах, рођеним очима виде погану накот где матери ми из прсију чупа живот. И куне се баба: »Очи да ми испадну, видела сам погане руке однеле ми чедо, тиче моје румено!« Зато на опрези је и буде зла осети ли у близини њих. А мени, да сам у бољем заклону, о врат урочак обесила, над јелом баје ми да не поједем, самог ме нигде не остави. Али авај, у место да је волим гроза ме од ње:

од чега би да ме сачува из ње саме бије тамом. Па на сан дође ми као њу лично, бабу, канцама односе, и дречи. Од милине тада заборавим страх.

На домак вашара сване. Тако смрзнути ватри, пијанци бурету журе; прибира свако своју жеђ. Онда и баба подурјашена одскита. Онда и ја, рибица, запловим где ми је драго. А да ли у равни или међу брдима, а ми доле као на дну лонца у кључању, или украј воде да пирка, свеједно је. Где Цигани разапну чергу, недопевана песма забруји. Тамно је жута, црвени пламичци лижу из ње.

Не памтим откуд ми ћемане, тек без њега било би свиснути; јер која реч да не прсне моје силине пуна? Кад жарко превучем, то врели ветар подуне да истопа срца. За руке похватане заошијавам тамо омо. Љубав ли је или мржња, кад би моја ватра све да их сажеже, и задњи ја на њином пепелу да сагорим? Зато испред мене узмакну, и јаранице мојим погледом опечене као пред злом пребледе. Попадало је, сам собом налит колам. Као покошени цветови слабачке у сну зајече. Девојке, која је међу вама рођена да издржи моју љубав?

»Цигани, браћо, што ме искоса погледате? Зар и ја нисам вашег рода? Ако ми је песма гласовитија, зар да вам на дику не буде? Ако срамоти не дам да ме каља, и ваш образ не пере ли се тиме? Као дрво бих за вас на ватри горео да се под чергу не увуче зима, а ви ме искоса погледате, Цигани браћо!« Они заграје: »Није душе нам, леба нам и соли, ти па ти, Качо!« А дебелоусни што ми теча пада, још ми гануто каже: »Бре, Качо, само док украдем, сат и ланац ћу ти дам! Суво злато, бре, и алмаз да се зна! 'Оћу богами! Ако лажем, свети Пенго, цигански Бог, да ми очи ископа!« А тај исти, док бајаги заспао лежим, ту крај носа ми сву ноћ оштри ножину. Баба Икона

злим оком испод поњаве мотри га. Он опази хуља, па на шалу окреће: »Бабо, да спремиш старе зубе за част: бело се јагње нашло у црне овце!« Она тобож не разуме, али за сваки случај посади ми се више главе и очаја ту.

Тај три дана узастопце украде бело јагње, мени запонац пружи, и мени само до у ситницу казује како му заврну врат, и превуче, и нож ми покаже.

Жена му је увијуша и црвеним цветом кити се. На вашару откуд идемо, преузе је за коња чилаша и три дуката злата. Видев је уздрхтим као коме горчину пруже да испије. И клоним се; али где макнем, скотура ми се, змија, на путу. Очи су јој бадемасте и косо усађене. Поглед као стрела муњевито прободје. Који ли отров у прострељеном остане? Крута јој коса и сјаји као метал да се растопљен с темена слива. Месечна ноћ да зачедити може, овака кћер би јој била. С почетка обична (то док се не увуче) мало по мало обелодани се, и треће вече поуздано знам, ради мене се појави: јер безазленим лагодна је (купе се око ње), само ја у нелагодној дрхтавици горчим и црним изнутра.

Ту ноћ крај ватре играла је и метеж Цигана чуо се отуд. Ако усхићени, што им усклици језиво разлежу? Или то само ја чујем? До на ивицу обале сатеран: оздо ме бије вода влагом; озго месец зраком ледено; језа отуда. Шта сад, жалосни Качо? Нигде до у себе завући се, душа у искру да се стани. Зар је овако мени писано?

У мраку што ми се стеном чињаше, баба Икона је притајена. Гле, пружа ми ћемане! Гле узимама! Онда ми блиско шапатам, или је однекуд глас, или то самог себе чујем: »Благо и тешко теби, Качо, ради тебе из таме пратише њу, тамом да замами коме је светло писано! Не дај се, Качо!« И гле, те речи буду ми топли

поветарац с пролећа: благогласно зажубори у мени: то из разбуђене крви лучи се песма; на-долазећи гусне до усијања. Тренутак је, потеци, Качо!

Око ње тамо, као који у блаженству мрзну. Зелена је ватра, пламење змијаво повија се куд она, змија, заведе. Цврчи и шушти мојим именом. То мами, »Ево ме, ево, Теткице, да видимо коју ли ћеш поиграти кад Кача засвира!« И превучем жарко. Она циком сав јед прикупив да се на мене баци, мојом силином спаруши се, учуви, пола је нестане: спирена не-лагодни шум за собом остави.

Зора се објави прозирна, мирисни лахори допру. Сам ја, као од мајке рођен, бдим у свитању. Боже које красоте ова зора обећава? Где послушнем, пева; где додирнем, благогласје да. То самог себе чујем: Јутарња сам планина, моје капљице шум је, као да цвет отворив се отреса росу. Благо томе ко мој осети додир!

Будећи се кржаве очи отварају Цигани. Смита им дан. И не мене, доброхотна брата, који сам ту, но њу коварну траже. »Бедни, имали вам исцељења?« Стукну на моју реч, у гомилу скупе се и растуре беспомоћно. Погурен је дебелоусни, на зло се шуња. Прену на сваки шум: то неће доћи коју чекају. Опет буде ноћ, и месец за копље испловив, час кад заигра она. Као пилад закуте, да ме жалост погинуће недужни. За исцељење њима превучем жарко: Авај, моја их песма смути као над окуженима да је зарудело небо. Мислиш захвална је молитва, кад оно кршење руку; у загрљај да се двоје ухватило, оно пуцају кости; мислиш пољубац је, оно се отворила рана. А што се прегибљу и ломе у језивој игри, задњи је очај где се сударено до уништења пари. Боже мој, Боже мој, што тако слабим сазда човека!

У дебелоусног руци блесне нож: мени је, мом грлу намењен. Али није ту моја погибија,

и не померив се чекам. И буде: мени намењеним замахом рођени прекла врат.

»Где се пролила крв нема за мене опстанка. Где извитопери опака, помоћи вам горе је до ли вам нахудити. За зло простите, по добру помените мене!« Над прекланим лелечући прену се, и ко поганом речју, ко каменицом за мном се бади. Нека сиротана, у муци олакшање је ма и за правим потегнути се. Неће њима Кача замерити.

Ко би ми у благослов пола живота дао, тамним сном заваран спи, пробудити се не може. Занемеће Цигани, као мрави ситни се окупити око ње, кад дознав да одох лелекне баба Икона.

Одовуд ја и ћемане, одонуд лепо свет. Носи семенку ветар. Што с љубављу видим, моје буде; то дарован или дарујем богато? Женик сам семени, невести златној ходим. Пагубом уроди ли, и то је моје, мени нека се суди; благодешу ли, нестаће ме да где је пусто сејем!.. Све мами. Где погледам отвори се пут. Ако је голет и не певају тичице, не значи да је чама, јер чега нема, присни се. Шкртије но злато чува се у срцу сан. Кључ сам да се отворе браве, пролију мириси сна. И волеће ме, и у чуду питати: »Зар има земља где се такви роде?«

Теткице, не надај ми се, у походе ти не марим. Ни драма себе неће на мржњу потрошити Кача. Нека те, до миле воље послуј тамно. Сетив се тебе зао будем: злоћом на твоју воденицу навраћам воду. Заборавом у доброту упловим. А мени ли се опремиш коварна, знај, нећу се невешт правити, ни твоју замку обићи!

Као нечекана радост онда банем не зна се откуда: Необелодањена осете ме. А што потуче град и гусеница поједе, ни на крај памети је, кад им Кача дође. Али наједном обелоданити се нипошто: као поводњем, као пожарем настрадали би. Него кад је ноћ и поспе, сам ја будан са највишег врха испотија раз-

шиљем драгима песму: топло надахне поспале. Зато незлобиви освану и на мој глас млечно попевају долином. И мотика о бусен, и оштро-реза коса травом, и секира у гори моју песму одаје.

»Ко било да си, добро нам дошао! Како те благодетни ветар доне, празник нам је живети: Реци нам, не затаји, чиме да те задовољимо, шта на поклон да ти дамо?« — »Полакоте, браћо, Богом заиман ја не знам до за давање, а тиме није ли ми све поклоњено?«

Мајска сам киша: Преконоћ покрошим да огранув сунце, умијено и орно буде све. Мирисни цвет брат је коприви; јабука сестра гљиви. Што је младог распири му се живот, из очију пламичци лижу; а старог, мрзовоља и бољка у светост му се преобрати. Где мислиш мирује твар, оно запожарив изнутра, надимље се да прсне кора и у моћни сложи пламен, што на око раздвојено беше. И припевам: »Милоокој девојци и младићу кременом љубав не ускратите, нек' им је семе искра да се расади пламен!« Зато ме братиме они; а оне жуту дуњу на дар донесу ми кришом. Мојим погледом дознав рођену тајну, заклоне очи, прсну куд која. Па над извор водом у гају, кад су овце на пландовању, друга другу с мојим именом припева.

»Ако ниси од мајке рођен, ули нам страх да ти се не приближимо! Ако јеси, од које блажене, у коме ли присоју? — И с твојим родом сме ли се најбољи међу нама ородити?« — »Кумим вас, не тако старци! Земље сам син, мајчина утроба заче ме к'о и вас. А за орођење што спомињете, овако чедан зар нисам свима род? И благодетан свима? Изнад најбољег још боље хтети безумље је, старци! Можда моја мера премаша вашу, и моју жељу разбудив, ко вам јамчи да се у јад по вас не преокрене?«

Разиђите се, старци, а ја докле смем сам ћу се спомоћи!»

Али што се у старачкој глави запати без великог јада истерати се не да. Одлазећи, тек загрјани, договарају се. Такав је човек, не седи му се с миром.

Та коју ми наменише, мезимица је у роду кнеза. Међу јаловим снахама једној се даде те роди њу. Од урока чувају је дању; ноћу од силовитог Преководца: срчан се дошуња момак заварава псе, слуге мити, али напразно. Привржени га осете, и кубуре праште док се не одагна кобац из села. А да је девојка у срцу вољна, ни три ката чувара не би је сачувало. На чуду су, нико се не досећа, којим виђењем да замилује чувану, кад ни мушко из оближњих домова не виде је честито. А не знају не уки да за невиђеним жеља до смрти неугасиму љубав упали.

С вечери донесу ми бабе поруку: »Качо, роде, хоће да цвета ружица у селу најлепша! Теби је на дар одредисмо! Не дај, крај тебе благодетна, Преководац да је узабере на срамоту нама!» Од помаме траве дају ми. Еј, куку вама, ако се и без трава помамим!

Као за пакост, свилено месец обасја путању, свилено зашуми јесен: Онда и ја на свилен глас удесим жицу. Никад се чеднијим не осетих, тишим и пространијим никад: то ће се чедно извити песма.

Не распитајући знам: На вратницама два јаблана стражаре; горостасно онамо ораси заклањају кров; месечина им светлуца у крунама. Да се огласим, полетело би све, на рукама ме однело, сузом радосницом вино добродошломе залило би. Али неће Кача туда. Зна он који пут води право у срце девојке. Па се прикучим где је тамно и без пролаза. Између стабла гледа отуд прозорче. Ту је девојка. Одатле одшеће поглед, по месечини тражи. »Радуј се, чедна

на домаку је Кача, што има за даривање теби доноси! Шта је долином пролећа бруј, шта росна блека јагањаца, шта цветања шум на пропланку, кад се огласи моја душа теби! Благо теби будној, јер и у сну ко је, запамтиће ову ноћ!« И превучем свилено.

Прореже дамаре ко би да му живот у сласти истече. Тако из мене светла пређа испреда се. Боже, не прекини ме, ма ишчезнуо, светло да паднем по њој за оплођење. Тле ми омакнув, као перце залобдим у рођеној светлости. Трунка сам и удишем се: тако мирише измаглица над мајским ливадама. Упловио, над њом сам. Душа ми веје ту, где не заспала но њоме опијена пала је девојка на постељу. У златној запари надимају се груди, кроз полуотворене очи вири осмех и стид. Брачна је ноћ. Збуњена питаћеш се: »Зар ме то женик походи, јер, гле, нисам више девојка?«

Напољу пала је роса по мени. Од стабла одвоји се човек: као коме је ноћ паклона, таман и прилазећи нечујан. Морало је да он буде сведок, јер његова сенка најтамније падне. У колебању је; да ли устремити се или приклонити главу. »Познајем, ти си, Преководче! Кајање ме гуши! Душу ћу дати да је поправљено где се заборавих! Ма и преко воље старца песмом ћу измамити девојку да је твоја! До сванућа ни трага ми се неће знати! А њој за утеху реци: — Варка је Кача, као сан дође и оде!« Али зар он из моје руке обљубљену да прими? Да је ма и кап туђе светости на девојку пала, окаљану би је видео. Као дрво кад му посеку корен, зањиха се и падне. То лукава од себе даје знак: хладно проструји за опомену. У наручје га узмем да се спасе. Јер не вреди што је у снази као дрен: за јаког и она се опреми јака. Али неће, где је Кача! Тај да му је јуче око ископао, данас би га собом заклонио. »Теткице, продужи, оран је Кача, нећеш се ноћас

увајдити!« Што је у шипражју шушнуло, срдитим репом ошину куса. »Преководче, брат си ми одселе! де, поцелујмо се за помирење!« Место целова с оно задње снаге шкргутне зубима, тетурајући оде.

Опучило се, сад хтео не хтео морам. Онда докле им долина захвата, онвичим собом. Удахнув осете, празнично разбуђени ките се за саборене. Иде од уста до уста реч: »За бербу свану! Што је младежи да се орно сакупи. Смерној даће се за ким у потаји гињаше. Срчаноме, која му се ускрати. Благодетному одабрана!« У неверици опрезни, радошћу зарудели купе се. Златом их посипа јесен. За ово подарење, Боже, да ли дорастох? Као небо у предвечерје ведри су румено старци. А најведрији светлуцаво смеши се кнез. Какав се то видим њима, кад као пред службу и благопојање шапат је пут мене? А ја с путање којом ће неизвођену довести, очију не скидам: по дошлој да знаднем. Туда бубицу на врху травке, како је прегиба, видим; и зрно из класа кад опадне зрело; и под навалом сока да се њиха грозд. И будем непомичан осим ове мисли: Тако и камен годинама чекајући можда, обамро је; што је у њему кристал, то чежња следила се. Ко љуби, није ли му то најпожељнији крај? И чујем: тренуци као капи воде откидају се у бездан.

За скут ме неко повуче: Баба Икона! Шта ће она овде! Као погашено углевље очи су јој, горко и црно ми буде. И тим већа језа што не опажају њу дошлу, а мени приметна је као однекуд пала сен. »Злослута, није ти место овде, одлази!« Она се одшуња.

Ко несањаном врху предосети да се ближи, као у смрт колебљив му је корак; што замамнији цветови никну тим видније из њих вири слутња. Неће ми доћи. На очиглед свима, макар не издржали, морам призвати љубљену. И превучем жарко:

Што је сабора упаљено заромиња, пахуље пламења загустив роје око мене у круг. »Ра-скините коло, да се пропусти она! Долеће ми! Пут љубави врхом прстију додирује земљу! Прозрачној кроз тело провиди се душа!« Боже, сме ли се даље? И зауставио бих. Али зар плануло да се у напону обузда?

У загрљај ми пала, чили као воштана да је на пламену. Што је злочина љубав, за казну нека је мени срце ишчупано! Боже, двоји се сабор: где је мушко, испред свих севају на мене очи Преководца; где женско, као у мачака вребају нокти пут ње. Благодетног на комадиће искидана да разбацају они; одабрану да изгребав, ледином за косу повуку оне. Задржања нема, касно је: ко упали први ће сагорети. Покутовима камене се старци, значи хладној ближи најпре је осете. Гле, баба Икона опет се ушуњала. Кукувија тако у предвечерје зла, сад овде сад онде посеје смутњу! Заманути проштац не на моју но на милог другара главу падне раздробив је; нож моје крви жедан тражећи је у недужно тело зарије се. Узалуд кривац потурам себе: сам необрањен усред гужве будем. И она, у загрљај ми пала, без живота мила невеста. Теткице, мојом, не твојом, не помамљених силом, умре чедна! Мени нека се суди!« И сустиже ме: јер ево без убоја ни рана љуће ме боли но сви ножеви, прошци, буботке на мене да се сручише.

Као лудо дете за руку поведен пристајем, крвав изнутра да крвавих суза траг мојим стопама остаје. За брдо зашлим бука нам више не допре. Баба успори корак; бич косе што јој преко чела паде, имадне кад увући. Ту преко воде, пресекав нам пут, преведе ме и камен за собом баци. Како се раскрави, знам с каменом бачена је мука у воду. »Качо ле Качо, да ми поживиш, чедо, да ти се лета не изброје! Однела вода нечисто, у недођију однела да не

дође! »Ганута је, кошчатом руком би да ме милује, а ја не могу, гроза ме, као црв грчим се под њом. Сто матера да ми је родила, сто ми живота сачувала, не могу је такву волети. Са црним ђаволом да се ради мене у иста кола упрегла, први ја у првој згоди ногу бих јој потурио.

Као за згону буде без звезда ноћ, обронак где законачисмо и ветар дунуо да му се кроз хуку никоји крик не пробије. Буде ми, као горостасан сам град, и погасив светиљке, јури улицама бес. Надамном што се наднело није сува грана: Те очи док ме гледају, сва за љубав сила у бес ми се преобрати. Неће их с мене скинути ни померити се ја до неког превршења. Пази, до краја кад затамни синуће, у том виделу смећу. Боже, одврати од мене лице да учиним, ма се грех црном смолом с мене цедио!

Обронак беше где законачисмо и ветар дунуо, да му се кроз хуку никоји крик не пробије.

Силазим низа страну сам. Ко ме ли сванућу у сусрет? Пепелом главу да не поспе Кача: јер и да оживи низ други обронак у другу смрт ринуо бих је. Што ми пепељаво свиће, значи мој пут теби, Теткице, у походу води. На том хацилуку да не запева Кача: рођено зло, за олакшање себи, неће другом даровати. Таму за тамну да у срцу сачувам.

Где живе, нечујно прошуњам се: тако сен облака пољем, слутња од куће до куће селом. Који животи ради мене погасише се, њихове таме наследник сам. Зато ме неодољиво вуче њој, трагом зла тражим је. Где окрзну, нађушив хитам тамо: и, ако не њу лукаво умаклу, бар које подави нађем и моји су. Зато све гушће затамне моје ноћи: где пребивам, грожљивом уху, као из мрачне шуме нехотипе, причује се мој мукли вапај.

Того дана смоласто је небо, те што је доле,

као сопственим виделом опире се. Камо хитам, чама обавија село, не дим с огњишта. Отуд ројевима беже челе. Никад не видех такве: златасте собом светле; зуј им као млаз живота из обамрлог да отиче. Осетив ме, журно златап облак за брдо скрене.

Ближим се опрезно. Дрвета су опустила гране, лист покренув се опао би, стена у прах се истрошила. Ход мој да не осети се. Потајно преслишавам себе: Некад прострељеног дрхтавица ме горка потресе. Што ме сад обузима, као то је, али топло некако и жуборљиво. Гле, за љубав рођеном, у љубав и тама се преобрати. Да семе можда с ону страну уроди. Боже, којим ли плодом? Од пелена горчи, од змијињег једа отровнији да је пољубац, ја љубим!

Умилим: кућице љуштуре су, одакле живот избијаше, сад зјапи празнина. Ту борави! Шум њен причује ми се, задах њен удишем. Хоћу да полетим, али спутан ми корак. И посрћем, и где ми трупне нога, телом где додирнем, све јаче, све опојније одаје њен шум. И лупа мога срца, и крв узрујала шушти њом. Косе ме очи простреле из угла: то замамно, што се смеши, што зачикава, драгом неком горчином до задњег дамара прожима ме. Цео живот само припрема је да се доживи то. Омађијано тиче тако на змију налеће. Боже, нема их, празан је ваздух што грлим! Гле, сад ме слеђа стрељају, сад искоса, сад озго. Као свици у сумрак множе се, стотинама истоветних стрељају ме. И ништа осим њих: сам ја и оне ода свуд. У све бих да се упијем цео, све истом силином домамљују: И на стотинама прамења раскинут зашуштим пут уништења. Тако се пева с јесени!

То вам је, браћо, и ако устребам коме, сад зна где ме ваља тражити.

Жив и здрав тако заврши Кача. И да глу-

пога не печи гуја. на миру би прошло, и ни лук јео ни лук мирисао.

— Ама, како то, Качо: ако си умро ти ниси жив; ако си жив, ти ниси умро? Је л' да, ту си се као мало пребацио?

— 'Оди де да ти шанем! Он се превари и приђе. Кача му шине шамар да се под сто откотрља глуми, пљуне га, опере руке и оде.

Сад ко је промућуран, мисли: »Кад је већ морало да умре, збиља нема смисла да се опет појави Кача«. Глупоме, осим шамара, сетив се буде смешно и зацени се да га водом поливају. А будалама досадно је без Каче, и мало мало па погледају откуд обично наилази, и шану: »Опет ће нам доћи.«

СПОМЕН О РАДОЈЦИ

Зваше ли се Радојка, а дете јој Мимо, не знам. Али видех, гони овцу и јагње на трг, и у ганућу рекох себи: Оно је мора бити Радојка, и невоља јој, јер оно мало јада гони на трг и води Мима! Само то. Онда црњи за црњим дани пасташе, и кидао се живот. Иза помора гледах: као дрва колима одвлачаху на укоп лешеве; и чопорима где у смрт одгоњаху народ; и глад како се вуче путевима; и из домова, иставив пљачка прозоре, где бије као из лобања мрак; и пожаре, и крвопролића, и ране. Али зачудо, сад у сећању, дубље ме но ишта гане спомен о Радојци. И чини ми се, кад на крају ишчили све, остаће ганутљив да завршим њиме. Драг ми је и болан, у памети дограђујем, у срцу храним га за до века. И не помисливши, можда је у истину друкче текло, ја при свом остајем, и своје казујем овде.

Она је откуда за невољу сићу овамо у варош. Кућа им је негде при брду последња, да више ње одмах настаје планина. Мало воћњака и на пропланку њиве бори се с каменом да им уроди. Од живога, нешто кокошију чепута им око куће, па метиљава овца и јагње. А она, Радојка, већ је четврта јесен, мушко дете доне на њиви док су брали кукурузе. То им је сад Мимо. Живе ту као из земље никли, век им је да рове по њој и љубе је драгу, па су и они земљевити.

Наједном, откуда свако зло, стиже у село буна: »Што је на буквицу мушког, дижи се, повикаше, ваља ићи на Турке!« Те сила све најбољег народа оде, и испразни се село као оно кошница кад излете челе. Па сад премишља у чуду Радојка: »Фала Богу, ето, истина је што гуде слепци; а ко би рек'о да ти Турци, осим песме, овако су народ к'о и ми! Али зар може да ови наши оду онамо и побију се с њима, кад их у веку не видеше! А ни ти Турци неће седети скрштених руку, кад ови одовуд навру! Нису ваљда луди! Еј, Боже ли, Боже, нађи се и ти тамо, свима и сваком на помоћ!« Тако се распамети Радојка.

Онда је, за већу муку, звали у судницу. Тамо ћата из неке хартије казивао јој: »Ово ти, вели, поручује одонуд човек, у добром је животу, али с трошком оскудан. А ти, вели, гони овцу и јагње у варош, и спреми трошка, и пошаљи мени војнику; показаће ти људи како ћеш.«

Сад и та хартија, не било је! Из преко света право њој да стигне, кад је ни они преко потока честито не знају. Да је за неко добро, сто конака би је мимоишла! Па да је у највећој невољи, и не муж, но са срца да јој је пао, не може она њему за вољу да утамани живо пред кућом!

Што неправо мисли Радојка, значи, већа је мука по среди: ускорачала се узбрдо, само јој дете код куће. Истина, и јагње је тамо с њим. Другују тако по ваздан, рекао би човек, пазе се и споразумевају, па је лепота видети.

То је оно, то дави Радојку: стегло је за гушу као оно нечист кад хоће болештина; ни данути јој не да, ни прекрстити се за олакшање.

Онамо заспао Мимо по јагњету. Њој смркне од туге. Па, колико било да завара муку, брзо и брзо буновном, узев га на крило, казује му којекакве окрајке бајки што њој некад кази-

ваху, па јој сад покидане остале у памети. Све тако, а ноћ, и она споља притисла, а дете заспало јој на рукама. Пред зору поведе јој се за сном глава, али не даде певац, као ножем и то мало пресече. Напољу већ забелело, шљива таре граном о окно: то као јуначи је дан, зове је на посао. Она крепко скочи.

Одмах испод куће дао се пашњак низбрдо; оросила га роса па њих четворо остављају траг. То пошли у варош, хоће Радојка да прода овцу и јагње.

Онда, избив на пут, поведе их, па иду: најпре овца, па Мимо и јагње, па Радојка позади. »Ето, вели, фала Богу, и овај пут је к'о божја рука; сад брдом и долем, сад преко воде и пољем, да и не мислиш, одведе те где мора. И вода на воду навезла понесе некуд и води. Ето сад и ми; води нас, Боже, и ваведи, кад је од тебе морање!«

Онда се уморили Мимо и јагње, па их понела. Кад ли се онамо на брежуљку указа варош: богомоља упрла крстом у небо, а свуд унаоколо тма кућа, као оно кад жене разастру рубље. Била је она ту кад су јој оно куповали венчани венац и цветиће. Онда су њу водили; сад опет она води, сад је она главна.

А тамо, слегао се на једној ширини народ и стока: лепота да се сит до века не нагледаш. Чисто либи се прићи Радојка. Рада би спустити се мало, али јој зазор: као сви би прстом указали на њу; а њени једва дочекају; друго су они.

Стоји тако све с ноге на ногу Радојка, па ништа, као да је и нема ту. Па саму себе разговара: »Ето, вели, свако ту сваког зна и види, свако ту има с ким, а ја сама и незнана, ни шале ко да ме припита. Види зар муку, па и не мили му се. И где би му душа, кад и овде, ево, Мимо ми заспао по јагњету. Води нас, Боже, и ваведи, кад је од тебе морање!«

Што би за продају, продаде се, и одгоне

варошлије; оде и сунце заранцима, и разилази народ у велико. Она ту па ту, и као никад се померити ни с ким прозборити реч. »Последња сам, вели, ја у овом народу.«

Онда наиђу с метлама људи, па закупе брисати.

»Еј, снајо, купи се одатле, видиш: бришу људи!« То неки дебели, однекуд нашао се пред њом. Осим ведрова, добљег у веку не виде Радојка.

»Цркотина је то, не дају се лепе паре за цркотину! Пошто?« — »Па ето, за банку!« — »Ама знам ја, и две теби треба, него за то цркотине, разумеш, питам!« Па као рипавац, или јад би га знао шта, снађе га, да засикта и помодре. Радојка жива премрла: »Можда га што увредих у незнању, па још и крива да испаднем.«

»Е, пара ми, вели, вреди овај смех! Него слушај, да ти дам три динара. То ја за севап, да се не вратиш празних руку. Цркотину си, брате, догнала, ево на, осим коже и срца да човек за плот баци! Немој да си луда, де пружи руку: паре су три динара!«

Радојка нема куд и пружи руку.

Онда опрезно узме с јагњета у сну дете, и пусти корак онамо пут брда, да без невоље не дође ту.

Као иза ружног сна лакнуло јој и не дави је више. И кукурузи као за љубав њој клате се и шуште зрели, «Љуљу ми љуљу, Мимо, ето и мене има ко. Гле, и тканице путем, и сукње, и цветићи, као и они зрели па шуште! Љуљу ми љуљу, које ли је од њих, које од кукуруза? Шарен је народ мени за љубав као у башти цвеће, а ја тамна ледина, од мене све да потамни да је ледина, да летим!«

То за сном опет јој се повела глава; одоздо са земље гледа је Мимо зачуђено.

»Једи, Мимо, једи шећерлеме, слатке лепе!«

(То да га, кад устреба, завара, била му купи-
шила од шећерлеме певчића). Али да све мед
из ње киши, не помаже, осетило је дете истину.

»Шта му је, по Богу?« — »Ма не знам,
ето дошло му!« Само то, и да је на комадиће
растргну питајући, ни речи више, но стиснувши
вилице, и као ланцима за ноге Мима, пружи-
ла корак да им час пре умакне. Не воли Радојка
да јој се мука по путу развлачи.

Зашла је на послетку у брда. Хвата се
мрак, а још једнако и кроза сан јеца јој дете
на рамену. Буде јој, као тугом, не мраком смр-
кава; одасвуд извирући гусне, а она и оно ту
сами самцити, па да их удави. И од јада ли у
срцу, или збиља, мало мало па однекуд с да-
љине причује јој се жалобан глас: час као блеји
јагње пред заклање, час човек у муци негде
запомаже. Па колико било да завара страву,
брзо и брзо прибира по памети окрајке неке
молитве што је негде чу; шапатам најпре, па
муцајући, па из гласа: »Помилуј, Боже, поми-
луј, помилуј и услиши!«

ВИЂЕЊЕ 1915

Избегавах сетити се: као мора притиснуо би ме спомен. И кад би да продре, брже боље чим било заташкавах. Беше ме нада, притајен можда обамреће у тами. Кад, авај, за казну ваљда, сповало се потајно. Чијом ли вољом (кад се моја противила) као кужна зора свиће у мени виђење? Језивије но икад у сну, икад на јави обелоодањују се обличја. У њима себе познав, видим их, гоњени врдакају испред смрти, на све сем њу мислећи, да је избегну. А она испотија варкама их заголицава за слађи залогај себи. Никад не сазнах такве, моја рођена страдања никад до тог ужаса не нарастоше. Слабачак подајем се, реч за реч послушно ве зујући рођену мору на дар ближњима спремам.

Пала је ноћ на брдине. Ту набасали, друг уз друга блиско се животима прибију. Од истог пања истоветно Арбанаса с напереном пушком привиде; шум који било с истока истоветно им наговести долазак хорди, покоље и пожаре. Пут севера смуцају се.

Никад не сазнах такве, а чини ми се вековах с њима. Може бити, да ли да поменем, моје се биће на четворо расточи да они настану. Јер и они блиским се осећају, а друг другу ни крштена имена не зна, камо ли ко је и од куда ли.

Кога Попом зову танкокрвно је момче. (У невољи ми силно буја коса и брада; и њему

тако, да је тешко разазнати, губерром ли се или јорганом на дому покрива). Око ноздрва му стално подрхтава осетљива душа. Поднаредник надимком има кљунаст нос и грабљиво гледа. (Можда такав будем кад ме глад или дивља која жеља). Онда гњила човечина, ђебетом заогрнута. То је Мечка. Од прејела тако се изопачи тело, те крштену душу нечистим именом прекрсте. (Стид ме, можда у себи носим могућност слична гада). Па Жгоља звани: тај миче неприметан осим шиљатог носића, куда му душица испада, слабачка Жгољина душица.

За Поднаредником пристају, јер напред иде и поуздано каже: »Ништа је за мене ово брда! Бре, знам те где дишеш, планино! А ви, не полипшете ли онако од себе, с моје вам стране фалити неће! Ко луду децу одвешћу вас за ручицу кући! То знајте, сигурно к'о град!«

Топло им буде од помисли, трчећи би да прејуре, али противна им планина: шиба их ветром с врхова, жењне ма и за педаљ примаћи се, уназад баца. Па да умине причекав, по стотину корачаји трчећи освоје. Боже, клони се дан, а откуд јутрос кренуше близу је да би се довикнути могло! Али ма и корак ближе дому за дан, много значи! Обетованом пут слободно трњем поспи, Господе, да по трагу остану животи, неће до задње капи малаксати човек!

Којипут им дође па друг другу блиско се прибију; буде им као браћа су у материној утроби: да једног заболи, истим грчем склупчали би се сви. Али ненадно, самим се сваки осетив, језа их прожме од близине, и одбију се, и јачи косо у слабијег погледа.

Жгољи звецка на дну торбе конзерва. Чуљи уши Поднаредник. »Липсаћеш, вели, скини с леђа терет, будало!« — »Нека, не брини, могу ја!« Истина је, за мало па ће липсати Жгоља.

Али зар торбу да баци! Ту му је чохано одело и везена кошуља.

»Куд ја оком нанишаним, ту је, и замном'те!« И збиља зачкиљи у даљину, рекао би тражи добро познато место (а ни у сну хуља не прође туда). А они, сироте овце, душа им пристајати. Од неке милине што ето ломе се куд он заведе, просто бира у андрак доле вратоломно и влагу, уз клисурину вртоглаво на врх, кроз честу, где пуцкара, да их избоду смрека, па звер где се урликом огласи, потече онамо, и: »Вуна!«

По магли улучив прилику, свега два корака изостане Мечка, па половину сланине из недара смлави; за другу ломи се дуго, јер последњи је залобај: тек лазне је и омирише, па тргне се, од самог себе отима је. Сад му и недра несигурна, него крвнички да кипи маст, стеже је у шапи.

Прегладнелим за награду буде голицаво у телу, мило на души: Зрачно казује Поп, реч му је као песма, као напитака да се озари душа.

»Еј, хеј, на белом коњу зори зора и девојка! На кладенац ми дођи, драга, на мирисно чекање! Она се прегне да завати; лице је огледала, жељу је прочитала мила у води. Како ћу те, вели, водо, заватати, тиха тихана? Где ћу лице огледати млађана? Нека, велим, воде нек водује, ти си ми танка у пасу, ти си ми слатка у гласу, хајде, драга, да беремо цвеће!«

»Задигни скуте од росе, караће те мајка. Где је загустио жбун да идемо, зреле су јагоде, драга. Кротка је, голубица, главу ми на раме спустила, да златну косу омилујем, златан ми прах остане по руци.«

Позажмури, позабаци главу Поднаредник: »Јох, три би' плота прескочио на доклат би' ускочио дуњи дуњици!«

Као покошен тиме, зањиха се Жгоља и

падне. Лак је животом па нечујно буде. Као перце спусти се Жгоља на земљу.

»Да не оставимо, Поднаредниче, Жгољу, он жалостиво гледа! То не може да он сам овде, сам самцит! Ето и мени мило је овде на земљи с њим заједно, ја и Жгоља. Волијем то, јер до века плач ће ми у срцу остати. Де, Поднаредниче, Мецо, помозите, лак је Жгоља, Жгољица!«

»Имам конзерву (одвоји се гласић од Жгоље), пола мени, пола теби.«

»Добро, де, шта ми ту трабуњаш, деде, Попе!«

Више га вуку но воде. Ипак се пресели конзерва Поднареднику у торбу. Али као пуна олова притискује. Теже му вући њу но Жгољу. Неком се правда: »Ништа то није, поделићемо је, брате, на конаку поштено к'о људи.«

Али на конаку не сачекав свој део, умре Жгоља. Неосетно. Нека га, добро је њему кад се не миче. Но Поп, као да га везало за непомичног остане му више главе укипљен: Влажне очи упире у носић разрогачено. То што модар вири испод ћебета, сву страхоту значи. Пао је поглед продирно, до свиснућа остаје му се: сад ил' никад да се дозна тајна.

»Попе, 'ајде, будало!«

Вуку се дном клисуре и ћуте. Горостасно би нарасла реч међу брдинама у тај час.

Мечка се сетио сланине: кришом отвара шаку, па не верујући очима пипа по празном длану; и недра претреса, па торбу, па капу наопако изврће. Нема сланине, истопила се у Поднаредникову стомаку. Па зацвили Мечка.

Пожуре, јер онамо испречила се стена, и као стићи ту пресудно је. Збиља у пукотини страховно сличан Мечки мирује човек. Нава-тало се по њему иње, на десет корачаји рекао би камен.

Али још миче очима у неки поздрав или

молбу. Насмеши се поп, омађија га то, у дрхтавици све слађој на прстима као светињи прилази. Усном скочањеног додирнув одскочи, прострт по земљи зарида.

А Поднаредник, друго је он: пре но човека, котличе крај њега опазио је, и торбу брашна где држи. Па да, што науми, оправда, чукне га најпре зналачки у чело: »Печен је«, и ножем одсече упрте, да без торбе остану вишећи у скочањеној руци.

»За мнош, те! Потечи ко је гладан!«

Котличе плачљивом Попу, за смех, место чите набио је. Мирише му на рамену торба брашна, па је пијан, и креше оком, и поцупкује, и Мечки од милоште пришива шамаре. Дува му за врат, носа не скида с торбе Мечка: ту му је душа, просто срче, бубре му образи од оживљења. Па за одушку себи, да не пукне, трабуња ко нико његов:

»Поднаредниче, бато мој бато, рђа си човек, ал' опет си ми леп! Нисам ја код очију слеп, знам ја где је моја сланина. Ако си, жи'ми, бато, о посечи даћу ја теби цео бут, право је да се и наш човек омрси. Па заседнемо у лад! Али цифрање нећу, ето, уби ме нећу! Будало, мислиш за параду пеку прасе! Није брајкане мој, него прасе преда се! Цоки му бата реп!«

»А крушака би ли, мецо?«

»Како да не би, бато, па кад се усите, па угњиле! Еј, дуње ранке крушке караманке! Што бре, Поднаредниче, што си скот, што гњавиш крштене душе! Љубим ти руку 'ајде да свратимо, да кувамо што је за кување, да једемо што је за једење!«

Ту близу, као поручено, угодна колиба припучала се за падину. А корак ниже, ако се назире понор, сумрак је па не мари.

»Подале, попе, од ватре! Над качамаком да ми је рођени брат не дам да слини! Ако немам соли, нећу се, бели, ни твојим сузама

поганити! А ти, мецо, не дирај у врело, 'оће да прекипи у бурагу, к'о тенац да се надујеш!»

Зацењује се Мечка, смешно му и мило, шакама недокувано завата.

„Путовали калуђери,
Јако враг, јако благ!“

— не дирај!» На сваку прегршт варјачу по глави добије. Слатко му и потура се, као ударци му дивно зачине гутљаје: »Развуци, бато!»

„Међу собом говорили,
Јако враг, јако благ!“

— чек', мецо, чек', благо мени, још десет пуф и паф на готово!»

„А где ћемо вечерати.
Јако враг, јако благ?“

Поп зарив међу колена главу, све луђе јеца, као да би кроз плач сав да истече.

„Код попове попадије.
Јако враг, јако благ!“

— навали гладна братијо!»

Брзо и брзо, у језивој хитњи, пренесу качамак из котла у стомаке. Онда сви од истоветног бола згрче се и друг уз друга прибијени помру те ноћи, браћа рођена.

САН БРАТА БЕЗ НОГЕ

У своје време кад се оно метежило и тукло, и мени сила размрска ногу, те је целу до кука осекоше. Кажем то онако само, и не пада ми на ум да се буним, јер некоме је морало. (А бејах, што има реч, да пре гајди заиграм.) Сад овако уза зид на улици залудан: чекам да се и за мене нађе живота. Па се и нађе. Има старица с корпом пут гробља. Дарујући ме мртвацу намене, да му је зар на бољитак онамо што овамо ја место њега поједем и попијем. Па велим, ето, опет ја као нешто послујем. А има који ме утубише: још с далека маше се цепа, и не погледају ме, и некако обично, као мостарију, плате. Ја опет, од матере такав, стид ме да се ту бенавим и превијам; јер њима се може, а мени опет насушно треба, и шта ту вазда!

А (што да кријем) који пут и сасвим раскрави, чисто осећам нараста добро у мени, па натенане мислим у сласт: Што ти је човек, сто чуда накани се на њега, као да је сам он за муку рођен, и дигну руке, и нема, веле, од њега ништа. Кад оно однекуд огрејало га добро, он прогледао и смеши се! Ето ја, кад ми овако дође потаман, заборавим се и запеушим. А буде богме, па овако без ноге, у себи, и заиграм, па љуља ли љуља!

Али опет у потаји волео бих и туга ме, што неће, што да се не сете мене заборављена!

Ко било, ма и лудо дете, за причу да ме припита: »Где ти је, чико, нога?« Блаже но мелем кануло би, блаже но благодан у недоглед.

Гле, збиља, благодан ми надолази: Врве пут мене одасвуд, у новом руху, па мирисни. Надолазећи благо ме у очи гледају! Ако ме варашном, грехота је, Боже, ма и с твоје стране! И сви колико их је, пожељно им, сваком на лицу пише, ради би да као ја имају дрвену ногу, па се коче и наرامују у ходу. Збиља сви мени! Јер на домак пришли као хтели би нешто, а стид их, и збуњују се, и ни две да саставе. А ја милоумно гласом који не знам за свој: Немојте, велим, браћо, није ред ни право да се ви толико око мене мајете!

Кад оно, као тиме осокољени, све већа сила их се згрне; мислиш лист је с јесени, па га опала наноси овамо ветар. Сви благонавиру мени, а многи су, па се слило: топи одасвуд и кропи, да мислиш као сламку одуваће ме благост. Ја једва наћи душе да слабачко замолим, кад оно, чуда, разлегне ми, до задњег ува разговетно пронесе ми се реч: Ја јесам страдао, браћо, и слатко је казивати где се ради мене толики сакуписте. Али што је мени много, вама је може бити мало па готова срамота! Јер знајте, браћо, нисам ја Бог зна ко, богами нисам и не вреди. А може бити препознасте ме. Јер откуд баш ја да сам тај, мене оволико да почастујете, кад ни пола живота, но тричаву ногу дадох. Немојте ме, браћо, молим вас, нисам ја тај!

Оно у одговор као ветар кад уз гору пође, или из даљине поводањ, или буна, захуји: није реч, а знам то негодују, да у мишју рупу рада завући се, дигне ме и заошија, те лебдим над њима.

Боже, и небо као ближи се озго и гусне у свод. Тек заранци а по њему крупно се отвориле звезде; две и две паре се у очи и гледају ме. Ово се и ти умеша, ради мене помери звезде,

у храму да се обрете! Јаој, зар је и ово морало! Бар ти ме, Боже, за незнатна знаш!

Глухота буде, а хиљадама њих као у ливади травки нагло се и чека моју реч.

— Свеједно, браћо, ја могу и то, кад се мора. Само покорно молим, држите на уму, ја нисам казао, ево, на, узмите је, не треба ми нога! Него то лупи откуд се највише чуваш, па ти после намируј се како те Бог учи.

А, право рећи, овако у годинама не беше ми под морање. Али се откидох с браћом, па велим, кад нас је мало, није згорег да се и један више нађе. Лежимо ти појаче од годину, а преко јаруге онамо они, близу, брате, чисто те туга пуцати. Ту и мој Милоје. Привило се путем уза ме, синовцем ми се назвало, па велим, ако, човек и керче присвоји, а то ли неће по Богу брата, кад за њим пристане; и боље имати него немати. А што невољом зову, верујте, није ни она сасвим рогата: с почетка ли не додија, после се и с њом човек намири. Јер тврђи је од скота; на Вражју Чуку да га посадиш, и ту би се свикао. Па тек шалим се с децом: Е, соколићи моји, накриво ли се нађосмо: ви први позив, ја последња одбрана! Богами, ако загусти, неко ће неког на кркачама понети!

— Него ја, чини ми се, забраздих? Можда није у реду што вам и ово казујем? — Оно, као челе кад се роје, зазуји од сабора: »Казуј, свака ти је златна!«

Јаој, кад ли једном у смуши закомеша! Рекао би сам наопаки брка озго варјачом! Да се бар крст с некршћу измеша; него баш зато што је род и комшија, однекуд слатко ти, што грђе да осакатиш, ко ти згодно под руку наиђе.

У зло доба оно наших глава што оста читаво, сабра се пониже у потоку. — Добога, оста ми горе синовац! 'Ај'те децо благо мени да устрчимо, можда ће му имати спаса! — »Бог

с тобом, чича, помери се, веле, какво трчање!
— Ако, ако, велим, не мари, сам ћу ја! и упу-
тим се.

Онамо глухота, да, што кажу, чујеш ђа-
вољу копиту. Као но о кладе кад их у гори
посеку или у ливади откосе, спотичем се о њих.
Да су кладе, за корист би их срезали; да су
трава у пласт би их зденули! Еј, Боже ли Боже,
шта се ово почини! Сам ја онде стојећи на ја-
довном гувну стожер.

Наћи ће тебе чика! Да си им онамо у кан-
цама, бре, гребао би се, свеједно ма и за тебе
мртва, нек се зна да имаш кога! Па све од
трупа до трупа, као но змија, запузи, пипајући
гледам је ли он. Бунило ме неко и мука: про-
сто лапе из крви душе, на чемер горчи, не
беху за умирање. А кога у животу напипам, еј,
мој братко! за утеху дошанем сиротану. И Бог
зна који пут можда све на исте навраћајући,
да одонуд већ по дну забели небо. Још боље,
велим, лакше ћу га наћи. И збиља при зори,
као на сан да се не пробуди, склупчано моје
нађем. Не да тебе чика!

Па као но лопов с врећом, све испотија,
бежи. Али на ђавола осети ме одонуд, и за-
кевће, и зазуји. — Боже лепо ли зујите, ко вас
не зна! И не дорекох, кад оно, рекао бих по-
сред памети тресне ме, и нестанем, и ништа.

Лепо је то, браћо, чистота и белота, и што
ви ту око мене на прстима, него где ми је си-
новац Милоје? питам ја њих. — Море, лако је,
веле, за Милоја, него је мука за тебе! — Мука
не мука, то ваша брига није! Него, ако ћете
љуцки, дајте ви мени моје! Они немадну куд,
и доведу га, двојица међусопке: Еј, жалости,
зар на то живота спаде! Душа му, што кажу,
лапи на очи; нити сам пристао прицитати га,
помислиш као пламичак одуваће га реч. Кад
ли оно само, сирото, неким чамовим гласом:
— »Не брини, вели, за мене, чико, мени је за-

расло; али је с тобом мука, ногу су ти осекли!«
 — Е, ногу, је л' ногу велиш! Где збиља нема је!
 Ако су, шта ме брига, вучина сам ја матора!
 А да шта мислиш, нема ништа забадава, то се
 плати, синовче! Што скупље то боље, то сигур-
 није! Је л'да, браћо, не вреди забадава, ни за
 благо, ни образ? Него комадом себе да платим;
 своју кост и крв за њега, да ми се не одужи!
 То је оно, браћо! 'Одите, 'одите сви да вас из-
 љубим! Шта сте се ту смрзли, кад је мени то-
 пло и претопло на души! Ја сам као коме је
 двадесета, ситно бих заиграо. Ја могу, браћо,
 чекните само! Где, хитро силазим, као 'но за
 девојкама некад, све гиба ли гиба. Браћо,
 браћо слатка, чујте, ја имам обе ноге! Ево на,
 гледајте, трупа труп, трупа труп! Није истина
 што вам казах, бришите све, ништа није било!
 Ја сам к'о и ви, човек на две ноге, посленик!
 Идите кући, не треба ни рухо ни празник, не-
 мате коме празновати! Али најпре, за моју вољу
 да поиграмо, жеља ме, одавно нисам ситно ка-
 равлашки: хопа цуп, хопа цуп!

Тако сам снιο, па велим, ако, и то му дође
 као неки провод. А дрвена нога, моја помоћ-
 ница, служи ме не може боље бити.

САДРЖАЈ:

	Стр.
Запис о даровима моје рођаке Марије	3
Реч о животу оца Тодора овог и оног света	21
Реч о злом удесу Марте девојке и момка Ђенадија	35
Прича о недозваној госпођи и гладном путнику	44
О чика Јанку	49
О Незнанцу	53
Лагарије по ноћи:	
I. „Маријано, Маријано, цвете убави!“	57
II. „У попове Стојане русе косе кажу“	74
III. „Еј, зар да умрем кад ми време није!“	92
Спомен о Радојци	106
Виђење 1915.	111
Сан брата без ноге	117

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА

С. Б. ЦВИЈАНОВИЋА-БЕОГРАД

— Палата Академије Наука —

»МОДЕРНА БИБЛИОТЕКА«

	Дин.
1. Кнут Хамсун, ПАН. Роман (распродано)	—·—
2. Сремац, »ЛИМУНАЦИЈА У СЕЛУ« (распродано)	—·—
3. И. А. Гончаров, ПОНОР. Роман	30·—
4. И. С. Тургенев, ПРОЛЕТЊЕ ВОДЕ. Роман	20·—
5. Анатол Франс, ЦРВЕНИ КРИН. Роман	35·—
6. Достојевски, ЗЛОЧИН И КАЗНА. Роман.	60·—
7. Антон Чехов, ОДАБРАНЕ ПРИПОВЕТКЕ	30·—
8. Ростан, СИРАНО ДЕ БЕРЖЕРАК (М. Димовић)	20·—
9. Алфонс Доде, САФО. Роман	25·—
10. Кнут Хамсун, ВИКТОРИЈА. Роман	15·—
11. О. Вајлд, DE PROFUNDIS. (Прев. И. Секулић)	6·—
12. А. Франс, КОМИЧНА ИСТОРИЈА. (распродано)	—·—
13. М. Серао, ЗБОГОМ ЉУБАВИ... Роман	30·—
14. Елен Кеј, ЉУБАВ И ЕТИКА	10·—
15. И. Секулић, ПИСМА ИЗ НОРВЕШКЕ (распродано)	—·—
16. Модерне ФРАНЦУСКЕ ПРИПОВЕТКЕ	15·—
17. Милош Црњански, ПРИЧЕ О МУШКОМ	15·—
18. Ђовани Верга, ГРЕШНИЦА. Роман	7·50
19. Стеван Сремац, ВУКАДИН. Приповетка	30·—
20. Пол Еврје, НОВАЦ (L'ARMATURE). Роман	25·—
21. Ст. Краков, КРОЗ БУРУ. Роман	25·—
22. Џон Лобок, ЗАДОВОЉСТВА У ЖИВОТУ	30·—
23. Ф. М. Достојевски, МЛАДА ЖЕНА. Роман	15·—
24. Дарио Никодими, ЗЛАТНА ДОРА. Роман	20·—
25. Петар Нансен, МАРИЈА. Књига љубави	10·—
26. Вељко Петровић, ТРИ ПРИПОВЕТКЕ	15·—
27. И. С. Тургенев, РУБИН. Роман	20·—
28. Ст. В. Живадиновић, ИСПОД ОЗРЕНА	20·—
29. Бр. Ђосић, ВРЗИНО КОЛО. Роман	20·—
30. М. Вукасовић, КРОЗ ЖИВОТ	10·—
31. М. Настасијевић, ИЗ ТАМНОГ ВИЛАЈЕТА	15·—
32. Бр. Ђосић, ЕГИПЋАНКА	15·—
33. Хамза Хумо, ГРОЗДАНИН КИКОТ	15·—

ОПШИРАН КАТАЛОГ КЊИГА ШАЉЕМО
БЕСПЛАТНО

